



การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน

**THE MAKING OF CONSCIENCE IN MAINTAINING  
OF BUDDHIST TRADITION FOR YOUTH**

พระศนัย เตชปญโญ (ดอกจันทร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา  
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต  
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย  
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
พุทธศักราช ๒๕๖๑



## การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน

พระศนัย เตชปญฺโญ (ดอกจันทร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา  
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต  
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย  
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



**The Making of Conscience in Maintaining  
of Buddhist Tradition for Youth**

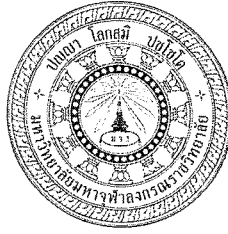
**Phra Danai Tejapañño (Dokchan)**

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of  
The Requirement for the Degree of Master of Arts  
(Buddhist Studies)

Graduate School  
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)



บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย  
เรื่อง “การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน” เป็นส่วนหนึ่งของ  
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

(พระครูสิริรัตนานูวัตร, รศ. ดร.)

กรรมการ

(พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร.)

กรรมการ

(รศ. ดร. สุทธิชัย ยิ่งสุข)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูสิริรัตนานูวัตร, รศ. ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระดณัฏ เตชปณโณ)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน
ผู้วิจัย	: พระดณัฎ เตชปญโญ (ดอกจันทร์)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระครูสิริรัตนานุวัตร, รศ.ดร. ปธ.๕, พธ.บ. (อังกฤษ), พธ.ม. (ปรัชญา), Ph.D. (Philosophy) : พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร. พธ.บ. (ปรัชญา), กศ.ม. (จิตวิทยาการแนะแนว), ศน.ด. (พุทธศาสนศึกษา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๑

### บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) ศึกษาแนวคิดเรื่องการสร้างจิตสำนึก ๒) ศึกษาการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนา และ ๓) ศึกษาการสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน ทำการวิจัยเชิงเชิงเอกสาร ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทยและข้อมูลจากทฤษฎีภูมิจากอรรถกถา ตำราและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ประชากรตัวอย่างจำนวน 20 คน และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

### ผลการวิจัยพบว่า

จิตสำนึกเป็นสิ่งที่ปลูกฝังขึ้นได้ให้อยู่ในจิตใจจากแหล่งคือ ครอบครัว โรงเรียน วัดและวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนาในหลายลักษณะ โดยถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งมาสู่อีกบุคคลหนึ่ง จากรุ่นหนึ่ง มาสู่อีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้สามารถประพฤติได้ถูกต้องเหมาะสม ประกอบกับนำหลักธรรมที่สื่ออยู่ในประเพณีนั้น ๆ เช่น ความกตัญญู การประพฤติสุจริต การความละเอียด การมีความเกรงกลัวต่อบาป สังคหวัตถุธรรม เป็นต้น ธรรมนี้จะเข้ามาส่งเสริมกระบวนการสร้างจิตสำนึกที่ดีก่อให้เกิดจิตสำนึกที่ดีมีคุณธรรมจริยธรรมขึ้นสำหรับเยาวชนมากขึ้นต่อไป

ประเพณีพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึก ได้แก่ วันมาฆบูชา ที่แสดงถึงวันแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ของพระพุทธเจ้า วิสาขบูชา ที่แสดงถึงกำเนิดของพระพุทธศาสนาโดย ๓ เหตุการณ์ คือ ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานเกิดขึ้นในวันเดียวกัน อัฐมีบูชา ที่แสดงน้อมรำลึกถึงการถวายพระเพลิงพุทธสรีระ อาสาฬหบูชา ที่แสดงถึงวันให้แสงสว่างแห่งธรรมแก่ชาวโลก วันเข้าพรรษา ที่แสดงถึงวันถวายผ้าอาบน้ำฝนแด่พระสงฆ์และถวายประทีปธรรม วันเทโวโรหณะ ที่แสดงการกลับจากการแสดงธรรมแก่พระมารดาบนสวรรค์ เทศน์มหาชาติ ที่แสดงถึงชาติกแห่งการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อเป็นพุทธเจ้าของพระโพธิสัตว์ ประเพณีสงกรานต์ ที่แสดงถึงจริยธรรมต่อ

พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ พ่อแม่ หรือญาติพี่น้อง กิจกรรมวันนี้ มีการสงฆ์พระสงฆ์ การก่อเจดีย์ทราย การปล่อยพันธุ์ปลา ในฐานะที่รัฐบาลถือเป็นวันประมงแห่งชาติ ประเพณีลอยกระทง ที่แสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาต่อบุชารอยพุทธบาทริมฝั่งแม่น้ำนันทา อินเดีย มีกระบวนการสร้างจิตสำนึกคือ ให้ความรู้ จัดกิจกรรม ตั้งกติกา มีหน่วยงานประสานงานในลักษณะเครือข่าย

โดยแท้จริงแล้ว การการสร้างจิตสำนึกโดยการประยุกต์ประเพณีทางศาสนาด้วยการอบรม ให้ความรู้ถึงคุณค่าประเพณีทางพุทธศาสนา จัดกิจกรรมแก่เยาวชนในฐานะนักเรียนในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม หรือ การแสดงออกทางกายที่ดีที่สุดที่ถูกต้อง เช่น ฝึกหัดกราบ ฝึกไหว้ที่ถูกต้อง ทำบุญตักบาตรในวันพระปกติ วันตักบาตรเทโว การเข้าร่วมกิจกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมถึงวันสงกรานต์ ลอยกระทง

**Thesis Title** : The Making of Conscience in the Maintaining of Buddhist Tradition for Youth

**Researcher** : Phra Danai Tejapañño (Dokchan)

**Degree** : Master of Arts (Buddhist Studies)

**Dissertation Supervisory Committee**

: Phrakru Sirirattananuwatra, Assoc. Prof., Dr. B.A., (English),  
M.A.(Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

: Phrakru Phiphitcharutham, Dr. B.A. (Philosophy),  
M.A. (Guidance Psychology), Ph.D. (Buddhist Studies)

**Date of Graduation** : October 11, 2018

### Abstract

This research consists of 3 aims :- 1) to study the concept of consciousness 2) to study of the saving Buddhist traditions and 3) to study making the conscience of youth. It is documentary study which studied primary source in the Tipitaka and secondary one in other commentary texts, book and electronic media. The field data is kept from example people of 20 people. This research is descriptive analysis.

The research found that :- the consciousness is cultivated in their mind coming from family, temple or religion and culture as the Buddhist festivals in many characteristics. These communicate from a person to another, from a generation to another or from community to society for to be able right conduct. Meanwhile, Dhamma is communicated in the festival such as gratitude, good conduct, sense of shame, shame of sins, to be welfare, etc. These morals will support to the process of making of good consciousness with virtues and morality for youths more and more.

The Buddhist traditions are used as tools for making consciousness, namely;- *Māghapujā* day - the day of the fundamental teaching for Discipline of the Buddha (*Ovādapāṭimokha*), *Visākha pūjā* day -the arising of Buddhism in 3 events on the the Buddha's birthday, Enlightenment day and Passing away, *Aṭṭhami pūjā* day - the memorial day of Buddha's cremation ceremony, *Āsāḷha pūjā* day -the light

of Dhamma as wisdom for the world, Buddhist lent day - the day of giving bath cloth of rainy season, Devorohana day -the coming back from Devalolka of the Buddha after delivering a sermon to the Buddha's mother in heaven, Māhājāti day - the Bodhisattava's story about the completion of Dāna to will be the Buddha in the future, Songkran day -representing of the moral conduct to Buddhism, the Buddha, Buddhist monk and the parent or relatives. The activities in this day are the pouring of water to the Buddha Image and the Buddhist monk, making sand pagoda as well as releasing fish which Thai government regarded as national fisheries day. Loy kratong festival - the faith of paying homage to the Buddha's foot print at the Namadā river, India. In addition, there is the process for making the consciousness which provided knowledge, hold the activities, set regulation and organized coordinating office which worked as network.

Eventually, the making of consciousness is to apply Buddhist traditions by training or providing knowledge of values in Buddhist tradition and holding activities for the youth which they are as students for the promotion of virtue and morality or good and right performance in physical, verbal expression such as training of right bowing, offering arms-food to monks in Buddhist holy day, offering arms-food in Devorohana and participating in important activities of Buddhism including Songkrant and Loy kratong.



## กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยความเมตตาอนุเคราะห์ของคณะกรรมการ วิทยานิพนธ์อันประกอบด้วย พระครูสิริรัตนานวัตร, รศ.ดร. ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และ พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร. กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำปรึกษา แนะนำ ดูแลเอาใจใส่ ให้ความช่วยเหลือในการปรับปรุงแก้ไขงานด้วยดีตลอดมา

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ให้ความรู้ ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ ให้ ประสบการณ์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกรูป/ท่าน รวมถึงให้ความเมตตาถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ เป็น กำลังใจ และอำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานให้แก่ผู้วิจัยมาโดยตลอดและขอขอบคุณ เพื่อน ๆ นิสิตพุทธศาสนตรมหาบัณฑิตทุกท่าน ที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจอย่างดีเสมอมา

หากแม้นอันสงสัดที่จักพึงบังเกิดจากการทำวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณมารดา บิดา คุณครูอาจารย์ผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่มีส่วนช่วยเหลือในการจัดทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

พระดณัฒ เตชปณฺโณ (ดอกจันทร์)

๒๐ กันยายน ๒๕๖๑

## สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
<b>บทที่ ๑ บทนำ</b>	<b>๑</b>
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ทฤษฎีและสมมติฐานการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๑
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๓
<b>บทที่ ๒ แนวคิดการสร้างจิตสำนึก</b>	<b>๑๔</b>
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีการสร้างจิตสำนึก	๑๔
๒.๒ ปัจจัยส่งเสริมการสร้างจิตสำนึก	๒๒
๒.๓ หลักธรรมสำหรับการสร้างจิตสำนึกของเยาวชน	๒๙
๒.๔ จิตสำนึกของเยาวชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา	๓๒
สรุปท้ายบท	๓๔
<b>บทที่ ๓ ประเพณีทางพระพุทธศาสนา</b>	<b>๓๕</b>
๓.๑ วันมาฆบูชา	๓๕
๓.๒ วันวิสาขบูชา	๔๐

๓.๓	วันอัฐมีบูชา	๔๓
๓.๔	วันอาสาฬหบูชา	๔๕
๓.๕	วันเข้าพรรษา	๔๘
๓.๖	วันตักบาตรเทโว	๕๐
๓.๗	วันเทศน์มหาชาติ	๕๓
๓.๘	วันสงกรานต์	๕๖
๓.๙	วันลอยกระทง	๖๒
	สรุปท้ายบท	๖๔
<b>บทที่ ๔</b>	<b>การการสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน</b>	<b>๖๕</b>
๔.๑	จิตสำนึกของเยาวชนต่อข้อปฏิบัติตนในการทำบุญในวันธรรมสวนะ	๖๕
๔.๒	จิตสำนึกของเยาวชนต่อการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา	๗๓
๔.๓	จิตสำนึกของเยาวชนต่อการฟังธรรม	๗๖
๔.๔	จิตสำนึกของเยาวชนในพิธีการเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๘๙
๔.๕	จิตสำนึกของเยาวชนในการทำบุญในเทศกาลประเพณีต่าง ๆ	๘๒
	สรุปท้ายบท	๙๒
<b>บทที่ ๕</b>	<b>สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ</b>	<b>๙๓</b>
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๓
๕.๒	อภิปรายผลการวิจัย	๙๕
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๙๖
	<b>บรรณานุกรม</b>	<b>๑๐๓</b>
	<b>ภาคผนวก</b>	<b>๑๐๘</b>
	<b>ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย</b>	<b>๑๐๙</b>
	<b>ประวัติผู้วิจัย</b>	<b>๑๑๑</b>

## สารบัญแนแผนผัง/ภาพ

ภาพที่	หน้า	
๑.๑	กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๒
๒.๑	แสดงความสัมพันธ์ เยาวชน/อุปนิสัย	๑๖
๒.๒	พ่อแม่เป็นตัวอย่างในการทำความดีให้ลูกเห็น	๑๗
๒.๓	การปลูกจิตสำนึกให้นักเรียนได้รักษาประเพณีการทำบุญ	๑๘
๒.๔	แสดงนักเรียนเก็บธงชาติไทยที่ลมพัดตกพื้น	๑๙
๒.๕	แสดงผู้ฝากเงินจำนวนหนึ่งแต่ธนาคารคีย์จำนวนเงินผิด	๒๐
๒.๖	กระถางที่จะลอยในวันลอยกระถาง	๒๑
๒.๗	แสดงแหล่งเกิดจิตสำนึกมาจาก	๒๒
๒.๘	แสดงความสัมพันธ์ ปัจจัยการสร้างจิตสำนึก/เยาวชน	๒๒
๒.๙	แสดงค่านิยม ๑๒ ประการ นโยบายของรัฐบาล คสช. โดย พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์ชชา / ข้อ ๕ สำนึกใน วัฒนธรรม ประจำชาติ	๒๙
๒.๑๐	แสดงความสัมพันธ์ หลักธรรมส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกเยาวชน	๓๒
๒.๑๑	การบรรยายเรื่องการรักษาศีลในวันวิสาขบูชา	๓๒
๒.๑๒	ภาพการฝึกสมาธิ	๓๓
๒.๑๓	ภาพแสดงการฟังธรรม	๓๓
๒.๑๔	แสดงแนวคิดการสร้างจิตสำนึก	๓๔
๓.๑	กิจกรรมแสดงให้เห็นความสัมพันธ์การสร้างจิตสำนึกให้เยาวชน	๔๐
๓.๒	กิจกรรมเวียนเทียนวันวิสาขบูชา	๔๑
๓.๓	แสดงความสัมพันธ์การสร้างจิตสำนึกเยาวชนจากวันวิสาขบูชา	๔๒
๓.๔	การจำลองเหตุการณ์ในอัฐมีบูชา	๔๔
๓.๕	แสดงความสัมพันธ์ วันอัฐมีบูชา/เยาวชน/กิจกรรมการทำบุญ	๔๕
๓.๖	วันอาสาฬหบูชา	๔๕
๓.๗	กิจกรรมที่ปฏิบัติในวันอาสาฬหบูชา	๔๗
๓.๘	แสดงความสัมพันธ์กิจกรรมวันอาสาฬหบูชาที่เป็นการสร้างจิตสำนึกให้เยาวชน	๔๘
๓.๙	กิจกรรมวันเข้าพรรษา	๔๘
๓.๑๐	แสดงความสัมพันธ์ วันธรรมสวนะ/เยาวชน/กิจกรรมการทำบุญ	๔๙
๓.๑๑	กิจกรรมการทำบุญในวันออกพรรษา	๕๑
๓.๑๒	ประเพณีตักบาตรเทโว	๕๑

๓.๑๓	แสดงความสัมพันธ์ ประเพณีตักบาตรเทโว/เยาวชน/กิจกรรมการทำบุญ	๕๒
๓.๑๔	แสดงการทำบุญในวันเทศน์มหาชาติ	๕๓
๓.๑๕	แสดงความสัมพันธ์ ประเพณีเทศน์มหาชาติ/เยาวชน/กิจกรรมการทำบุญ	๕๖
๓.๑๖	ภาพการนำสิ่งของมอบให้ผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์	๕๗
๓.๑๗	แสดงความสัมพันธ์ประเพณีสงกรานต์ ฯ	๖๐
๓.๑๘	ประเพณีลอยกระทง	๖๒
๓.๑๙	แสดงความสัมพันธ์ประเพณีลอยกระทง	๖๔
๔.๑	แสดงนักเรียนประนมมือ	๖๗
๔.๒	แสดงวิธีการไหว้	๖๗
๔.๓	แสดงการกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์	๖๘
๔.๔	แสดงวิธีการประเคนสิ่งของแด่พระสงฆ์	๖๙
๔.๕	แสดงการรับสิ่งของจากพระสงฆ์	๗๐
๔.๖	แสดงการนั่งสนทนาธรรมกับพระสงฆ์	๗๑
๔.๗	กิจกรรมการทำบุญตักบาตร	๗๑
๔.๘	แสดงความสัมพันธ์จิตสำนึกของเยาวชนต่อการปฏิบัติตน	๗๒
๔.๙	แสดงการนั่งฟังธรรมของนักเรียนด้วยความเคารพ	๗๓
๔.๑๐	เด็กนักเรียนนั่งสมาธิก่อนเข้าเรียน	๗๓
๔.๑๑	แสดงความสัมพันธ์จิตสำนึกต่อครอบครัว	๗๖
๔.๑๒	แสดงนักเรียนฟังธรรมด้วยความสนใจ	๗๗
๔.๑๓	กิจกรรมเวียนเทียนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๗๙
๔.๑๔	แสดงความสัมพันธ์ของเยาวชนต่อการสร้างจิตสำนึกด้านความกตัญญู	๘๑
๔.๑๕	แสดงพิธีรดน้ำดำหัวในประเพณีสงกรานต์	๘๒
๔.๑๖	แสดงการล้างเท้าพ่อแม่ในวันสงกรานต์	๘๓
๔.๑๗	เยาวชนประดิษฐ์กระทง	๘๖
๔.๑๘	การแห่เทียนพรรษาและผ้าอาบน้ำฝน	๘๗
๔.๑๙	แสดงกิจกรรมเทศน์มหาชาติ	๙๐

## คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

### ๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในดัชนีฉบับนี้ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยใช้ระบบย่อคำ ดังต่อไปนี้

#### พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๔-๕	วิ.ม. (ไทย)	วินัยปิฎก = มหาวรรค (ภาษาไทย)

#### พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๑๐	ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิวารค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.มู. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก์ (ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสก์ (ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๓	อง.อฏฐก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ขุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
	ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)

#### พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๓๕	อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)
๓๗	อภิ.ก. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ (ภาษาไทย)

## ๒. การระบุหมายเลขพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ ใช้รูปแบบการย่อว่า เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๗๒ หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุ สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑ หน้าที่ ๗๒ เป็นต้น

## บทที่ ๑

### บทนำ

#### ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วันธรรมสวนะมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์ผู้ครองแคว้นมคธ ทรงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่คันทกภูมียอดเขาศิขรินภูมิมืองราชคฤห์ พระองค์ได้กราบทูลว่า นักบวชในศาสนาอื่นมีวันประชุมสนทนาเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนในศาสนา แต่พระพุทธศาสนานั้นยังไม่มี พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ประชุมสนทนาธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมาประชุมโดยพร้อมเพรียงกันแล้วจึงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักษ์”<sup>๑</sup> แล้วแสดงพระธรรมเทศนาโปรดแก่ประชาชนตามคำขออนุญาตของพระเจ้าพิมพิสาร ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เมื่อถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตามตลอดมา โดยตอนเช้าทำบุญตักบาตรที่วัด รักษาศีล ฟังพระธรรมเทศนาพร้อมกับเจริญจิตภาวนา ตอนค่ำประชาชนมาร่วมกันเพื่อเข้าสู่พิธีเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ หรือสถานที่ที่จัดเตรียมไว้ โดยขณะทำการเวียนเทียนในละรอบนั้นก็จะมีระลึกถึงคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และถือเป็นโอกาสที่ชาวพุทธบำเพ็ญกุศลที่วัด มีการนำอาหารหวานคาว จัดใส่ภาชนะปั้นโต พร้อมนำดอกไม้ ธูป เทียนเพื่อนำไปบูชาพระรัตนตรัย สมทานศีล ๕ ถวายทานภัตตาหารแด่พระสงฆ์พร้อมอุทิศส่วนกุศลไปยังบุพพการีชน บรรพบุรุษและญาติสนิทมิตรสหายที่ล่วงลับไปแล้ว บ้างก็มีการนอนค้างที่วัดรักษาศีลอุโบสถหรือ ศีล ๘ แต่งกายชุดสีขาว ซึ่งมีความสุภาพเรียบร้อยและเพื่อความสำรวมระวังจิตใจของตนเองให้ชาวสะอาดบริสุทธิ์ โดยเฉพาะการฟังธรรมในวันธรรมสวนะจากพระสงฆ์นั้น ถือเป็นสิ่งที่ดีที่เป็นการเปิดโอกาสให้มีการเผยแผ่ธรรมแก่พุทธศาสนิกชนของพระสงฆ์

วันธรรมสวนะหรือวันพระนั้น พุทธศาสนิกชนก็จะไปร่วมทำบุญตักบาตร ถวายอาหารหวาน สมทานศีล (รับศีล) และฟังพระธรรมเทศนาที่วัด ถือเป็นกรปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประกอบด้วย

๑. ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน)
๒. ศีลมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล)

<sup>๑</sup> ม.อ. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๗๙-๒๘๐.



### ๓. กาวนามัยบุญกิริยาวัตร (บุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยกาวนา)<sup>๒</sup>

พุทธพจน์ข้างต้นนี้ ทานมัย คือ การทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ เป็นการนำสิ่งของของตนเองมีนั้นมาใช้ เพื่อการทำบุญ เช่น การนำอาหารมาทำบุญตักบาตร การนำสิ่งของช่วยเหลือผู้ยากไร้ เด็กด้อยโอกาส เลี้ยงอาหารเด็ก การปล่อยนกปล่อยปลา การไถ่ชีวิตโคกระบือ เป็นต้น

ศีลสมัย คือการทำบุญด้วยรักษาศีล โดยอุบาสก อุบาสิกาได้ทำการรักษาศีล ๕ ศีล ๘ หรือ ศีลอุโบสถในวันธรรมสวนะ

กาวนามัย คือการทำบุญด้วยการเจริญกาวนา โดยการปฏิบัติสมาธิเพื่อให้เกิดความสงบทางกาย วาจา การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นอุบายสงบใจ

การทำบุญนั้น ถือเป็นการสร้างความดีให้แก่ตนเองโดยอ้างอิงหลักความเชื่อตามคติทางพระพุทธศาสนา ในเรื่องบุญบาป บนพื้นฐานแห่งความสามัคคี ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “สุขา สงฆสฺส สามคฺคี = ความสามัคคีของหมู่คณะ นำสุขมาให้”<sup>๓</sup> และได้ปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่อง จนได้สร้างคุณค่าทางจิตใจมาตราบนานถึงปัจจุบันนี้ จึงกล่าวได้ว่า “วัดนอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ในการศึกษาปฏิบัติพระธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจแล้ว วัดยังเป็นสถาบันหลักที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในการจัดกิจกรรมทางสังคม เป็นแหล่งศิลปะวิทยาการ ทำหน้าที่ถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรม และประเพณีต่าง ๆ ไปสู่ชุมชนตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเสียชีวิต”<sup>๔</sup> ประเพณีการทำบุญทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ปฏิบัติต่อกันมาที่ประกอบด้วยความเชื่อได้กำหนดเป็นแนวปฏิบัติในช่วงวันพระ หรือ เทศกาลสำคัญต่าง ๆ เช่น ความเชื่อว่าการทำบุญอุทิศส่วนกุศลด้วยการถวายผ้าจีวร จะทำให้ผู้ที่เราทำอุทิศไปให้นั้นมีผ้านุ่มห่ม การทำบุญพร้อมด้วยการถวายน้ำ จะทำให้ตนและคนที่ตนอุทิศไปให้นี้ไม่อดน้ำ การเกิดวัฒนธรรมแต่ละประการนั้นจะเกิดจากบุคคลเดี่ยว ๆ ไม่ได้เลย หากแต่ต้องเกิดจากคนหลายคนร่วมกันคิดร่วมกันทำ เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะเป็นที่ยอมรับร่วมกัน มีผลให้ปฏิบัติร่วมกันมายาวนาน ถ้าประเพณีนั้นไม่เป็นที่ยอมรับ ไม่มีคนปฏิบัติตาม ก็จะสูญสิ้นไป

<sup>๒</sup> ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๑๖๙.

<sup>๓</sup> ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙๔/๙๓.

<sup>๔</sup> ปันตดา นพพานวัน, “การศึกษากระบวนการสื่อสารเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๒.

การทำบุญในฐานะเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันของคนในสังคม เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้มีโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีทางพระพุทธศาสนานั้นแตกต่างกันไปด้วย โดยจะเห็นได้ว่า “สังคมไทยมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำเนินชีวิตในสังคมคนเมืองและสังคมชนบทที่แตกต่างกันและเห็นได้ชัดเจน เพราะความสำคัญในการเข้าวัดฟังธรรมเพื่อสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีในวันสำคัญของพระพุทธศาสนา โดยมีพระสงฆ์แสดงธรรมในวันพระ สิ่งเหล่านี้หล่อหลอมจิตใจของชาวพุทธการสะสมบุญไว้เป็นเบื้องหน้าในวันธรรมสวนะ คือ การปฏิบัติโดยนำเอาหลักธรรมว่าด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา มาเป็นบรรทัดฐานที่ต้องศึกษาในพระสงฆ์ ส่วนอุบาสก อุบาสิกาได้นำเอาหลักธรรมที่ว่าด้วย ทาน ศีล ภาวนา มาเป็นบรรทัดฐานการปฏิบัติและดำเนินชีวิต ที่ถูกต้องตามหลักธรรมอันดีงามของชาวพุทธ”<sup>๕</sup> ซึ่งทำให้เห็นว่าผู้ที่ได้มีโอกาสเข้าวัดฟังธรรมทำให้จิตใจได้รับการหล่อหลอมเป็นได้ทำบุญตามประเพณีมากยิ่งขึ้น

แหล่งการสร้างจิตสำนึกอย่างหนึ่งคือ การรักษาประเพณีการทำบุญในพระพุทธศาสนาให้มีประเพณีสืบต่อไปให้ลูกหลานถือเป็นการสร้างเป็นคุณค่าทางจิตใจที่ดีมีการปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เกิดเป็นการอนุรักษ์และหวงแหนประเพณีการทำบุญในทางพระพุทธศาสนาของไทยได้ แต่สภาพสังคมไทยปัจจุบันมีการปฏิบัติด้านศาสนพิธีหรือตามหลักมารยาทชาวพุทธที่คลาดเคลื่อนจากหลักปฏิบัติอยู่หลายประการ เช่น การไหว้ การกราบ ไม่เป็นแบบเบญจางคประดิษฐ์ การประเคนของถวายแต่พระสงฆ์ด้วยมือเดียว การสนทนากับพระภิกษุสงฆ์ใช้คำแทนสรรพนามไม่ถูกต้อง การแสดงความไม่เคารพต่อพระสงฆ์ในขณะกำลังแสดงธรรม การเล่นเกมกิจกรรมสงกรานต์ที่ไม่ถูกต้องตามหลักประเพณี ฯลฯ จึงทำให้เกิดปัญหาผลกระทบต่อวิกฤติศรัทธาชาวพุทธ ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการศึกษาหลักมารยาทชาวพุทธที่ไม่ถูกต้อง เป็นเหตุให้การปฏิบัตินั้นไม่ถูกต้องไปด้วย ดังนั้น การนำจิตสำนึกด้านการปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมและถูกต้องในหลักประเพณีการทำบุญในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกคนควรปฏิบัติให้ถูกต้อง ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการปลูกฝังจิตสำนึกควรเริ่มต้นที่เยาวชนเหมือนสมัยก่อนที่พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ได้เคยแนะนำ สั่งสอนบุตรหลานโดยใช้วัดเป็นศูนย์การศึกษาด้านหลักมารยาท ศีลธรรม และจริยธรรมให้กับเยาวชน เพื่อให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องพร้อมเป็นตัวอย่างที่ดีเพื่อสามารถถ่ายทอดแนวทางการปฏิบัติตนที่ถูกต้องเหมาะสมไปยังรุ่นต่อไปได้

<sup>๕</sup> พระครูเกษมศิวรักษ์, “การศึกษาวันธรรมสวนะในพระพุทธ-ศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่ศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการตอบโจทยว่า แนวคิด ประเพณีทำบุญในวันธรรมสวนะและการประยุกต์ใช้การสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชนจากประเพณีการทำบุญในวันธรรมสวนะทางพระพุทธศาสนา ต่อไป

## ๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการสร้างจิตสำนึก
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาประเพณีทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน

## ๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตไว้ ดังนี้

- ๑.๓.๑ การวิจัยนี้มีรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)
- ๑.๓.๒ ขอบเขตเนื้อหาการวิจัย คือ แนวคิดทฤษฎีการสร้างจิตสำนึก ประเพณีทางพระพุทธศาสนามีพิธีทำบุญ รักษาศีล เวียนเทียน สงกรานต์ ลอยกระทง เทศน์มหาชาติ เข้าพรรษา ออกพรรษา ตักบาตรเทโวและการทำบุญในวันธรรมสวนะ วิธีสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน

### ๑.๓.๓ ขอบเขตแหล่งข้อมูล

- ๑) คัมภีร์ปฐมภูมิ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย โดยอาศัยพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับภาษาไทย พุทธศักราช ๒๕๓๙
- ๒) เอกสารทูตวิทยุ หนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สื่ออิเล็กทรอนิกส์
- ๓) ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ นักเรียนโรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ปีที่ ๖ จำนวน ๒๐ คน

## ๑.๔. ทฤษฎีและสมมติฐานการวิจัย

การสร้างจิตสำนึกจากประเพณีตามแนวพระพุทธศาสนา มองได้สองมิติ คือ มิติหนึ่งพระพุทธศาสนาหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า อีกมิติหนึ่ง หมายถึง ศิลปวัฒนธรรมประเพณี เพราะการปฏิบัติตามหลักธรรมจนเป็นนิสัยกลายเป็นศิลปวัฒนธรรมประเพณี ตลอดถึง

ขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น เป็นกิจกรรมที่แฝงด้วยธรรม เช่น ฆาตกรรมที่นิยมแสดงกันที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยและจังหวัดใกล้เคียง คือ ที่อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ในช่วงเทศกาลสงกรานต์หรือเทศกาลออกพรรษา ซึ่งฆาตกรรมนี้จะออกมาหลอกผู้คนที่กำลังเล่นกันอย่างลืมนิ่งเป็นลืมนิ่งตาย ซึ่งตกอยู่ในความประมาท แต่ถ้าผู้เล่นมีความระมัดระวัง รู้ที่หนีทีไรว่าฆาตกรรมเข้ามาอย่างไร ก็หมายถึงว่า ฆาตกรรม คือ ตัวสติสัมปชัญญะซึ่งเป็นธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนานั้นเอง

หลักธรรมสำคัญสำหรับสร้างจิตสำนึก คือ สังคหวัตถุ ๔ ซึ่งแปลว่า ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวหรือเครื่องสำหรับสร้างสังคมสงเคราะห์ เป็นหลักธรรมสำหรับปฏิบัติต่อผู้อื่น ได้แก่

๑. ทาน คือ การให้
๒. ปิยวาจา (เปยยวัชชะ) วาจาเป็นที่รัก
๓. อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์
๔. สมานัตตตา คือ การวางตนสม่ำเสมอ<sup>๖</sup>

แนวคิดเรื่องสังคหวัตถุนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ทาน คือ การให้ การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นบันไดขั้นแรกแห่งการสร้างจิตสำนึก ซึ่งเป็นข้อแรกของหลักธรรมสำคัญอื่น ๆ เช่น ราชธรรม ๑๐ ประการ บารมี ๑๐ ทศ ศิลข้อปาณาติบาต เพราะทาน การให้จะแสดงถึงภาวะทางจิตใจข้อเมตตา ปิยวาจา คือ การใช้คำพูด ใช้ภาษาที่สุจริต นอกจากไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ตามหลักวจีสุจริตแล้ว ยังมีรวมไปถึงการพูดจาอ่อนโยนประกอบด้วยเมตตา มีจิตวิทยาในการพูดชนิดที่บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น พูดให้มีความหวัง พูดให้หน้าเชื่อถือ เรียกว่าพูดจามีเครดิต อตถจริยา คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ข้อนี้จะเชื่อมโยงกับข้อแรก ซึ่งข้อแรกจะเน้นไปที่วัตถุทาน หรือธรรมทาน แม้แต่อภัยทาน แต่ข้อนี้จะไม่นับเรื่องวัตถุอย่างนี้ แต่ว่าจะเอาตนเข้าช่วยอาสาเข้าช่วย มีจิตสาธารณะ เรียกว่า ถ้าช่วยไม่ได้ด้วยเงินสิ่งของ แต่ก็ช่วยด้วยกายใจ สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอ หมายถึง การวางตนเสมอในหน้าที่งาน ในเวลาทำงาน ไม่คิดคดฉ้อราษฎร์บังหลวง รวมถึงไม่คิดทรยศหักหลังมิตรสหายหรือนายจ้าง เพราะข้อนี้ จะสร้างความเชื่อถือให้แก่ผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นไว้วางใจความเสมอต้นเสมอปลายของเรา ทั้งการทำงานทั้งอารมณ์ด้วย สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ว่า

พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ไว้ เรียกว่า สังคหวัตถุ หมายถึงวิธีผูกใจคน พระองค์ตรัสว่า รถม้าวิ่งไปได้เพราะมีลิ่มสลักคอยตรึงส่วนประกอบต่าง ๆ ของรถม้าเข้าด้วยกันฉันใด คนในสังคมก็ฉันนั้น คือรวมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรได้ก็เพราะ

<sup>๖</sup> ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕.

ลิมสลักทำหน้าที่เป็นกาวเชื่อมความประสานคนทั้งหลายเข้าด้วยกัน ลิมสลักดังกล่าวนี้คือ สังคหวัตถุ ซึ่งนักบริหารจะสามารถผูกใจเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้เป็นอย่างดี<sup>๗</sup>

วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษผู้มีจิตสำนึกสร้างขึ้นและดำรงอยู่มาด้วยการปฏิบัติกันในการทำสังคมสงเคราะห์ต่อเนื่องในฐานะชาวพุทธประกอบด้วยธรรมทั้งสิ้น ไม่มีกิจกรรมใดที่ทำได้ขึ้นเปล่า ๆ โดยไม่มีนิยธรรมเลย เช่น ปัญหาเทวดา ๓ ราศีที่เป็นกิจกรรมหนึ่งประเพณีสงกรานต์โดยกบิลพรหมตั้งขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและถวายเป็นสิริมงคลว่า ตอนเช้า ตอนบ่าย ตอนค่ำ ราศีอยู่ที่ไหนในตัวเรา ตอบว่า ตอนเช้าราศีอยู่ที่ใบหน้า ต้องแก้ด้วยการล้างหน้า แต่งองค์ทรงเครื่องก่อนออกทำงาน ตอนบ่าย ราศีอยู่ที่อก ต้องแก้ด้วยใช้น้ำเย็น ๆ คือน้ำขันติธรรมลูบอก ตอนค่ำ ราศีอยู่ที่เท้า ต้องแก้ด้วย ล้างเท้าก่อนเข้านอน ป้องกันที่นอนสกปรกเป็นที่มาของเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกาย จึงสรุปได้ว่า ปัญหาเทวดา ๓ ราศี คือปัญหาจริยธรรม

ผู้วิจัยจึงสมมติฐานของการวิจัยเชิงเอกสารนี้ว่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนา กับวัฒนธรรมประเพณี สองคำนี้สามารถพูดได้ว่า เป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อกัน ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีมีแหล่งกำเนิดจากศาสนา ดังนั้น เมื่อความเป็นพลเมืองถูกกำหนดด้วยจิตสำนึกที่ต้องเรียนรู้และสร้างตามแนวพระพุทธศาสนาแล้ว นั่นก็แสดงว่า มีหลักธรรมอะไรที่จะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนส่งเสริมสร้างจิตสำนึกขึ้นมาได้ ที่สำคัญผู้วิจัยมองเห็นแล้วว่า หลักธรรมที่จะเป็นปัจจัยส่งเสริมสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองที่สำคัญ คือ สังคหวัตถุ และหลักธรรมอื่น ๆ ก็ตามมา และเชื่อมั่นว่า การเรียนรู้และการสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีการทำบุญในพระพุทธศาสนา สำหรับเยาวชนจะมีผลต่อการได้ร่วมอนุรักษ์และรักษาประเพณีการทำบุญในทางพระพุทธศาสนา ในฐานะชาวพุทธต่อไป

## ๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

จิตสำนึก หมายถึง ความตระหนักในการปฏิบัติตามประเพณีการทำบุญในวันธรรมสวนะของนักเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ปีที่ ๖ จำนวน ๒๐ คน ด้วยความเคารพนับถือ

ประเพณีทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ทำบุญ รักษาศีล เวียนเทียน สงกรานต์ ลอยกระทง เทศน์มหาชาติ เข้าพรรษา ออกพรรษา ตักบาตรเทโว

<sup>๗</sup> พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๔๐.

วันธรรมสวนะ หมายถึง วันพระ หรือ วันฟังธรรม ซึ่งในแต่ละเดือนนั้นมีประมาณ ๔ ครั้ง ได้แก่ วันขึ้น ๘ ค่ำ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ วันแรม ๘ ค่ำ และ แรม ๑๕ ค่ำ (หรือ วัน ๑๔ ค่ำในบางเดือน)

เยาวชน ได้แก่ นักเรียนโรงเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ ๔ - ปีที่ ๖ จำนวน ๒๐ คน

## ๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

### ก. เอกสาร/สื่อ/หนังสือ/ตำรา

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต) และคณะ<sup>๙</sup> ได้กล่าวว่า ในวันธรรมสวนะ (วันพระ) หรือวันอุโบสถศีล พุทธศาสนิกชนต่างไปสมาทาน รักษาศีล ฟังธรรมที่วัดเป็นนิตย จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติที่สมควรแก่การประพฤติ ปฏิบัติในทางดำเนินชีวิต ถูกที่ ทำดีถูกทาง หากจะให้เคร่งครัด และสูงกวานั้น ต้องปฏิบัติถือศีลอุโบสถ ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ที่บุคคลอยู่จำศีลแล้วย่อมได้รับอานิสงส์มาก มีความเจริญรุ่งเรืองไพศาล อันมีความสุข เป็นกำไร เป็นผู้ที่ไม่มีความผิด ย่อมได้ฟังอันเกษมและย่อมถึงสรวรรค์

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปนโน)<sup>๑๐</sup> กล่าวว่า อุบาสกในสมัยปัจจุบันมีการนิมนต์ หรือ อัญเชิญพระภิกษุสงฆ์ เพื่อนิมนต์นภัต หรืออาหารที่ได้ อัญเชิญ เนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น การขึ้นบ้านใหม่ การฉลองวันคล้ายวันเกิด ทำบุญประจำปี สังฆภัต หรืออาหารที่ถวาย ได้ครบทุกรูป โดยส่วนมากจะจัดที่วัดนั้น ๆ ส่วน อุทเทศภัต หรืออาหารที่ถวายระบุด้านนิคม ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป นิยมจัดตั้งที่บูชาพระรัตนตรัย มีรูปเทียน ดอกไม้ ไม้ขีดไฟ เทียนชนวน ภาชนะ สำหรับกรวดน้ำพร้อมน้ำ โดยจัดอาสน์สงฆ์ไว้ด้านซ้ายที่บูชาพระรัตนตรัย ผู้เป็นเจ้าภาพงาน จะจุดธูปเทียนเพื่อกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล สมาทานศีล แล้วจึงถวายทาน ด้วยมือของตนส่วนเงินทองนิยมมอบไว้แก่ไวยาวัจกร หรือลูกศิษย์ พระภิกษุสงฆ์ เสร็จแล้ว จึงกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)<sup>๑๑</sup> กล่าวว่า การเผยแผ่ธรรมในวันธรรมสวนะ ต่อพุทธศาสนิกชน เพื่อให้เกิดประโยชน์และความพึงพอใจต่อเนื้อหาสาระ ต่อสื่อบุคคล

<sup>๙</sup> พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต) และคณะ, **คลังธรรม เล่ม ๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๗.

<sup>๑๐</sup> พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปนโน), **สากลทาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๐), หน้า ๑-๓.

<sup>๑๑</sup> พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การเผยแผ่เชิงรุก**, (กรุงเทพมหานคร : สามลดา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙.

เพื่อเปลี่ยนแปลงละลายพฤติกรรมของผู้รับสารทุกกลุ่ม ทุกสังคม จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจของทุกฝ่าย โดยเฉพาะคณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ มีหน้าที่โดยตรงควรตระหนักจะต้องปรับปรุงทักษะ กระบวนการรูปแบบ และยุทธวิธี หรือกลยุทธ์ วิธีการประยุกต์ให้ทันสมัย เรียก “แบบบูรณาการ” และปฏิบัติการเผยแพร่เชิงรุกในการเผยแพร่ธรรม เช่น การทำสังคมสงเคราะห์ หรือ สังคหัตถุธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้นี้คือธรรมเนียมในการเผยแผ่ในพระพุทธศาสนา

พันเอกปิ่น มุกขนันต์<sup>๑๑</sup> หนังสือพุทธศาสตร์ ภาค ๑ กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการรักษาศีลไว้ว่า การรักษาศีลนั้น โดยความหมายในการปฏิบัติเป็นการละเว้นจากการกระทำที่ไม่ดี ฆ่ากันไม่ดี ลักกันกินไม่ดี ผิดลูกเขาเมียเขาไม่ดี โทกกันไม่ดี กินเหล้าเมายาทำให้เสียสติสตางค์ไม่ดี การรักษาศีลคือ การงดเว้นจากการกระทำที่ไม่ดีเหล่านี้

ปิ่นนัตดา นพพนาวัน<sup>๑๒</sup> กล่าวไว้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ โดยยึดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าสืบทอดกันมา แสดงว่าคำสอนของพระองค์เป็นของวิเศษสำหรับมวลมนุษยชาติ ในอดีตสังคมไทยทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท วัดและพระสงฆ์ ได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวกับวิถีชีวิตของไทยทุกระยะ นับแต่แรกเกิดจนกระทั่งถึงตาย อาจกล่าวได้ว่า วัดและพระสงฆ์เป็นหนึ่งในสังคมไทยและศูนย์กลางของสังคมไทย

สุเมธ เมธาวิทยากุล<sup>๑๓</sup> กล่าวไว้ว่า สังคมไทยทั้งสังคมเมืองและสังคมชนบทให้ความสำคัญสนใจในการเข้าวัดฟังธรรมเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน โดยพระสงฆ์เป็นผู้แสดงธรรมในวันพระ หรือ วันธรรมสวนะเป็นวันกำหนดให้มีวันฟังธรรม

คุณ โทชน์<sup>๑๔</sup> ได้กล่าวถึงกิจกรรมวันสำคัญของวันธรรมสวนะว่าเป็นการปฏิบัติที่สืบทอดมาแต่โบราณกาล ซึ่งจะมาประกอบพิธีกรรมกันที่วัดเพื่อความสมัครสมานสามัคคี

<sup>๑๑</sup> พันเอกปิ่น มุกขนันต์, หนังสือพุทธศาสตร์ ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๗๓.

<sup>๑๒</sup> ปิ่นนัตดา นพพนาวัน, “การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑.

<sup>๑๓</sup> สุเมธ เมธาวิทยากุล, สังกัปปพิธีกรรม, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๒), หน้า ๖๔.

<sup>๑๔</sup> คุณ โทชน์, พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๔.

การทำบุญกับพระสงฆ์ผู้เป็นนาบุญของโลก ตลอดจนได้มารักษาศีลอุโบสถ การฟังธรรมจากพระภิกษุสามเณร ก่อให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน

ธนิต อยู่โพธิ์<sup>๑๕</sup> กล่าวถึง การเตรียมตัวของอุบาสกในการปฏิบัติธรรม ฟังนุ่งขาวห่มขาว เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ตลอดวัน ๑๔ ค่ำ วัน ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำแห่งปักษ์ และตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์ รมัตถะวังไนนิจศีล หรือ ศีล ๕ และอุโบสถศีล หรือ ศีล ๘ บ้างก็ถือตลอดพรรษา

วคิน อินสระ<sup>๑๖</sup> ได้กล่าวถึงความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของวันธรรมสวนะว่า การฟังธรรมในวันธรรมสวนะเป็นการแก้ปัญหาชีวิตนั้น บางครั้งขึ้นอยู่กับปัญหาของแต่ละคน เพราะการฟังธรรมก่อให้เกิดแนวคิด การแก้ไขปัญหา ตลอดจนการทำบุญในวันธรรมสวนะที่ถูกต้องตามหลักกรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้

พระครูปลัดศิริวัฒน์ สณฺญจิตฺโต (วิชาผา)<sup>๑๗</sup> ได้กล่าวไว้ว่า การฟังธรรมโดยกาลนั้นชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเหตุให้บรรลुकุณวิเศษมีประการต่าง ๆ นับว่าเป็นกิจกรรมสำคัญอย่างยิ่งของพุทธศาสนิกชน ในการเผยแผ่พุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จึงตรัสพุทธพจน์ บทว่า สุตฺตฺสํ ลภเต ปณฺญํ. แปลว่า ฟังด้วยดี ย่อมเกิดปัญญา

ผศ. บุญมี แทนแก้วและคณะ<sup>๑๘</sup> ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาสมัยนั้นเริ่มต้นด้วยการฟังธรรมที่โบราณท่านกล่าวไว้ว่า การฟัง การคิด การถาม และการบันทึกไว้ท่านกล่าวสั้น ๆ ว่า สุ.จิ.ปุ.ลิ นี้คือหัวใจนักปราชญ์และท่านได้แต่งเป็นคาถาภาษาบาลีเพื่อให้จำง่ายว่า “สุ จิ ปุ ลิ วินฺตฺโต กถ โส ปณฺทิตฺโต ภว, สุ จิ ปุ ลิ สุตฺมปฺนโน ปณฺทิตฺโต ปุจฺจติ.” แปลว่า ผู้ไม่มี สุ จิ ปุ ลิ จะเป็นบัณฑิตได้อย่างไร ผู้เพียบพร้อมด้วย สุ จิ ปุ ลิ ท่านเรียกว่า บัณฑิต

## ข. รายงานการวิจัย

<sup>๑๕</sup> ธนิต อยู่โพธิ์, **อานิสงส์อุโบสถศีล**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔๖-๕๘.

<sup>๑๖</sup> วคิน อินสระ, **เพื่อความสุใจ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมตตาพราย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๓๗.

<sup>๑๗</sup> พระครูปลัดศิริวัฒน์ สณฺญจิตฺโต (วิชาผา), “ความพึงพอใจต่อการเผยแผ่ธรรมในวันธรรมสวนะของพุทธศาสนิกชน:กรณีศึกษาเขตบางกอกใหญ่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

<sup>๑๘</sup> บุญมี แทนแก้วและคณะ, **พระธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. ปรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๒.



พระครูปลัดศิริวัฒน์ สณฺญจิตฺโต (วิชาผา)<sup>๑๙</sup> ได้ศึกษาวิจัยเรื่องความพึงพอใจต่อการเผยแพร่ธรรมในวันธรรมสวนะของพุทธศาสนิกชน : กรณีการศึกษาเขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงคุณลักษณะทางประชากรศาสตร์ของพุทธศาสนิกชนต่อการเผยแพร่ธรรมในวันธรรมสวนะ และเกิดความพึงพอใจกับการนำไปใช้ประโยชน์ที่ได้จากการฟังธรรม เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะทางประชากรต่อการเผยแพร่ธรรมในวันธรรมสวนะพร้อมทั้งผู้ร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

พระครูเกษมศิวากรณ์ (บัญญัติ แน่นกระโทก)<sup>๒๐</sup> ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวันธรรมสวนะในพระพุทธศาสนาเถรวาท และจากการศึกษาข้อปฏิบัติวันธรรมสวนะของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า เมื่อวันธรรมสวนะมาถึงพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบันส่วนหนึ่งออกไปทำบุญที่วัด และอีกส่วนหนึ่งก็ทำการสวดมนต์ ไหว้พระที่บ้าน หรือแม้แต่พระสงฆ์และสามเณรในวัดก็ได้ทำกิจกรรม เช่นเดียวกัน หากพิจารณาข้อปฏิบัติวันธรรมสวนะของสังคมไทยปัจจุบัน คือ ช่วงเช้าทำบุญตักบาตร รับศีล ฟังเทศนาธรรม และรวมถึงการรักษาศีลอุโบสถ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธา และความเชื่อที่มีต่อวันธรรมสวนะสังคมไทยจึงได้ถือปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านาน และถือว่าเป็นวันที่สำคัญที่จะประชุมกันฟังธรรมเทศนาจากพระสงฆ์ที่วัด ประเทศไทยปรากฏหลักฐานว่าได้มีประเพณีวันพระมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และในปัจจุบันก็ได้ปฏิบัติ เพื่อดำรงรักษาไว้พระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไป

พระมหาคหลวงธรรม ธมฺมาโก (โอชาผล)<sup>๒๑</sup> ได้ศึกษาวรรณกรรมของไม้เมืองเดิม อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณกรรมของไม้เมืองเดิม และอิทธิพลวรรณกรรมของไม้เมืองเดิม ที่มีต่อสังคมไทย พบว่า ไม้เมืองเดิม กล่าวถึงศาสนพิธีที่ชาวบ้านปฏิบัติกันในวรรณกรรม

<sup>๑๙</sup> พระครูปลัดศิริวัฒน์ สณฺญจิตฺโต (วิชาผา), “ความพึงพอใจต่อการเผยแพร่ธรรมในวันธรรมสวนะของพุทธศาสนิกชน : กรณีศึกษาเขตบางกอกใหญ่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๔๓.

<sup>๒๐</sup> พระครูเกษมศิวากรณ์ (บัญญัติ แน่นกระโทก), “การศึกษาวันธรรมสวนะในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

<sup>๒๑</sup> พระมหาคหลวงธรรม ธมฺมาโก (โอชาผล), “ศึกษาวรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม และอิทธิพลของวรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม ที่มีต่อสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๑.

เช่น วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันธรรมสวนะ ตรงกับที่พุทธศาสนิกชนไทยปฏิบัติกันอยู่ในชีวิตจริง อันเป็นการสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตไทยผ่านทางวรรณกรรม

พระครูปลัดศิริวัฒน์ สญฺญจิตโต (วิชาผา)<sup>๒๒</sup> ได้ศึกษาความพึงพอใจต่อการเผยแผ่ธรรมในวันธรรมสวนะของพุทธศาสนิกชน : กรณีศึกษา เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ซึ่งผลจากการศึกษาด้านการนำเสนอธรรมต่อกลุ่มผู้ฟังที่จะได้รับประโยชน์มากที่สุดพบว่า การนำเสนอโดยใช้อุปกรณ์ช่วยสอน หรือสื่อธรรมะที่เป็นรูปธรรมดูเหมือนว่าจะได้ผลดีระดับหนึ่ง เพราะทำให้ผู้รับฟังสนใจในเนื้อหาสาระธรรม และง่ายต่อการปฏิบัติ และเกิดความพึงพอใจต่อการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนา แก่พุทธศาสนิกชนมากยิ่งขึ้น

พระวิฑูล ญาณธมฺโม (พันธุมิตร)<sup>๒๓</sup> ได้เสนอแนวทางการปลูกฝังความกตัญญูทวดเวทิต่อบิดามารดา สรุปได้ดังนี้ คือ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนาที่ควรจะทำให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเพื่อช่วยกระตุ้นเตือนและปลูกฝังคุณธรรม โดยเฉพาะความกตัญญูทวดเวทิต่อบิดามารดา ให้เกิดขึ้นกับเด็กโดยผ่านการปลูกฝังและกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเข้าค่ายอบรมคุณธรรม การปฏิบัติธรรม ตลอดทั้งกิจกรรมวันแม่ วันพ่อ รวมถึงการพาเด็กเข้าวัดทำบุญตักบาตร ไหว้พระ สวดมนต์ นั่งสมาธิภาวนา เป็นต้น เพราะความกตัญญูทวดเวทิต่อบิดามารดาที่นั่นสามารถกระทำได้ โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำงานของท่าน ดำรงค้ำจุนตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว เพราะการบำรุงบิดามารดานั้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่นักเรียนจะต้องกระทำทันทีที่มีโอกาสในปัจจุบัน โดยไม่ต้องรอโอกาสมาถึง

วรรณิภา สันป่าแก้ว<sup>๒๔</sup> ได้ทำการวิจัยแนวทางการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์พลังงานของเยาวชน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์พลังงาน

<sup>๒๒</sup> พระครูปลัดศิริวัฒน์ สญฺญจิตโต (วิชาผา), “ ความพึงพอใจต่อการเผยแผ่ธรรมในวันธรรมสวนะของพุทธศาสนิกชน : กรณีศึกษาเขตบางกอกใหญ่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

<sup>๒๓</sup> พระวิฑูล ญาณธมฺโม (พันธุมิตร), “ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทวดเวทิต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอดงซำบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

<sup>๒๔</sup> วรรณิภา สันป่าแก้ว, “แนวทางการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์พลังงานของเยาวชน”, *วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต* (คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

ประกอบด้วย ๕ ชั้น คือ ๑) การขัดเกลา ๒) การสร้างความคิด ๓) การเสริมทัศนคติ ๔) การปฏิบัติ และ ๕) ประเมินผล ส่วนปัจจัยในการเสริมสร้างจิตสำนึกซึ่งจำแนกได้ ๒ ประเภท คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความคิด ทัศนคติ พฤติกรรมและการรับรู้ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ โอกาสและการเข้าถึง แรงจูงใจ งบประมาณ นโยบาย ตัวอย่าง การมีส่วนร่วม เวลา การบริหารของหน่วยงาน การพัฒนาบุคลากร และการจัดการเรียนรู้ แนวทางการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์พลังงานของเยาวชน ได้แก่ การกำหนดนโยบายจากประเทศลงสู่ระดับชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของสังคม เสริมแรงจูงใจเพื่อกระตุ้นการเข้าร่วม จัดการเรียนรู้โดยเน้นเยาวชนเป็นศูนย์กลางให้ได้สัมผัสลงมือปฏิบัติจริง บูรณาการเรื่องอนุรักษ์พลังงานกับเนื้อหาวิชาเรียนในทุกกลุ่มสาระพัฒนาบุคลากร ในการให้ความรู้และจัดกิจกรรม ปรับปรุงสื่อและกิจกรรม ตลอดจนสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พลังงานเพื่อทำให้เกิดการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์พลังงานอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

### ๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาการสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนา สำหรับเยาวชน ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๗.๑ การศึกษาข้อมูล โดยศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูล ๒ แหล่ง คือ

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก และอรรถกถา

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสาร ตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย

และจากการสัมภาษณ์ โดยนำมารวบรวมข้อมูล

๑.๗.๒ การเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยตรงด้านเอกสารจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ กล่าวคือพระไตรปิฎก และข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร ตำรา สื่ออิเล็กทรอนิกส์

การเก็บข้อมูลด้านภาคสนามโดยการสัมภาษณ์นักเรียนโรงเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ปีที่ ๖ จำนวน ๒๐ คน ได้แก่ เด็กหญิงกัลยกร แซ่วี เด็กชายจิรเมธ คงชานา เด็กชายณัฐพล ศุภพล เด็กชายณัฐวัช บุญช่วยสุข เด็กชายทิวากร แจ่มชานา เด็กชายเทพทัต บัวเทพ เด็กชายธนพัฒน์ เกตุอยู่ เด็กหญิงนิตยา ชื่นใจชม

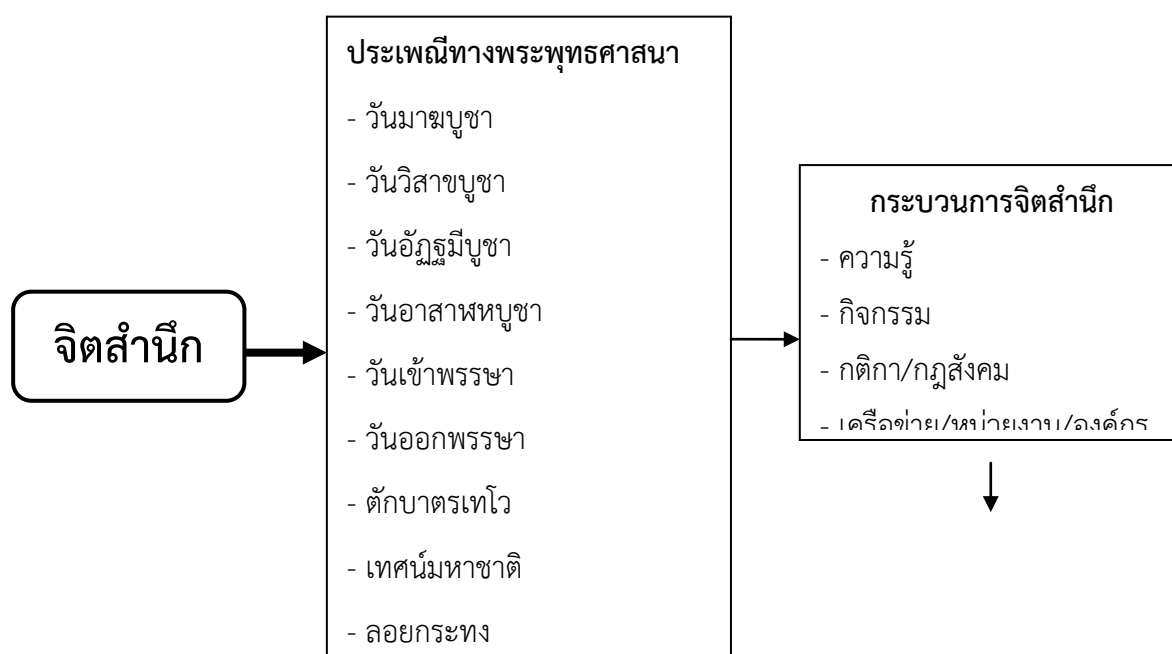
เด็กชายปิยะพงศ์ เกิดแก้ว เด็กชายพัชรพล ชีนา นา เด็กชายเมธัส มานักฆ้อง เด็กชายยศภัทร กลัดศรี เด็กชายวันชัย ชื่นใจชม เด็กชายวีรวุฒิ กันเพ็ง เด็กหญิงศิโรรัตน์ บุญช่วยสุข เด็กหญิงสุทธิดา น้อยช่างเหล็ก เด็กชายอดิสร พันบุญ เด็กชายอริญชัยวิวัฒน์ บุญช่วยสุข เด็กชายอาทิตย์ ถาวรกุล เด็กหญิงอารยา ชื่นใจชม

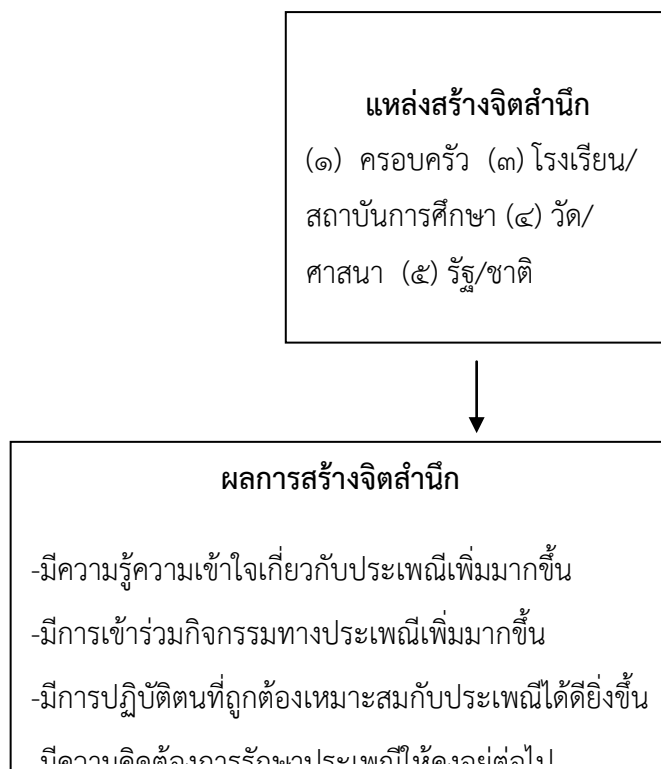
๑.๗.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนาจากเอกสารประเด็นแนวคิดจิตสำนึก การสร้างจิตสำนึก โดยเรียบเรียงข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๗.๔ การเผยแพร่งานวิจัย ผู้วิจัยกำหนดเผยแพร่งานวิจัยโดยนำเสนอรายงานบนเวทีเสนอบทความวิจัยในการประชุมวิชาการระดับชาติและเขตลุ่มแม่น้ำโขง ครั้งที่ ๒ ณ วิทยาเขตอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิทยาลัย จังหวัดขอนแก่น วันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑

## ๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบศึกษาการสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนา สำหรับเยาวชน ดังผังมโนทัศน์นี้





แผนผัง ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

## ๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๙.๑ เกิดความรู้ความเข้าใจในแนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกและการสร้างจิตสำนึก
- ๑.๙.๒ เกิดความรู้ความเข้าใจในประเพณีทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๙.๓ เกิดความรู้ความเข้าใจวิธีการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน

## บทที่ ๒

### แนวคิดการสร้างจิตสำนึก

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดการสร้างจิตสำนึก ซึ่งเป็นการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๑ ตามเนื้อหาขยายประเด็น ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีการสร้างจิตสำนึก
- ๒.๒ ปัจจัยส่งเสริมการสร้างจิตสำนึก
- ๒.๓ หลักธรรมสำหรับการสร้างจิตสำนึกของเยาวชน
- ๒.๔ จิตสำนึกของเยาวชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

#### ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีการสร้างจิตสำนึก

จิตสำนึกเป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมของแต่ละบุคคล ซึ่งแสดงออกในรูปแบบที่ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะแต่ละคนนั้นมีจิตสำนึกที่แตกต่างกัน มีกระบวนการคิดที่แตกต่างกัน จึงทำให้การแสดงออกจึงแตกต่างกัน ตามที่นายสมพงษ์ สิงหะผล ได้กล่าวว่า “จิตสำนึกว่าเป็นสิ่งมีความเกี่ยวข้องกับตนเองและผู้อื่น ซึ่งคนเราปกติจะมีจิตสำนึก อยู่ ๓ ด้านหลัก ๆ คือ จิตสำนึกเกี่ยวกับตนเอง จิตสำนึกเกี่ยวกับผู้อื่น และจิตสำนึกเกี่ยวกับสังคม”<sup>๑</sup>

ตามที่กล่าวข้างต้นนั้น จิตสำนึกเกิดจากตนเอง โดย เป็นจิตสำนึกเพื่อพัฒนาตนเองทำให้ตนเองเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จิตสำนึกด้านนี้การศึกษาไทยมุ่งเน้นปลูกฝังมานาน เกิดบ้างไม่เกิดบ้างตามสภาพการณ์ เป็นจิตสำนึกแบบคลาสสิกที่ทุกสังคมพยายามเหมือนกันที่จะสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้ เช่น ความขยัน ความรับผิดชอบ ความมานะอดทน เป็นจิตสำนึกที่ถูกปลูกฝังและมีมานานตามสภาพสังคมไทย จิตสำนึกเกี่ยวกับผู้อื่น เป็นจิตสำนึกของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของคนในกลุ่มชนหนึ่ง สังคมหนึ่ง เช่น ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี เป็นจิตสำนึกที่คนไทยส่วนใหญ่ถูกหล่อหลอมมาจากพื้นฐานดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทยอยู่แล้วสร้างกันได้ไม่ยากนัก จิตสำนึกเกี่ยวกับสังคม หรือ จิตสำนึกสาธารณะ เป็นจิตสำนึกที่ตระหนักถึงความสำคัญ ในการอยู่ร่วมกัน หรือ คำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกัน เป็นจิตสำนึกที่คนไทยยังไม่ค่อยมีและขาดกันอยู่มาก เพราะพื้นฐานความเป็นมาของสังคมไทย สมควรจะรีบพัฒนาขึ้นโดยเร็ว เช่น จิตสำนึกด้าน

---

<sup>๑</sup> กรรยา พรรณา, จิตสาธารณะ...สร้างได้ง่ายนิดเดียว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๕.

เศรษฐกิจ จิตสำนึกด้านการเมือง จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม จิตสำนึกด้านสุขภาพ เป็นต้น กล่าวได้ว่า จิตสำนึกเกี่ยวกับตนเองเกิดขึ้นได้บ้างไม่ได้บ้างส่วนจิตสำนึกต่อผู้อื่นเกิดขึ้นได้ด้วยการหล่อหลอมจาก วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนในสังคมได้ร่วมกัน เช่น มีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ในการอาศัย อยู่ร่วมกันในสังคม การที่จะแสดงออกพฤติกรรมใด ๆ ออกมาให้ปรากฏต่อสังคมที่อยู่นั้นควรจะเป็น สิ่งที่แสดงออกด้วยความเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันไม่ทำการเบียดเบียนกันจนทำให้ผู้อื่นได้รับความ เดือดร้อนไปด้วย

พระครูสิริรัตนานวัตร ได้บรรยายไว้ในสื่อการอบรม เรื่อง มโนธรรมสำนึก ความว่า “จิตสำนึกประกอบด้วย -จิตสำนึกต่อศาสนา -จิตสำนึกในระเบียบวินัยของสถาบันหรือบ้านเมือง -จิตสำนึกในวัฒนธรรมประเพณี - จิตสำนึกในหน้าที่พลเมือง จิตสำนึกต่อศาสนา คือ การแต่งกาย เรียบร้อย ไม่สวมหมวก กั้นร่ม ไม่ใส่รองเท้า ไม่นั่งขัดมาต เข้าไปในพระวิหารสถานที่เคารพกราบไหว้ ของประชาชน หรือยืนถ่ายรูป ซึ่งจะบังผู้อื่น จิตสำนึกต่อระเบียบวินัยของสถาบันหรือบ้านเมือง คือ การปฏิบัติตามข้อห้าม ไม่ฝ่าฝืนข้อบังคับ โดยการแต่งเครื่องแบบนักศึกษา ไม่ไว้ผมยาวตามที่สถาบัน นั้นกำหนด ไม่วางรองเท้าขวางทางเข้า-ออก มาเรียนตามกำหนด ไม่นำสิ่งของส่วนรวมไปใช้ส่วนตัว ไม่ เห็นแก่ตัวกลัวเสียเปรียบต่อเพื่อนร่วมงาน มีจิตบริการ คิดอยู่เสมอว่า เขาจ้างเราเพื่อเอางานจากเรา เขาไม่ได้จ้างเพราะเรา เป็นเรา จิตสำนึกในวัฒนธรรมประเพณี โดยการปฏิบัติตามประเพณี เช่น ผู้ชายบวชพระก่อนแต่งงาน ทำพิธีสู่ขอคู่ครองตามประเพณีนิยม เข้าร่วมงานประเพณีหมู่บ้านหรือ ชุมชนด้วยการตักบาตร กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่เปตชน มีจิตเคารพในภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่สร้าง ไว้”<sup>๒</sup>

จะเห็นได้ว่า มโนธรรมสำนึกที่ปรากฏต่อการมีจิตสำนึกด้านศาสนาจะทำให้เกิด การปฏิบัติชอบมีความถูกต้องและเหมาะสม เป็นไปด้วยความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน เคารพศรัทธา การอยู่ร่วมกัน ปฏิบัติเป็นแนวทางเดียวกัน จนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันต่อไป

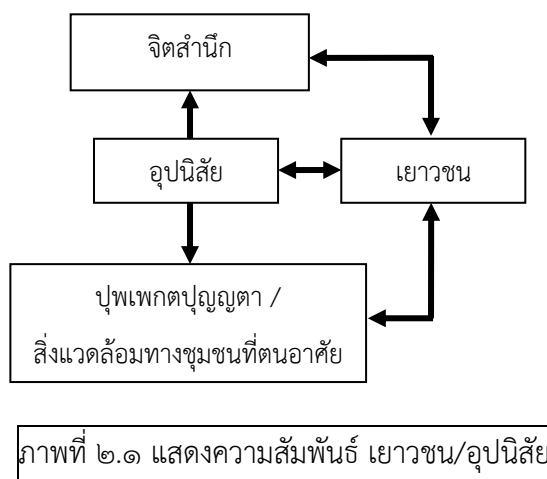
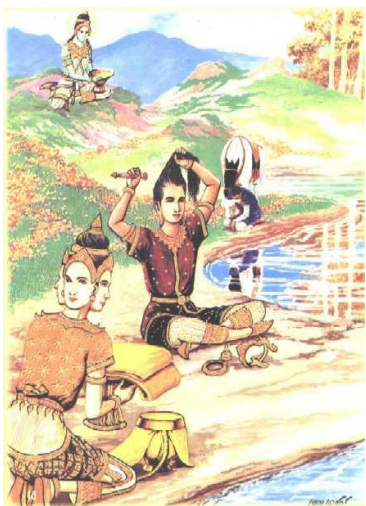
มโนธรรมสำนึกเกี่ยวกับจิตสำนึกต่อศาสนานั้นได้ชี้ให้เห็นว่า คนเราควรมีจิตสำนึก ในการประพฤติปฏิบัติตนให้มีเหมาะสมต่อสถานที่ เช่น การแต่งกาย การสวมรองเท้า และกั้นร่ม เป็นต้น ต้องให้ความเคารพต่อสถานที่และมีความเคารพในสิทธิผู้อื่น ด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันเคารพในกฎกติกาและปฏิบัติตนไปในแนวทางเดียวกัน ของวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงาม รัญจวน อินทรกำแหง ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวทางในการเสริมสร้าง จิตสำนึกของคนในสังคม ไว้ว่า “จะต้องเกิดขึ้นได้จากการคลุกคลีอยู่กับความถูกต้อง การปลูกฝัง อบรม การฝึกปฏิบัติ การได้เห็นตัวอย่างที่ชวนให้ประทับใจ ปัจจัยเหล่านี้ค่อย ๆ โน้มนำใจของบุคคล ให้เกิดจิตสำนึกที่ถูกต้อง”<sup>๓</sup>

<sup>๒</sup> พระครูสิริรัตนานวัตร, มโนธรรมสำนึก (สื่อภาพนิ่ง), (พิษณุโลก : โฟกัสมาสเตอร์ปรีน, ๒๕๕๕, หน้า ๓-๕.

<sup>๓</sup> รัญจวน อินทรกำแหง, วรรณกรรมวิจารณ์, (กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อแกรมมี, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑๐.

พระครูสิริรัตนานูวัตร ได้กล่าวอีกว่า “กระบวนการสร้างจิตสำนึกเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ โดยอาศัยปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน ซึ่งมีการเกิดของจิตสำนึกตามแหล่งต่าง ๆ คือ จิตสำนึกเกิดจากอุปนิสัย จิตสำนึกเกิดจากครอบครัว จิตสำนึกเกิดจากโรงเรียน (สถานที่เรียน) และจิตสำนึกเกิดจากวัด/ศาสนา” อธิบายได้ดังนี้

๑. จิตสำนึกจากอุปนิสัย เป็นจิตสำนึกที่เกิดขึ้นได้เองจากตัวเองเป็นผู้ทำให้เกิด ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยปัจจัยภายในได้แก่กระบวนการคิด นำไปสู่จิตสำนึกเกิดขึ้นได้ เช่น เจ้าชายสิทธัตถะ ถึงแม้จะมีเป็นเจ้าชายแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ แต่เมื่อวันหนึ่งได้ทอดพระเนตร เห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือ แก่ เจ็บ ตาย และสมณะ ในการเห็นเทวทูตสามอย่างข้างต้น เกิดความสังเวชใจขึ้นมา แต่เมื่อได้เห็นสมณะทำให้มีจิตสำนึกปรารถนาที่จะบวช เมื่อได้ตัดสินใจแล้ว จึงได้ไปอธิษฐานเพศบรรพชิตที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมาทที



๒. จิตสำนึกเกิดจากครอบครัว พ่อแม่นอกจากจะได้ทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรของตนเองแล้วยังถือเป็นครูคนแรกของบุตรด้วย เพราะพ่อแม่เป็นผู้ได้อบรม สั่งสอนบุตร และมอบความอบอุ่นให้ความอบอุ่นของสถาบันครอบครัวมีความสำคัญเป็นอันดับแรก เพราะเป็นจุดเริ่มต้นที่ช่วยให้ทารกจะเกิดจิตสำนึกเห็นความสำคัญของส่วนรวม ความใกล้ชิดระหว่างพ่อแม่กับลูก จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการเลี้ยงอบรมลูก เพราะความใกล้ชิดจะเป็นสื่อที่ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และกลายเป็นเกิดความเห็นใจซึ่งกันและกัน ซึ่งพระครูสิริรัตนานูวัตร ได้กล่าวว่า “ครอบครัวเป็นจุดเริ่มของสังคม เป็นสังคมย่อย ๆ ประกอบด้วยสมาชิก ๓ คนบ้าง ๔ คนบ้าง หรือไม่เกิน ๑๐ คน โดยพ่อแม่จะอบรมลูก ๆ หรือพี่คนโตจะอบรมน้อง ๆ โดยภาพรวม ไม่ว่าจะการกระทำ



ความคิด วิธีแก้ปัญหา จะเป็นแบบอย่างที่ดีของสมาชิกในครอบครัวด้วย”<sup>๔</sup> พ่อแม่กลายเป็นต้นแบบให้ลูกเห็นเป็นตัวอย่างไม่ว่าจะเป็นการพูด การประพฤติปฏิบัติเป็นสิ่งที่แสดงออกให้ลูกได้เห็น และลูกก็จะทำการจดทำพฤติกรรมที่ดีงามของพ่อแม่มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตต่อไปได้



ภาพที่ ๒.๒ พ่อแม่เป็นตัวอย่างในการทำความดีให้ลูกเห็น

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ ได้กล่าวถึงบทบาทของสถาบันครอบครัวที่มีส่วนช่วยพัฒนาจิตสาธารณะของเด็ก ๆ ว่า “งานวิจัยจากต่างประเทศที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเลี้ยงดูของพ่อแม่ว่ามีผลต่อการสร้างจิตสำนึกต่อลูกหรือไม่ ผลการวิจัยพบว่า ๙ ใน ๑๐ ของเด็กที่เติบโตและได้รับการเลี้ยงดูจากครอบครัวที่มีทั้งพ่อแม่หรือญาติพี่น้องที่ทำงานเกี่ยวกับงานอาสาสมัคร เมื่อโตขึ้นแล้วเด็ก ๆ เหล่านั้น จะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นผู้มีจิตสาธารณะไปด้วย และพบว่า ๖ ใน ๑๐ ของเด็กที่ไม่ได้ใกล้ชิดหรือได้รับการส่งเสริมจากพ่อแม่หรือคนใกล้ชิดในครอบครัวให้เป็นผู้มีจิตสาธารณะเมื่อโตขึ้นเด็ก ๆ เหล่านั้นก็จะไม่มีจิตสาธารณะหรือไม่สนใจในงานหรือกิจกรรมที่เป็นอาสาสมัครเลย”<sup>๕</sup>

๓. จิตสำนึกเกิดจากโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนเป็นแหล่งที่ให้วิชาความรู้แก่นักเรียนไม่ว่าจะเป็นความรู้จากตำรา ความรู้การปฏิบัติ และที่สำคัญโรงเรียนเป็นแหล่งปลูกจิตสำนึกให้นักเรียนมีความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อย่างเห็นได้ชัด โดยผ่านวิธีการสอนสอดแทรกให้นักเรียนมีจิตสำนึกที่ดีเกิดขึ้น

<sup>๔</sup> พระครูสิริรัตนานุวัตร, กระบวนการสร้างจิตสำนึกด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธในสังคมไทย, (พิษณุโลก : มาสเตอร์ไฟท์สปริง, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๗.

<sup>๕</sup> ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, สอนเด็กให้มีจิตสาธารณะ, (กรุงเทพมหานคร : วี พรินท์ (๑๙๙๑), ๒๕๕๒), หน้า ๕๕.



ภาพที่ ๒.๓ การปลูกจิตสำนึกให้นักเรียนได้รักษาประเพณีการทำบุญ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุขในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ๘ คุณลักษณะ โดยในคุณลักษณะข้อที่ ๑-๗ นั้น เป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของความเป็นผู้มีจิตสาธารณะ ส่วนคุณลักษณะข้อที่ ๘ หลักสูตรได้กล่าวถึงความเป็นผู้มีจิตสาธารณะโดยตรง ดังนี้ ๑. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ๒. ซื่อสัตย์สุจริต ๓. มีวินัย ๔. ใฝ่เรียนรู้ ๕. อยู่อย่างพอเพียง ๖. มุ่งมั่นในการทำงาน ๗. รักความเป็นไทย และ ๘. มีจิตสาธารณะ การที่ผู้เรียนจะเป็นบุคคลผู้มีจิตสาธารณะได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการร่วมมือร่วมใจกันของบุคคลที่เกี่ยวข้องในทุกฝ่าย อันได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ครู/ผู้สอน ครูที่ปรึกษา/ครูประจำชั้น พ่อแม่และผู้ปกครอง ตลอดจน ท้องถิ่น/ชุมชน ที่จะต้องมาร่วมด้วยช่วยกันในการปลูกฝังคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพการสร้างสำนึกของผู้เรียนตามนโยบายการศึกษาของรัฐบาล พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา และคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ที่ได้มีนโยบายเร่งด่วนเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาโดยเฉพะนโยบายด้านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง เพื่อจะได้ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชาติได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทย ความเป็นไทย รักชาติ ศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความปรองดองสมานฉันท์ เพื่อให้เกิดความสงบและสันติสุขในสังคมไทย โดยได้มีนโยบายชัดเจนในการสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็งโดยต้องสร้างคนในชาติให้มีค่านิยมหลัก ๑๒ ประการ ดังนี้

๑. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

๒. ชื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม
๓. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
๔. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรง และทางอ้อม
๕. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม
๖. มีศีลธรรม รักษาความปลอดภัย หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน
๗. เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง
๘. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่
๙. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติ ตามพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
๑๐. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้ในเมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกิน พอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี
๑๑. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย และจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลสมีความละเอียดเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา
๑๒. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

โดย ค่านิยมหลัก ๑๒ ประการนี้ นั้นถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการปลูกค่านิยมคุณธรรม จริยธรรม ให้เกิดขึ้นกับเยาวชนไทย ค่านิยมดังกล่าวมีเนื้อหาสาระครอบคลุมและสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ อย่างครบถ้วน โดยได้มอบแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน ทั้งนี้ สถานศึกษาทุกแห่งต้องปลูกฝังและพัฒนา ค่านิยมหลัก ๑๒ ประการ ให้กับนักเรียนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง โดยเน้นการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันจนเกิดเป็นพฤติกรรมที่ยั่งยืน และให้มีการพัฒนารวมทั้งประเมินอย่างเข้มข้นในแต่ละระดับชั้น ตัวอย่าง การปลูกฝังนักเรียนให้เน้นด้านการรักษาวัฒนธรรมประเพณีไทย (ข้อ ๕) เข้าใจเรียนรู้ รัชชาธิปไตย ที่ถูกต้อง (ข้อ ๗) และ ปฏิบัติตามพระราชดำริสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ข้อ ๙) เป็นต้น การจะปฏิบัติตามหลักค่านิยมหลัก ๑๒ ประการได้นั้น ครูประจำชั้นเป็นบุคคลผู้มีส่วนช่วยปลูกฝังจิตสำนึกลงสู่เยาวชนได้เป็นอย่างมาก

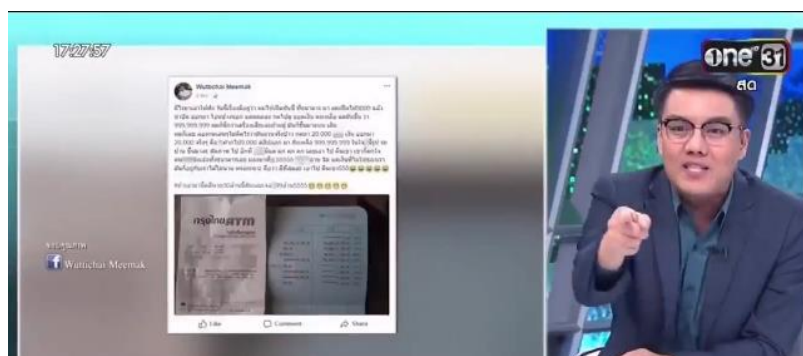
ตัวอย่างจิตสำนึกจากโรงเรียน ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของจิตสำนึกที่เกิดขึ้นจากเด็ก ตัวอย่าง “เด็กนักเรียนชายคนหนึ่ง ชื่อ ด.ช.ประทีป ช่างชู อายุ ๑๒ ปี โรงเรียนอ่างทองปัทมโรจน์วิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง เก็บธงชาติไทยที่ถูกลมพัดตกลงกับพื้น เด็กคนนี้เห็นก็ลุยฝนและลม เก็บธงชาตินั้นเข้าไปในอาคารเรียน อันได้รับแรงบันดาลใจจากปัจจัยภายนอก คือ โรงเรียนหรือครอบครัว”



ภาพที่ ๒.๔ แสดงนักเรียนเก็บธงชาติไทยที่ลมหัดตกพื้น

ซึ่งจากเรื่องดังกล่าวนี้ เราได้เห็นจิตสำนึกแห่งความรักในสถาบันอันทุกคนให้ความเคารพ ธงชาตินั้นประกอบด้วยสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เกิดขึ้นกับนักเรียน เมื่อนักเรียน มีจิตสำนึกต้องการทำการปกป้องธงผืนนั้นจากการที่ได้ถูกลมพัดตกลงกับพื้น และได้ลุยฝนไปเก็บ แสดงให้เห็นถึงจิตสำนึกที่ดีที่ได้รับการปลูกฝังหรือถ่ายทอดมาจากโรงเรียนหรือครอบครัว

อีกกรณีเกิดขึ้นโดยรายการข่าวเย็นช่องวัน “ได้กล่าวชื่นชม นายวุฒิชัย มีมาก จากการเผยแพร่ข้อมูลของผู้ใช้ facebook ชื่อ Wuttichai Meemak เกี่ยวกับกรณีของผู้ใช้ facebook ดังกล่าว ได้นำเงินสดไปเปิดบัญชีที่ธนาคาร ๙,๐๐๐ บาท พนักงานเคียตัวเลขผิด เป็น ๙๙๙,๙๙๙ บาท น้องคนนี้เลยเดินไปกดเงินที่ตู้ ATM ออกมา ๒๐,๐๐๐ บาท แปลกใจว่าทำไม ผাগเงิน ๙,๐๐๐ บาท แต่มีเงินเกือบร้อยล้านในบัญชี ในช่วงหนึ่งของความคิด เมื่อตนเองมีเงินเยอะแล้วภาพบ้านก็ลอยมา ภาพรถก็ลอยมาแต่ภาพคุกกี้ก็ลอยมาเช่นเดียวกัน จึงได้เดินเข้าไปถามพนักงานธนาคารว่าทำไมตนฝากเงินแค่ ๙,๐๐๐ บาท ในบัญชีตนเอง มีเกือบ ๑๐๐ ล้าน ธนาคารตรวจสอบแล้วพบความผิดพลาดจึงกล่าว ชื่นชมเด็กคนนี้แล้วบอกว่าเป็น ความผิดพลาดของธนาคารเอง และพิธีกรรายการข่าวก็ได้กล่าวชื่นชมในความมีจิตสำนึกที่ดี ของเด็กคนดังกล่าว”<sup>๖</sup>



ภาพที่ ๒.๕ แสดงผู้ฝากเงินจำนวนหนึ่งแต่ธนาคารเคียจำนวนเงินผิด

๔. จิตสำนึกเกิดจากวัด “วัดหรือศาสนา เป็นสื่อแห่งความดี พระสงฆ์คือนิคมแห่งศรัทธา โดยรวมใช้คำว่าศาสนาหมายถึงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่คนไทยได้รับมรดกมาจากชมพูทวีป หรืออินเดีย คำว่าศาสนานี้ แยกเป็น ๒ แนวทางแห่งการสร้างจิตสำนึก คือ ๑. แนวทางแก่นธรรม ๒. แนวทางวัฒนธรรมประเพณี แนวที่ ๑ คือแก่นคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น อริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์ ชั้นธ ๕ เป็นต้น เป็นการศึกษาย่างโยนิโสมนสิการแล้วนำมาใช้เป็นต้นแบบในการสอนรุ่นต่อ ๆ ไป

<sup>๖</sup> Wuttichai Meemak, [ออนไลน์], ที่มา <https://facebook.com/ggame.zerozero> (๑ มี.ค. ๖๐)

แนวที่ ๒ คือ เทศกาลประเพณีต่าง ๆ ที่อิงศาสนา เรียกได้ว่าไม่มีเทศกาลหรือประเพณีใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา แม้เทศกาลสงกรานต์ ก็มีพิธีกรรมทางศาสนา เช่น สรงน้ำพระสงฆ์ สรงน้ำพระธาตุ ทำบุญตักบาตร ก่อเจดีย์ทราย ปัญหา ๓ ราศี เป็นต้น ที่สำคัญคือ เทศกาลลอยกระทง ซึ่งมีจุดเริ่มต้นมาจากศาสนาโดยแท้ นั่นคือ การบูชารอยพระพุทธบาท ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทา ประเทศอินเดีย โดยพระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาทไว้ ประชาชนมีอนุสติถึงพระพุทธเจ้า จึงพากันบูชารอยพระบาทนั้น เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำท่วมฝั่ง ประชาชนเข้าสักการะไม่ได้ จึงพากันเย็บกระทงใส่ดอกไม้แล้ววิดไปใกล้ ๆ รอยพระบาทนั้น พัฒนาการนานมา จึงมีเทศกาลลอยกระทงขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ทุกปี”<sup>๗</sup>

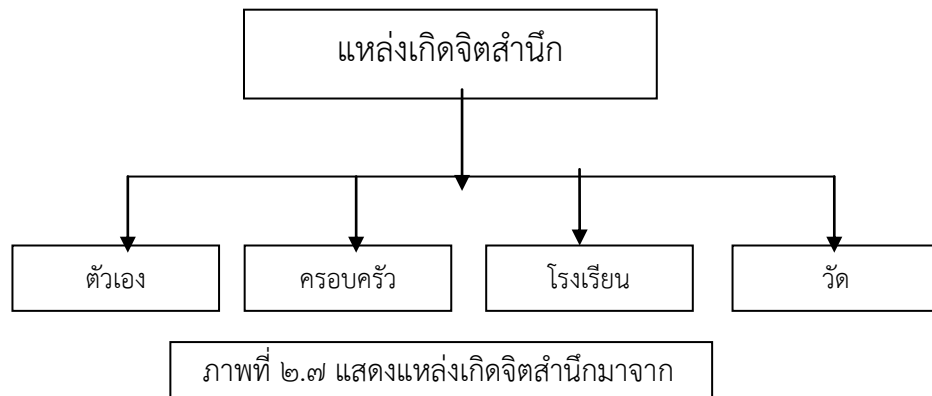


ภาพที่ ๒.๖ กระทงที่จะลอยในวันลอยกระทง

จากแนวความคิดเรื่องการสร้างจิตสำนึกดังกล่าว จึงสามารถสรุปแนวทางและกระบวนการที่จะใช้ในการสร้างจิตสำนึกได้ว่า “ปัจจัยแห่งจิตสำนึกแยกเป็นปัจจัยภายในกับ ปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน คือ อุปนิสัยของคนนั้น ที่จะมีขึ้นเอง เรียกว่ามาจากบุพเพกตปุณญตา ก็ว่าได้ หรือมาจากสิ่งแวดล้อมทางชุมชนที่ตนอาศัย ที่มีคนหรือกลุ่มคนที่เป็นกัลยาณมิตร เป็นสัตบุรุษ หรือคนดี มีศีลธรรม จริยธรรม มั่นต่อวัฒนธรรมประเพณี จนเกิดมีคุณค่า และปัจจัยภายนอก คือ ปัจจัยจากครอบครัว โรงเรียน วัดวาอารามณิฐานะองค์กรทางศาสนา หรือวัฒนธรรมประเพณี หรือธรรมเนียมทางสังคม เช่น ยืนตรงเคารพธงชาติ ฯ หรือ องค์กร หน่วยงาน หรือจากผู้นำระดับต่าง ๆ ที่เน้นความสำคัญของจิตสำนึก ฯ เด็กที่เป็นบุคคลตัวอย่างเรื่องจิตสำนึก (exempling boy)”<sup>๘</sup> เพราะได้รับการอบรมสั่งสอนและปลูกฝังมาจากสถาบันต่าง ๆ รอบตัวของเด็กที่ได้ทำการขัดเกลาให้เด็กได้มีจิตสำนึกเกิดขึ้นได้

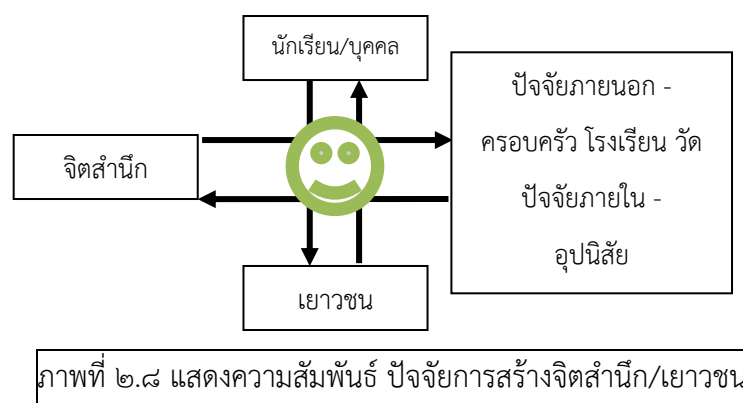
<sup>๗</sup> พระครูสิริรัตนานวัตร, กระบวนการสร้างจิตสำนึกด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธในสังคมไทย, (พิษณุโลก : มาสเตอร์โพกัสปรีน, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๗.

<sup>๘</sup> ส.สิริ เดวะ, ปัจจัยแห่งจิตสำนึก [ออนไลน์], □ ที่มา : <https://www.facebook.com/profile.php?id=100009587025533> [๒๒ เม.ย. ๖๐].



## ๒.๒ ปัจจัยส่งเสริมการสร้างจิตสำนึก

จิตสำนึกของคนเราจะเกิดก็เพราะอาศัยเหตุจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ทำการกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกขึ้นได้โดยอาศัยการแหล่งสร้างหลายแหล่ง เริ่มจากการอบรมความรู้ ความเข้าใจให้เกิดขึ้นก่อน แล้วจึงสร้างจิตสำนึกต่อในภายหลัง และการกล่อมเกลาให้ได้ตระหนักเห็นคุณค่าและความสำคัญ ของจิตสำนึกที่ดีเพื่อจะได้ปลูกจิตสำนึกให้เกิดขึ้นได้ ดังแผนผังความสัมพันธ์ ดังนี้



ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจจร ได้กล่าวซึ่งสอดคล้องกับแผนผังว่า “จิตสาธารณะอยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก”<sup>๙</sup> ที่จะทำให้มีการเกิดจิตสำนึกขึ้นได้ ดังนี้

ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับภาวะทางสัมพันธภาพของมนุษย์ภาวะทางสังคม เป็นภาวะที่ลึกซึ้งซึ่งมีผลต่อจิตสำนึกด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นภาวะที่ได้อบรมกล่อมเกล่าและสะสมอยู่ในส่วนของการรับรู้ที่ละเอียดเล็กที่ละน้อยทำให้เกิดจิตสำนึกที่มีรูปแบบหลากหลาย ภาวะแวดล้อมทางสังคมนี้เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ พี่น้อง ญาติ เพื่อน ครู สื่อมวลชน บุคคลทั่วไป ตลอดจนระดับองค์กร วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ กฎหมาย ศาสนา รวมทั้งภาวะแวดล้อมด้านสื่อสารมวลชนและส่วนที่กำกับสำนึกของบุคคล คือ การได้สัมผัสจากการใช้ชีวิตที่มีพลังต่อการเกิดสำนึก อาทิ การไปโรงเรียน ไปทำงาน ดูละคร ฟังผู้คนสนทนากัน เป็นต้น

ปัจจัยภายใน สำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึง การครุ่นคิดไตร่ตรองของแต่ละบุคคลในการพิจารณาตัดสินคุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติโดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อขัดเกลาตนเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง โดยเกิดจากการรับรู้จากการเรียน การมองเห็น การคิด แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าต้องการสร้างจิตสำนึกแบบใด ก็จะมีการฝึกฝนและสร้างสมสำนึกเหล่านั้น

ตามที่กล่าวข้างต้นว่า ปัจจัยของการสร้างจิตสำนึก แยกเป็นปัจจัยภายใน และ ปัจจัยภายนอก ที่จริงแล้วการเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงต้องกระทำควบคู่กันไปทั้งปัจจัยภายในและภายนอกควบคู่ไปพร้อมๆ กับการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของคน ที่จำต้องที่มีต่อการเป็นทรัพยากรที่ควรกับคุณค่าแก่การยกย่องว่า เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ ถึงแม้ว่าการที่จะเสริมสร้างจิตสำนึกของคนมนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ได้นั้นมองดูว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากอยู่ก็จริง แต่การที่จะหาวิธีการในการควบคุมพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมให้ได้นั้น ต้องพัฒนาคนในมโนจิตสำนึกที่ดีและประกอบด้วยคุณธรรมจริยธรรม

แนวคิดและแนวปฏิบัติปัจจัยแห่งจิตสำนึกจากแหล่งภายนอกและภายในนั้น มีท้องเรื่องที่น่าสนใจในเชิงอุปมาอุปไมย ดังนี้

#### ๑) จิตสำนึกโดยอุปนิสัย ; อุปนิสัยสำนึกในศาสนาของเจ้าชายสิทธัตถะ

กรณีตัวอย่าง เจ้าชายสิทธัตถะกุมาร เมื่อประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะทรงทำพิธีทำนวยลักษณ์และขนานพระนามโดยเชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คนมาเลี้ยง จากนั้นได้คัดเลือกเอาพราหมณ์ชั้นยอด ๘ คน ให้เป็นผู้ทำนวยลักษณ์พระกุมาร พราหมณ์ ๗ คน ได้ทำนวยเป็น ๒ นัย คือ ๑) ถ้าพระกุมารครองความเป็นฆราวาสต่อไป จะได้เป็นบรมจักรพรรดิ ๒) ถ้าพระกุมารออกบรรพชาจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นศาสตราจารย์เอกของโลก แต่โกณฑัญญะพราหมณ์ซึ่งเป็นวัยหนุ่มได้ทำนวยไว้นัยเดียวว่า “พระกุมารจะต้องออกบรรพชา และจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน”

<sup>๙</sup> ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจจร, *สำนึกไทยที่พึงปรารถนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุล, ๒๕๓๑), หน้า ๑๓.

แล้วพราหมณ์เหล่านั้นก็ได้ก็ขนานพระนามพระกุมารว่า “สิทธัตถะ” ซึ่งหมายความว่า “ต้องการอะไรเป็นสำเร็จทุกอย่าง”

โกณฑัญญะพราหมณ์ เมื่อได้ข่าวว่า เจ้าชายสิทธัตถะออกบวชตามที่ทำนายไว้แล้ว จึงได้ชวนบุตรพราหมณ์ที่เคยไปร่วมทำนายลักษณะเจ้าชายออกบวชตาม บางคนก็เชื่อ บางคนก็ไม่เชื่อ จึงมีผู้บวชตามเพียง ๕ คน รวมทั้งโกณฑัญญะพราหมณ์ อีก ๔ คน คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ทั้ง ๕ นี้ รวมเรียกว่า ปัญจวัคคีย์ ทั้ง ๕ คนนี้ได้ตัดสินใจออกบวชติดตามมหาพระโคตมต่อไป และพระเจ้าพิมพิสารผู้ครองแคว้นมคธ เมื่อได้ทรงทราบข่าวการเสด็จออกบรรพชาของเจ้าชายสิทธัตถะ จึงได้เสด็จไปยังสำนักพระโคตม และได้ทูลถามถึงความเป็นมา วัตถุประสงค์ที่มา เมื่อทรงทราบว่าพระโคตมเป็นราชตระกูลในราชวงศ์ศากยะแห่งกรุงปัลลิสต์ เกิดเบื่อโลกคิดออกบวชเพื่อการพ้นทุกข์เช่นนี้ พระองค์ทรงชักชวนพระโคตมอยู่กับพระองค์ โดยทรงสัญญาว่า จะแบ่งราชสมบัติให้ปกครองกึ่งหนึ่ง ซึ่งได้รับการปฏิเสธจากพระโคตมโดยสุภาพ

จะเห็นว่า โดยอุปนิสัยของพระกุมาร ยอมตัดใจทุกอย่างตั้งแต่พระชายน้า พระกุมารราหุลราชสมบัติในราชวัง ซึ่งยากแก่สามัญชนจะทำได้ แม้เสด็จออกบวชแล้ว ขำมน้ำทะเลมาด้วยความลำบากแล้วคิดจะท้อใจกลับไม่ พระเจ้าพิมพิสารเกลี้ยกล่อมให้มาอยู่กับพระองค์ที่แคว้นมคธก็ไม่ยอม แม้จะแบ่งราชสมบัติครั้งหนึ่งก็ไม่ยอม พระองค์ยังมุ่งต่อโพธิญาณต่อไป ในที่สุด พระองค์ก็ได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ พ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง สัมฤทธิ์ผลตั้งมโนรถทุกประการ ดังตัวอย่างจิตสำนึกโดยอุปนิสัย ดังนี้

## ๒) จิตสำนึกโดยครอบครัวครอบครัว

ครอบครัวจัดเป็นปัจจัยภายนอกสร้างจิตสำนึก (อาจถึงภายในภายนอก) โดยครอบครัวเป็นจุดเริ่มของสังคม เป็นสังคมย่อย ๆ ประกอบด้วยสมาชิก ๓ คนบ้าง ๔ คนบ้าง หรือไม่เกิน ๑๐ คน โดยพ่อแม่จะอบรมลูก ๆ หรือพี่คนโตจะอบรมน้อง ๆ โดยภาพรวม ไม่ว่าจะการกระทำ ความคิด วิธีแก้ปัญหา จะเป็นแบบอย่างที่ดีของสมาชิกในครอบครัวด้วย เรื่องนี้มีกรณีศึกษาหลายกรณี บางกรณีพ่อแม่เป็นต้นแบบ บางกรณีลูกเป็นต้นแบบเพราะบางครั้งพ่อแม่ต้องตามลูก ดังตัวอย่างดังนี้

### จิตสำนึกภายนอก ; พ่อแม่เป็นต้นแบบ

กรณีพ่อแม่เป็นต้นแบบ ดูจะเป็นปกติธรรมดาตามาก เพราะพ่อแม่มีหน้าที่โดยตรงอยู่แล้วในฐานะหัวหน้าครอบครัว สมาชิกในครอบครัวจะมีสักกี่คนก็ต้องปฏิบัติตาม ยิ่งถ้าลูก ๆ นั้นยังเล็กทุกอย่างต้องขึ้นอยู่กับพ่อแม่ เมื่อเติบโตศึกษาจบและเข้าทำงานแล้วก็อาจจะดูแลตนเอง การที่พ่อแม่จะมาปกครองอย่างใกล้ชิดนั้นมันน้อยลง แต่ประเด็นอยู่ตรงที่ว่า พ่อแม่นั้นเป็นต้นแบบตลอดกาลแม้ลูก ๆ จะเติบโตแล้ว มีครอบครัวหรือมีงานการทำกันหมดแล้ว ก็ยังยึดถือพ่อแม่เป็นต้นแบบ ซ่อนนี้จะเห็นจากสื่อต่าง ๆ ในส่วนภาครัฐเอง จะมีหน่วยงานสมาคมผู้ช่วยอาสาสมัครและช่วยการศึกษาสืบค้นหาคนดีเป็นพ่อตัวอย่างทุกปี จะมีการมอบรางวัลพ่อตัวอย่างแห่งชาติ วันที่ ๕ ธันวาคม ทุกปี ณ สวนอัมพร



กรุงเทพมหานคร ในปี ๒๕๕๙ มีบุคคลได้รับคัดเลือกเป็นพ่อตัวอย่างแห่งชาติที่มีความพร้อมทุก ๆ ด้าน เป็นปีที่ ๓๗ จำนวน ๓๙๑ คน

### จิตสำนึกภายนอก ; ลูกสะใภ้เป็นต้นแบบ

กรณีลูกสะใภ้เป็นต้นแบบ สมัยพุทธกาล ใครยกตัวอย่างนางวิสาขา มหาอุบาสิกา ผู้เป็นเบญจกัลยาณี ชาวเมืองสาวัตถี นางมีจิตศรัทธาบริจาคเครื่องประดับดาปสาธน์ สร้างวิหารบุพพารามพระพุทธรูปเจ็ด เมื่อนางแต่งงานแล้วไปอยู่บ้านสามีด้วยการปฏิบัติตามคำแนะนำของพ่อแม่ เธอที่สอนว่า “ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเข้า” กล่าวคือ เรื่องราวเสียหายหรือไม่ดีภายในบ้านไม่นำไปบอกกล่าวให้ชาวบ้านรู้ อันจะเป็นการอับอายขายหน้าหรือประจานครอบครัวฝ่ายสามีตัวเอง ไฟนอกอย่านำเข้า คือ ไม่นำเรื่องราวภายนอกบ้านที่เป็นเรื่องยุ่งใจ เรื่องชวนให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เรื่องราวหยุมหิม คำติฉินนินทาจากชาวบ้านไปเล่าให้พ่อแม่สามีฟัง

นางวิสาขา เป็นคนให้ทาน รักษาศีลอยู่เสมอ กิจวัตรประจำวัน คือทำบุญตักบาตรแต่พระสงฆ์ทุกเช้า ซึ่งกิจวัตรอันนี้เป็นที่ไม่พึงพอใจของพ่อแม่สามีมากเนื่องจากอยู่คนละศาสนา และเป็นพ่อแม่สามีไม่นิยมทำบุญทำทาน ไม่มีศีล เมื่อเห็นนางวิสาขาทำบุญตักบาตรทุกเช้าจึงออกปากว่านางวิสาขาที่กำลังเตรียมใส่บาตร โดยเมื่อเห็นพระสงฆ์เดินมารับบิณฑบาตก็บอกนางวิสาขาว่า โน่น สมณะโกลันของเรามาแล้ว นางวิสาขาแทนที่จะโกรธพ่อแม่ ก็ย้อนว่าให้ว่า “พ่อ ! พ่อสามีกินของเก่า” นัยคำว่ากินของเก่าคือ บุญไม่ทำ ไม่สั่งสมบุญ ใช้แต่บุญเก่าที่มีมาแต่เดิม ณ ปางก่อน ผลสุดท้ายพ่อแม่ก็ยอมหันมาเห็นชอบตามนางวิสาขา นี่เป็นเป็นจิตสำนึกที่เกิดจากลูกสะใภ้ต้นแบบ

ด้วยวัฒนธรรมทางศาสนา พื้นฐานที่ปฏิบัติกันคือ ทำบุญทำทาน หากมีกำลังเพียงพอแก่ศรัทธาก็ทำอย่างใหญ่ ดังนั้น นางวิสาขามีกำลังทรัพย์มากพอที่จะสร้างวิหารบุพพารามถวายแด่พระพุทธรูป พระองค์อยู่จำพรรษาที่วิหารนี้ในพรรษาที่ ๓๙-๔๔ รวม ๖ พรรษา

### จิตสำนึกภายนอก ; ลูกชายเป็นต้นแบบ

ลูกชายครอบครัวหนึ่ง (นามแฝงว่า นัช) ภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพ สามีและภรรยาเป็นคนฝึกไฟในธรรม มีลูกยาก เมื่อฝ่ายสามีและภรรยาทำงานมาค่อนข้างชีวิตถึงจุด ๆ หนึ่งแล้วก็หันมาปรึกษากันว่า สมควรจะลาออกจากงานประจำ จึงพากันลาออกจากงาน เพื่อสร้างครอบครัวมีสมาชิกคือลูกในครอบครัวไว้สืบสกุล เพราะทั้งสองคิดกันว่า ปัจจุบันเรามีทรัพย์สินสมบัติเพียงพอแก่การเลี้ยงชีพตลอดชีวิต แต่สิ่งที่ขาดคือ ลูก ดังนั้น เพื่อได้เลี้ยงลูกต่อไป แต่ว่า จะมีลูกเองก็คงยาก จะมีหนทางก็แต่มีลูกเลี้ยง กาลต่อมาไม่นาน ด้วยฟ้าประทานให้ เทพไท่เวทากรุณาคนที่พร้อมที่จะมีลูก ฝ่ายภรรยาก็ติดลูก เป็นลูกชาย

ลูกของครอบครัวนี้ มีคุณสมบัติดีมากมาย คือมีวุฒิภาวะแต่เด็ก คือเด็กสามารถพูดได้เป็นเรื่องเป็นราวแต่อายุยังไม่ถึงขวบปี พ่อแม่เขาก็แปลกใจเมื่อเทียบดูกับเด็กคนอื่น ๆ กาลต่อมาก็ฟังเพลงต่างประเทศออก แม้นตนเองจะร้องไม่ได้แต่จำเนื้อร้องได้ เพราะเด็กสามารถบอกแม่ได้ว่า เพลงนี้

คล้ายกับเพลงนั้น เพลงนั้นเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เรื่องนี้ฝ่ายแม่นำเรื่องนี้ไปบอกสามี ซึ่งสามีก็ไม่เชื่อสุดท้ายก็ต้องยอมเชื่อเพราะพิสูจน์แล้วว่าจริง

ลูกต้นแบบที่ยกมาข้างต้นนั้น เป็นปรากฏการณ์ใหม่ ซึ่งอาจจะมองว่า ห่างไกลจากจิตสำนึกได้ แต่เมื่อศึกษาดูแล้ว เป็นเรื่องจิตสำนึกรอบด้าน เริ่มจากพ่อแม่ที่สำนึกว่า สมควรมีลูกเป็นทายาทตามหน้าที่พลเมืองที่พร้อมจะเลี้ยงดูลูก เตรียมตัวพลเมืองไปพัฒนาประเทศในรุ่นต่อไป ที่สำคัญคือ พ่อแม่ได้เฝ้าติดตามดูความอัจฉริยะของลูกด้วยความพร้อมทั้งทรัพย์สินทั้งสติปัญญา นำพาไปสู่การพัฒนาตามที่ลูกต้องการ แล้วนำประโยชน์สู่ประเทศชาติต่อไป เรียกได้ว่า จิตสำนึกของพ่อแม่ที่มีต่อลูกหรือเพราะลูกอันนี้ให้ประโยชน์ต่อสังคม

ด้วยอิทธิพลทางวัฒนธรรมทางศาสนา พ่อแม่เลี้ยงดูลูกด้วยพรหมวิหารธรรม ปลุกฝังสร้างจิตแก่ลูกไปเรื่อย ๆ กล่าวคือว่า ในระหว่างศึกษานี้ เด็กอัจฉริยะนี้ได้เข้าศึกษาธรรม โดยไปสนทนาธรรมกับพระอาจารย์ที่มีชื่อเสียง ที่ปรากฏในสื่ออินเทอร์เน็ตคือ พระอาจารย์ศีกฤทธิ โสคติณโณ วัดหนองนาป่าพง จังหวัดระยองธานี ซึ่งการไปสนทนาครั้งนั้น ได้พาพ่อแม่ไปด้วย ทำให้พ่อแม่ได้มีโอกาสสนทนาธรรมตามวิถีชาวพุทธ และได้รับมงคล ๓๘ ข้อที่ ๒๖<sup>๑๐</sup> เรื่องพึงธรรมตามกาล (กาลเนอัมมัสสะวะนัง) ด้วย

### ๓) แหล่งสร้างจิตสำนึกโดยโรงเรียน/สถานศึกษา

โรงเรียนจัดเป็นปัจจัยภายนอกที่ผลักดันช่วยสร้างจิตสำนึกแก่นักเรียน โดยโรงเรียน/วิทยาลัย/มหาวิทยาลัย เป็นสถานที่อบรมบ่มเพาะนักเรียนโดยครู/อาจารย์ สถานที่เรียนนั้นไม่ได้สอนให้รู้อย่างเดียว แต่สอนให้ปฏิบัติด้วย จะเห็นว่า ระดับมัธยมจะมีวิชาการงาน ซึ่งเน้นภาระงานในครอบครัว การเย็บปักเสื้อผ้า การซักผ้า การดูแลที่นอนให้ถูกสุขลักษณะ การทำอาหาร การจัดการดูแลบ้านเรือน ครูจะอบรมนักเรียนให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง คือบริหารจัดการเรื่องของตนเองให้เรียบร้อย ได้รับคำสั่งหรือมอบหมายจากครูให้ทำกิจกรรมอะไรก็ทำเรื่องนั้นให้สำเร็จตามระยะเวลาดังมีประเด็น ดังนี้

#### จิตสำนึกภายนอก ; โรงเรียนแหล่งสร้างจิตสาธารณะ

กรณีตัวอย่างเด็กนักเรียน ชื่อ ด.ช.ประทีป ช่างชู อายุ ๑๒ ปี โรงเรียนอ่างทองปัทมโรจน์วิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง เก็บธงชาติไทยที่ถูกลมพัดตกลงกับพื้น เด็กคนนี้เห็นก็ลุยฝนและลมเก็บธงชาตินั้นเข้าไว้ในอาคารเรียน อันได้รับแรงบันดาลใจจากปัจจัยภายนอก คือ โรงเรียนหรือครอบครัว

โรงเรียนมิใช่สถานที่เรียนให้ความรู้แก่นักเรียนซึ่งเดินทางมาเรียนไปเข้า เย็นกลับเท่านั้น ยังถือว่าเป็นสถานที่บ่มเพาะวัฒนธรรมทางกายภาพ ทางจิตใจ ค่านิยมอีกด้วย วัฒนธรรมตอนเช้า

<sup>๑๐</sup> ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

นักเรียนเข้าแถวหน้าเสาธง ร้องเพลงชาติ ไหว้พระ สวดมนต์ ครู ผู้บริหาร ผลัดกันมาอบรม ให้โอวาทแก่นักเรียน ซึ่งทั้งให้ความรู้ และอบรมกายวาจาใจ ด้วย

#### ๔) แหล่งสร้างจิตสำนึกโดยวัด/ศาสนา

วัด/ศาสนาจัดเป็นปัจจัยภายนอกที่ช่วยผลักดันสร้างจิตสำนึกแก่คนทุกรุ่นทุกเพศ โดยที่วัดหรือศาสนา เป็นสื่อแห่งความดี พระสงฆ์คือนิมิตแห่งศรัทธา โดยรวมใช้คำว่าศาสนาหมายถึงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่คนไทยได้รับมรดกมาจากชมพูทวีปหรืออินเดีย คำว่าศาสนานี้ แยกเป็น ๒ แนวทางแห่งการสร้างจิตสำนึก คือ ๑. แนวทางแก่นธรรม ๒. แนวทางวัฒนธรรมประเพณี

แนวที่ ๑ คือแก่นคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น อริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์ ชั้น ๕ เป็นต้น เป็นการศึกษาอย่างโยนิโสมนสิการแล้วนำมาใช้เป็นต้นแบบในการสอนรุ่นต่อ ๆ ไป แนวที่ ๒ คือ เทศกาลประเพณีต่าง ๆ ที่อิงศาสนา เรียกได้ว่าไม่มีเทศกาลหรือประเพณีใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา แม้เทศกาลสงกรานต์ ก็มีพิธีกรรมทางศาสนา เช่น สรงน้ำพระสงฆ์ สรงน้ำพระธาตุ ทำบุญตักบาตร ก่อเจดีย์ทราย ปัญหา ๓ ราศี เป็นต้น ที่สำคัญคือ เทศกาลลอยกระทง ซึ่งมีจุดเริ่มต้นมาจากศาสนาโดยแท้ นั่นคือการบูชารอยพระบาท ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทา ประเทศอินเดีย โดยพระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาทไว้ ประชาชนมีอนุสติถึงพระพุทธเจ้า จึงพากันบูชารอยพระบาทนั้น เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำท่วมฝั่ง ประชาชนเข้าสักการะไม่ได้ จึงพากันเย็บกระทงใส่ดอกไม้แล้ววิดไปใกล้ ๆ รอยพระบาทนั้น พัฒนาการนานมาจึงมีเทศกาลลอยกระทงขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ทุกปี

#### จิตสำนึกภายนอก ; ศิลปวัฒนธรรมสื่อธรรม

ศิลปวัฒนธรรมประเพณีใดๆ มาถึง จะมีจุดเริ่มต้นคือศาสนา มีกิจกรรมทำบุญตักบาตร เป็นต้น ดังนั้น ทำให้ชาวชนบทที่เรียนรู้ศาสนาโดยผ่านวัฒนธรรมประเพณีได้เป็นอย่างดี แม้ว่าคำบาลี คำกล่าว เช่นว่า พุทธัง สรณัง คัจฉามิ ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ สังฆัง สรณัง คัจฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง ที่สรณะ จะไม่เข้าใจอย่างที่เรียนบาลีโดยตรงก็ตาม แต่ด้วยสื่อแห่งความดีของศาสนา ทำให้เขายึดมั่น ถือเป็นทางแห่งความดี สร้างสังคมสันติสุขได้

#### จิตสำนึกภายนอก ; ศาสนาแห่งการศึกษา

พระพุทธศาสนา คือศาสนาแห่งการศึกษา ถ้ามว่าพระพุทธศาสนาคืออะไร ก็ตอบได้ว่าคือคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะชาวพุทธที่นับถือพระพุทธเจ้าต้องนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ ไม่ใช่ปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอื่นแล้วบอกว่าเป็นชาวพุทธ อย่างนี้ไม่ถูกต้องแน่นอน ดังนั้นเรานับถือศาสนาองค์ใดต้องยึดถือปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาองค์นั้น

หลักการศึกษหรือสิกขานี้เอง เมื่อจัดเข้าในมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งถือเป็นทางปฏิบัติไปสู่ นิพพานแล้วก็จะได้ว่า ส่วนศีล จัดเข้าในสัมมาวาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีวะ ส่วนสมาธิ จัดเข้าในสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และส่วนปัญญา จัดเข้าในสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ดังนั้นใครก็ตามที่ขึ้นชื่อว่าชาวพุทธ นั่นก็หมายถึงผู้ศึกษาตลอดชีวิตที่เป็นชาวพุทธด้วย เหตุดังนี้ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่บัญญัติให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้น

ก็สามารถเข้าได้กับหลักไตรสิกขานี้ ด้วยเหตุนี้ เราต้องสำนึกอยู่ตลอดเวลาว่า เราเป็นหนี้บุญคุณของ พระพุทธศาสนา

วัฒนธรรมเชิงพุทธ ว่าโดยแก่นแท้ มีทั้งศึกษาเรียนรู้ธรรมและปฏิบัติตามธรรม เป็นธรรมานุธรรมปฏิบัติ ว่าโดยรูปลักษณะภายนอกแล้ว ผู้ศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมต้องทำอะไร ถ้าเป็นพระสงฆ์รูปกายภายนอกจะโกนหัวทุกเดือน ผมยาวไม่เกินหนึ่งนิ้ว ตัดเล็บ โกนหนวด นุ่งห่มผ้า ครองเป็นปริมนทล ส่วนอุบาสกอุบาสิกาโดยทั่วไปก็นุ่งห่มผ้าปกติชาวบ้านทั่วไป แต่ถ้าเข้าร่วม กิจกรรมหรือเข้าบวชพราหมณ์ บวชเนกขัมมบารมีแล้ว ต้องนุ่งห่มชุดสีขาว ซึ่งเป็นเครื่องทรงอุบาสก อุบาสิกา มีต้นแบบมาจากพระเจ้าพิมพิสารเมื่อคราวเข้าพระพุทธเจ้าจะทรงเครื่องทรงอุบาสกเช่นนี้ แม้พระอินทร์หรือท้าวสักเทวราชที่แปลงกายเป็นช่างมาร่วมหล่อพระพุทธชินราชก็นุ่งห่มสีขาว เช่นนี้

อุบาสกอุบาสิกา ที่เข้าร่วมฟังธรรมในกิจกรรมผู้สูงอายุชุมชนวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช อ. เมือง จ. พิษณุโลก กล่าวด้วยความยินดีว่า “ทุกครั้งที่ได้มาฟังธรรมร่วมกันเช่นนี้ มีความสุขดีมาก เพราะได้พบปะซึ่งกันและกัน ใจดี หู จมูก ใจ ครบถ้วน ทำให้อายุยืนไปอีกแน่นอน”<sup>๑๑</sup>

#### ๔) แหล่งสร้างจิตสำนึกโดยรัฐ/ประเทศ

รัฐ/ประเทศเป็นปัจจัยภายนอกช่วยสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชาติโดยการบริหารจัดการ ของผู้นำประเทศ รัฐ/ประเทศ คือระบบการปกครองครอบคลุมพื้นที่ อาณาณิคมน น่านฟ้า แม่น้ำ รวมถึงวัฒนธรรมชาติของชาติประกอบด้วย ภาษา ศิลปะ ศาสนา วัฒนธรรมต่าง ๆ ในระดับย่อยคือ ระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ลงมาถึงระดับหมู่บ้านรวมถึงครอบครัว เชื่อมโยงกันทั้งแนวตั้ง แนวนอน

#### จิตสำนึกภายนอก ; จิตสำนึกต่อรัฐ/ประเทศ

จิตสำนึกที่ต้องมีต่อรัฐ/ประเทศ ในอดีต บรรพบุรุษแสดงความกล้าหาญด้วยการสละเลือด เนื้อ เอาชีวิตต่อสู้ก้ำจืดอริราชศัตรู จนมีแผ่นดินให้เราอยู่ทุกวันนี้ เป็นที่ทราบทั่ว สมัยโบราณนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่ป้องกันประเทศ ปกครองบ้านเมือง คือ พระเจ้าแผ่นดิน ประชาชนมีจิตสำนึกต่อพระเจ้าแผ่นดิน โดยยกย่องให้พระองค์เป็นดังเทพราชา จนกลายเป็นลัทธิเทวราช สมัยสุโขทัย เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า พ่อขุน คือพ่อของแผ่นดิน หมายถึงพ่อของประชาชน อาณาเขต อาณาจักร น่านน้ำ น่านฟ้า สมัยกรุงสุโขทัย เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า พระเจ้า เช่น พระเจ้าอู่ทอง มาถึงปัจจุบัน เรียกว่า สมเด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เมื่อประชาชนของประเทศรู้และเข้าใจภาระหน้าที่ของรัฐบาลแล้ว ก็เชื่อว่าจะคอยรับการ บริหารบริการจากรัฐบาลอย่างเดียว ทุกคน ทุกหน้าที่ในองค์กรหน่วยงานนั้น ๆ ก็ต้องทำหน้าที่ของตน ด้วยการทำตามนโยบายของรัฐบาลด้วย ในการทำหน้าที่นั้นมีมติหนึ่งคือการพัฒนาตนเองให้มี

<sup>๑๑</sup> สัมภาษณ์ อุบาสกอุบาสิกา ผู้เข้าฟังธรรมในกิจกรรมผู้สูงอายุของชุมชนวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช พิษณุโลก, ๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

การศึกษาเรียนรู้ ให้มีสังคมศึกษา มีมารยาทกำหนดบทบาทในการอยู่ร่วมสังคมอย่างปกติสุข อีกมิติหนึ่งคือ มีส่วนร่วมพัฒนาสังคม โดยการปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบสังคม มีส่วนร่วมจากการรณรงค์เฉพาะกิจการของรัฐบาล เช่น รัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา โดยคณะกรรมการความสงบแห่งชาติ หรือ คสช. เพื่อที่จะส่งเสริมและพัฒนาสังคมไทยให้ก้าวไกลและมั่นคง รณรงค์ให้ประชาชนมีค่านิยม ๑๒ ประการ<sup>๑๒</sup> เพื่อช่วยกันขับเคลื่อนประเทศไทยให้มั่นคงและเข้มแข็ง

เรื่องการรณรงค์ให้ปฏิบัติตามค่านิยม ๑๒ ประการนี้ แม้แต่รับรู้รับทราบปฏิบัติตามได้บ้าง บางข้อก็ดีแล้ว เพราะแต่ละข้อก็มีคุณค่าสามารถผลักดันให้ตนเองและสังคมเจริญขึ้นได้เหมือนกัน ถ้าปฏิบัติตามได้ทั้งหมดก็ยิ่งดีมหาศาล ผู้วิจัยมองว่า ค่านิยมนี้เป็นแรงผลักดันจิตสำนึกของคนในชาติได้เป็นอย่างดี เพราะรวมหรือครอบคลุมทั้งชีวิตและองคาพยพของประเทศด้วย ดังภาพนี้



ภาพ ๒.๙ แสดงค่านิยม ๑๒ ประการ นโยบายของรัฐบาล คสช. โดย พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์ชชา / ข้อ ๕ สำนึกในวัฒนธรรม ประจำชาติ

สรุปว่า ปัจจัยสร้างจิตสำนึก คือ ตนเอง ครอบครัว โรงเรียน วัดหรือศาสนา รัฐบาล แยกกลุ่มเป็นปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก

### ๒.๓ หลักธรรมสำหรับการสร้างจิตสำนึกของเยาวชน

หลักธรรมที่ใช้สำหรับการสร้างจิตสำนึกนั้นมีมากมายทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลุ่มบุคคล และสภาพแวดล้อมที่ต้องการนำหลักธรรมต่าง ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านใด ไม่ว่าจะเป็นจิตสำนึกต่อตนเอง ต่อผู้อื่น หน่วยงาน สังคม และประเทศชาติ แต่สำหรับ

<sup>๑๒</sup>ค่านิยม ๑๒ ประการ คือ ๑. รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ๒. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม ฯ (ปรากฏในบทที่ ๑)

การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักธรรม กตัญญู-กตเวทิตา, หิริ-โอตตปปะ และสุจริต ๓ เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาการสร้างจิตสำนึกของเยาวชน

### ๒.๓.๑ หลักธรรม “กตัญญู – กตเวทิตา”

กตัญญูกตเวทิตา เป็นคำที่นิยมใช้คู่กันเสมอ ซึ่งคำว่า กตัญญู หมายถึง บุคคลผู้รู้อุปการคุณของผู้ทำอุปการะแก่ตนก่อน ได้แก่ บิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น เป็นผู้ได้ทำอุปการะแก่ตนก่อน โดยบิดามารดาได้เลี้ยงดูบุตรจนเติบโตโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น และ ครูอาจารย์เป็นบุคคลผู้สอนวิชาความรู้เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ ผู้ที่รู้ถึงอุปการะที่ผู้อื่นได้ทำไว้แล้วนี้ชื่อว่า มีความกตัญญู และคำว่า กตเวทิตา หมายถึง ผู้ที่รู้ถึงอุปการคุณที่ผู้อื่นได้กระทำแล้วทำการตอบแทนท่าน ดังนั้นคำว่า กตเวทิตา จึงถือเป็นการที่ได้ตอบแทนคุณของผู้ที่ได้ทำอุปการคุณกับตน นั่นเอง เช่น บุตร ได้สำนึกในพระคุณของบิดามารดาก็ได้ตั้งใจเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำสั่งสอน เรียกว่าอยู่ในโอวาทของท่าน ทำการช่วยเหลือกิจการงานของท่านแบ่งเบาภาระที่ท่านได้กระทำอยู่ และเมื่อมีโอกาสก็หาวิธีการตอบแทนคุณท่านอาจด้วยวัตถุสิ่งของให้ท่าน หรือหากตามประเพณี ชาวพุทธก็จะถือโอกาสบวชทดแทนคุณอีกด้วย

ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่ได้ถูกปลูกฝังมาจากครอบครัว คือ พ่อและแม่ที่ได้ทำการเลี้ยงดูบุตรมาก็ได้ปลูกฝังหลักคุณธรรมจริยธรรมไว้ด้วย พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า ความกตัญญู ไว้ว่า “เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดา มารดา ครู อาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนี้ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่าอื่นอีก เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีพชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดา เป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย”<sup>๑๓</sup> จะเห็นได้ว่า ความกตัญญูกตเวทิตามักใช้คู่กันเสมอ เพราะเป็นคำที่แสดงให้เห็นถึงความรู้บุญคุณของผู้ทำอุปการคุณในกาลก่อนแล้วทำการตอบแทนท่านดังที่ พระเทพวิสุทธิเมธี ได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า “กตัญญูกตเวทิตา เป็นคำที่มาด้วยกัน เมื่อกล่าวถึงความกตัญญู ก็ต้องกล่าวถึง กตเวทิตาไปโดยปริยาย เพราะในทางปฏิบัติคุณธรรม ๒ ข้อนี้ไม่สามารถแยกจากกันได้ เมื่อกล่าวโดยสรุป ความกตัญญูก็คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวทิตา คือ พยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดำรง เพื่อความสงบสุขของสังคม

<sup>๑๓</sup> พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปุตฺโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม”<sup>๑๔</sup> คนที่มีความกตัญญูเชื่อว่าเป็นบุคคลผู้ได้กระทำซึ่งความดีด้วย

### ๒.๓.๒ หลักธรรม “hiri-โอตตปปะ”

โลกบาลธรรม คือ ธรรมที่คุ้มครองใจมนุษย์ไว้ให้อยู่ในความดีมิให้ละเมิดศีลธรรม และให้อยู่ด้วยความเรียบร้อยสงบสุข ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและสับสนวุ่นวาย มี ๒ อย่าง ได้แก่ หิริ และโอตตปปะ กล่าวคือ

๑. หิริ หมายถึง ความละอายบาป ละอายใจต่อการที่จะทำชั่ว ละอายต่อในสิ่งที่ไม่ดี การที่คนเรามีความละอายเกิดขึ้นนั้นก็เพราะคิดไม่อยากทำบาป ไม่กล้าทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ไม่กล้าทำผิดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีและศีลธรรมอันดีงามของสังคมมนุษย์ที่ได้ถือปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน

๒. โอตตปปะ หมายถึง ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว และผลของกรรมชั่ว การที่ไม่ทำบาปเพราะมีความเกรงกลัว เช่น กลัวถูกตำหนิ กลัวผิดกฎหมาย กลัวต่อผลของความชั่วที่ได้กระทำไปจะตามมาถึงตน ตัวอย่างเช่น กลัวการกระทำผิดกฎหมายเพราะผู้กระทำความผิดนั้นอาจยอมเป็นผลให้ตนต้องสูญเสียอิสรภาพไป กลัวไม่กล้าทำผิดหลักจริยธรรมกลัวในกฎแห่งกรรมที่จะตามมาในภายภาคหน้า

ทั้งนี้หลักธรรมทั้ง ๒ ยังมีชื่อเรียกว่า ธรรมคุ้มครองโลก ซึ่งเป็นธรรมะใช้สำหรับการปกครองควบคุมในมนุษย์ไว้ให้อยู่ในความดี มิให้ละเมิดศีลธรรมและให้อยู่กันด้วยความเรียบร้อยสงบสุข ทำให้โลกอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุข สังคมมีระเบียบวินัย ไม่เดือดร้อนสับสนวุ่นวายไม่ก่ดขี่ข่มเหงบรรดาฆ่าฟัน เพราะมนุษย์ยังมีหลักธรรมคุ้มครองโลกอยู่ในจิตใจ

หิริ กับ โอตตปปะ ต่างเป็นธรรมะที่ทำให้คนมีจิตสำนึกไม่อยากทำความชั่วเหมือนกัน แต่มีข้อแตกต่างกันที่คนที่มี หิริ นั้นมีมโนธรรมสูงกว่าคนมีโอตตปปะ คือ การไม่ทำบาปเพราะเกิดความสำนึกได้เองเป็นนิสัย ไม่ใช่ทำบาปเพราะกลัวผู้อื่นหรือกลัวถูกลงโทษ

### ๒.๓.๓. หลักธรรม “สุจิริต ๓”

คำว่า สุจิริต คือ ความประพฤติดี, ประพฤติชอบ บุคคลผู้มีความสุจิริตจะดำรงตนด้วยการทำความดี ประพฤติตนในศีลธรรมอันดี มี ๓ ประการ คือ กายสุจิริต วจิสสุจิริต และมโนสุจิริต ดังนี้

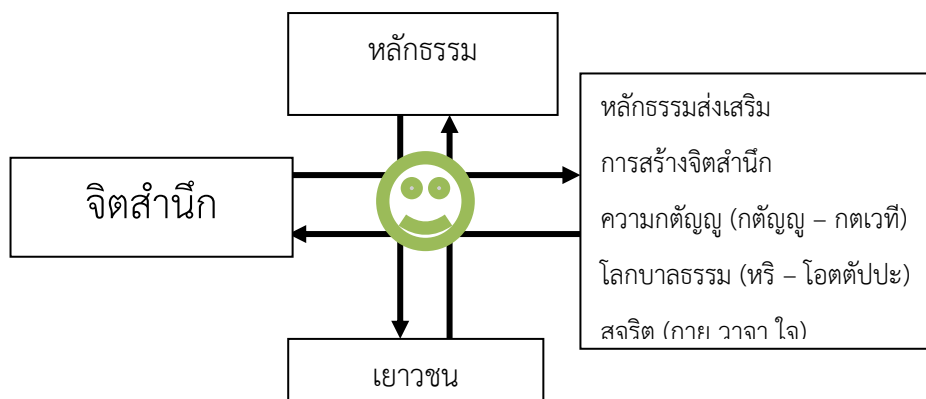
๑. กายสุจิริต ความประพฤติดี ประพฤติชอบด้วยทางกาย บุคคลผู้ประพฤติกายสุจิริตคือมีจิตสำนึกในการทำความดี โดยได้ละเว้นการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการประพฤติดีกในกาม ไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งชีวิตและทรัพย์สินของเขา

<sup>๑๔</sup> พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทะ ภิกขุ), กตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

๒. วชิรสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา คือการที่บุคคลมีจิตสำนึกเว้นจากการสร้างความเดือดร้อนทางวาจาต่อผู้อื่น ได้แก่ เว้นจากการพูดคำหยาบ พูดเท็จ พูดส่อเสียด และพูดเพ้อเจ้อ

๓. มโนสุจริต ความประพฤติชอบด้วยใจ มีจิตสำนึกไม่คิดโลภอยากได้ของเขา ไม่พยายามพองร้ายทำลายเขา และสร้างความเห็นชอบตามคลองธรรม

หลักสุจริต ๓ นี้ เป็นหลักการสร้างจิตสำนึกให้มีความประพฤติดี ประพฤติชอบ ทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ เป็นไปด้วยความไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ต้องได้รับความเดือดร้อน ทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความสงบและสันติได้ เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาเป็นศาสนา แห่งความบริสุทธิ์ โดยหลักธรรมคำสอนมุ่งเน้นการทำตนให้บริสุทธิ์ ปราศจากความชั่วทั้งปวง ดังในโอวาทปาติโมกข์ หมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าสำหรับถือเป็นหลักปฏิบัติในแนวเดียวกัน เป็นหัวใจหลักของพระพุทธศาสนา มี ๓ ข้อ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว หลักการทั้ง ๓ นี้ ถือเป็นหัวใจสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวางเป็นหลักปฏิบัติสำหรับพุทธศาสนิกชนการไม่ทำบาปทั้งปวง หมายถึง จิตสำนึกเว้นจากทุจริต คือ ความประพฤติชั่วด้วย กาย วาจา ใจ ยังกุศลให้ถึงพร้อม หมายถึง จิตสำนึกการประพฤติตนชอบด้วยกาย วาจา ใจ และทำใจให้ผ่องใส หมายถึง ทำใจของตนให้หมด จากเครื่องเศร้าหมองใจ มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้น



ภาพที่ ๒.๑๐ แสดงความสัมพันธ์ หลักธรรมส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกเยาวชน

## ๒.๔ จิตสำนึกของเยาวชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นการสอนให้บุคคลมีจิตสำนึกต่อการทำความดี ด้วยทางกาย วาจา และใจ ปฏิบัติตามหลักสุจริต ๓ คือ กายสุจริต วชิรสุจริต และมโนสุจริต การรักษากายและวาจาให้สุจริตได้ก็ตรงกับหลักการรักษาศีล คือ การรักษากายและวาจาให้เป็นปกติ มีความสำรวมระวัง ไม่เบียดเบียนและสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น และการรักษามโนสุจริตได้ ด้วยการหมั่นฝึกฝนและปฏิบัติสมาธิ คือ ไม่ให้จิตถูกความโลภ โกรธ หลง ครอบงำ ซึ่งเป็นสิ่งที่



พุทธบริษัทควรทำการศึกษาเพื่อนำมาปฏิบัติให้ได้ผล จิตสำนึกของเยาวชนก็ควรเป็นจิตสำนึกที่ประกอบด้วยความถูกต้องดีงาม ความมีระเบียบวินัย และเคารพกฎกติกาของสังคม โดยการนำหลักไตรสิกขามาเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อสร้างจิตสำนึกขึ้น อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ดังนี้

๑. ศีล เป็นการศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกให้การแสดงออกทางกายและวาจาด้วยความถูกต้องเหมาะสม อันรวมไปถึงการเคารพในกฎกติกามารยาทในการอยู่ร่วมกันเพื่อให้เกิดสันติสุข



ภาพที่ ๒.๑๑ การบรรยายเรื่องการรักษาศีลในวันวิสาขบูชา

๒. สมาธิ เป็นการศึกษาเพื่อฝึกอบรมจิตให้มีความแน่วแน่มั่นคงในการที่จะทำความดี



ภาพที่ ๒.๑๒ ภาพการฝึกสมาธิ

๓. ปัญญา เป็นการศึกษาเพื่อความรู้แจ้งก่อเกิดเป็นความคิด ทักษะคติที่เหมาะสมถูกต้อง



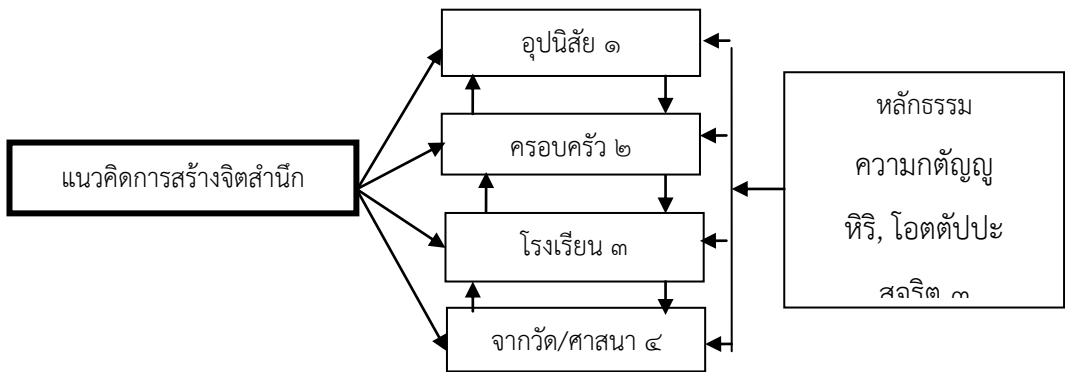
ภาพที่ ๒.๑๓ ภาพแสดงการฟังธรรม

ตามหลักไตรสิกขา ถือว่าได้เป็นการศึกษาเพื่อให้มนุษย์เรามีจิตสำนึกเกี่ยวกับการกระทำการพูด การแสดงความเคารพในกฎกติกา มารยาทให้มีการแสดงออกอย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยใช้ปัญญาเป็นตัวควบคุม นั่นเอง ซึ่งในหลักไตรสิกขานั้น ศิลจะครอบคลุมพฤติกรรมทางกาย และวาจา ส่วนสมาธิครอบคลุมพฤติกรรมทางมโน ส่วนปัญญาเป็นผลผลิตที่ได้จากการปฏิบัติในศีลและสมาธิ จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นก็ความสัมพันธ์กับหลักไตรสิกขา นั่นเอง

ดังนั้น จิตสำนึกของเยาวชนตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ การที่เยาวชนสามารถฝึกฝนให้มีพฤติกรรมการแสดงออกในทางที่ถูกต้องด้วยทางกายและวาจาตามหลักแห่งศีล ทำจิตให้ตั้งมั่นในการทำความดีไม่ปล่อยให้มีการแสดงออกในพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม เช่น การแสดงออกด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลง ซึ่งเป็นการฝึกฝนด้วยกระบวนการสมาธิ และการใช้ปัญญาพิจารณาถึงพฤติกรรมการแสดงออกให้มีความถูกต้องเหมาะสมกับสถานที่ และบุคคล มีความเคารพต่อกฎกติกาของการอยู่ร่วมกันให้เป็นไปด้วยดี

### สรุปท้ายบท

จิตสำนึกเกิดขึ้นได้จากการคลุกคลีอยู่กับความถูกต้อง การปลูกฝัง อบรม การฝึกปฏิบัติ การได้เห็นตัวอย่างที่ชวนให้ประทับใจได้เกิดเป็นการหล่อหลอมให้มีจิตสำนึกขึ้นมาได้อย่างปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน ซึ่งมีการเกิดของจิตสำนึกตามแหล่งต่าง ๆ คือ จิตสำนึกเกิดจากอุปนิสัย จิตสำนึกเกิดจากครอบครัว จิตสำนึกเกิดจากโรงเรียน และจิตสำนึกเกิดจากวัด/ศาสนา ได้ร่วมกันสร้างพฤติกรรมแสดงออกให้เป็นไปในทางที่ดี ประกอบกับการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เข้ามาส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกทำให้มีการปฏิบัติชอบมีความถูกต้องและเหมาะสมปฏิบัติเป็นแนวทางเดียวกัน



ภาพที่ ๒.๑๔ แสดงสรุปแนวคิดการสร้างจิตสำนึก

## บทที่ ๓

### ประเพณีทางพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ เป็นการศึกษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปัจจุบันตาม  
วัตถุประสงค์ข้อ ๒ ตามหัวข้อ

- ๓.๑ วันมาฆบูชา
- ๓.๒ วันวิสาขบูชา
- ๓.๓ วันอัฐมีบูชา
- ๓.๔ วันอาสาฬหบูชา
- ๓.๕ วันเข้าพรรษา
- ๓.๖ ตักบาตรเทโว
- ๓.๗ เทศน์มหาชาติ
- ๓.๘ ลอยกระทง
- ๓.๙ สงกรานต์

#### ๓.๑ วันมาฆบูชา

วันมาฆบูชา คือ วันเพ็ญเดือนมาฆะ หรือ เดือน ๓ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓) มีชื่อเรียกอีก  
อย่างว่า “มาฆปุรณมี” แปลว่า การบูชาพระในวันเพ็ญ เดือน ๓ ถ้าปีใหม่เดือนอธิกมาส มีเดือน ๘  
สองหน หรือ สองครั้ง วันมาฆบูชาจะเลื่อนไปเป็นวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ และเป็นวันคล้ายวันที่  
พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ แก่พระอรหันต์ จำนวน ๑,๒๕๐ รูป

ความสำคัญของวันมาฆบูชา เนื่องจากเป็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ มีเหตุการณ์อัศจรรย์  
ที่พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า จำนวน ๑,๒๕๐ รูป มาเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ วัดเวฬุวัน เมืองราชคฤห์  
แคว้นมคธโดยมิได้นัดหมาย พระสงฆ์ทั้งหมดเป็นพระอรหันต์ ผู้ได้อภิญญา ๖ และเป็นผู้ที่ได้รับการ  
อุปสมบทโดยตรงจากพระพุทธเจ้า ในวันนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์  
เหล่านั้นซึ่งเป็นทั้งหลักการ อุดมการณ์และวิธีการปฏิบัติที่นำไปใช้ได้ทุกสังคม มีเนื้อหาโดยสรุป  
คือ ให้ละความชั่วทุกชนิด ทำความดีให้ถึงพร้อมและทำจิตใจให้ผ่องใส

วันมาฆบูชา มีความเป็นมาคือหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ ๙ เดือน ขณะนั้นเมื่อเสร็จพุทธกิจการแสดงธรรมที่สุกขาตาแล้ว เสด็จมาประทับที่วัดเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ<sup>๑</sup> วันนั้นตรงกับวันเพ็ญเดือนมาฆะ หรือ เดือน ๓ ในเวลาบ่ายพระอรหันต์สาวก ของพระพุทธเจ้า ได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่ประทับของพระพุทธเจ้า โดยมีได้นัดหมาย นับเป็นความอัศจรรย์ที่มีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการ คือวันนั้นเป็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ พระสงฆ์จำนวน ๒,๕๖๐ รูป มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมายพระสงฆ์ทั้งหมดเป็นพระอรหันต์ ผู้ได้อภิญญา ๖ และ พระสงฆ์ทั้งหมดเป็นผู้ได้รับการอุปสมบท โดยตรงจากพระพุทธเจ้า เพราะเหตุที่มีองค์ประกอบสำคัญดังกล่าว จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวันจาตุรงคสันนิบาตและ ในโอกาสนี้พระพุทธเจ้าแสดงโอวาทปาติโมกข์ ในที่ประชุมสงฆ์เหล่านั้นซึ่งถือว่าเป็นการประกาศ หลักการ อุดมการณ์ และวิธีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

สำหรับการถือปฏิบัติในประเทศไทย พิธีวันมาฆบูชา เดิมทีในประเทศไทย ไม่เคยทำมาก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงอธิบายไว้ว่าเกิดขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยถือ ตามแบบโบราณบัณฑิตที่ได้ยินกันว่า วันมาฆปุณณมี มีพระจันทร์เสวยฤกษ์มาฆะเต็มบริบูรณ์ เป็นวันที่มีพระสงฆ์ ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย พร้อมด้วยองค์ ๔ ประการ เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเทศนาโอวาทปาติโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ เป็นการประชุม ใหญ่เป็นการอัศจรรย์ในพระพุทธศาสนา และ “การประกอบพิธีกรรมมาฆบูชา เริ่มขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยเริ่มขึ้นในพระบรมมหาราชวังก่อน โดยพิธีกรรมประกอบด้วย เวลาเช้า นิมนต์พระสงฆ์จากวัดบวรนิเวศวิหารและวัดราชประดิษฐ์ จำนวน ๓๐ รูป มาฉันในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เวลาค่ำเสด็จออกทรงจุดรูปเทียนเครื่องนมัสการแล้ว พระสงฆ์สวดทำวัตร เย็นเสร็จแล้ว โดยมีการสวดมนต์คาถาโอวาทปาติโมกข์ด้วย เมื่อสวดมนต์จบแล้วทรงจุดเทียน รายตามราวรอบพระอุโบสถ จำนวน ๑,๒๕๐ เล่ม มีการประโคมอีกครั้งหนึ่งแล้วจึงมีการเทศนา โอวาทปาติโมกข์ ๑ กัณฑ์ เป็นทั้งเทศนาภาษาบาลีและภาษาไทย เครื่องกัณฑ์มีจีวรเนื้อดี ๑ ผืน เงิน ๑ ตำลึง และขนมต่าง ๆ เมื่อเทศนาจบ พระสงฆ์ซึ่งสวดมนต์ ๓๐ รูป ก็สวดรับ”<sup>๒</sup>

วันมาฆบูชาเป็นวันพระธรรม เนื่องจากพระพุทธเจ้า ได้วางหลักธรรมที่เป็น หัวใจของพระพุทธศาสนาไว้ใน โอวาทปาติโมกข์ คือ หลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา

<sup>๑</sup> ปัจจุบันอยู่ในรัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

<sup>๒</sup> ศนจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๙๐.

อันเป็นไปเพื่อป้องกันและแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตเป็นไปเพื่อความหลุดพ้น ที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่  
พระอรหันต์สาวก ๑,๒๕๐ รูป ณ วัดเวฬุวัน ในวันเพ็ญเดือน ๓ ซึ่งมีข้อความที่ตรัสไว้ ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ว่าด้วยอุคตการณ์หรือหลักการของพระพุทธศาสนา

ขันตี ประระมัง ตะโป ตีติกขา  
นิพพานัง ประระมัง วัชันทิ พุทธา  
นะ หิ ปัพพะชิตโต ประรูปะฆาตี  
สมะโณ โหติ ประรัง วิหะระยันโต

คำแปล

ขันตี คือความอดทน	เป็นเครื่องเผาผลาญบาปอย่างยอดเยี่ยม
นิพพาน ท่านผู้รู้กล่าวว่า	เป็นยอด
ผู้ที่ยังทำร้ายผู้อื่นอยู่	ไม่จัดว่าเป็นบรรพชิต
ผู้ที่ยังเบียดเบียนผู้อื่นอยู่	ไม่ว่าเป็นสมณะ

ตอนที่ ๒ ว่าด้วยวิธีการสำหรับเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์

อะนุปะวาโท อะนุปะชาโต	ปาติโมกเข จะ สังวะโร
มัตตัญญูตา จะ ภัตตัสมิง	ปันตัญจะ สะยะนาสะนัง
อะธิจิตเต จะ อาโยโค	เอตัง พุทธานะสาสะนัง
การไม่ว่าร้าย ไม่ทำร้ายใคร	ความสำรวมระวังในพระปาติโมกข์
ความรู้จักประมาณในอาหาร	การอยู่ในสถานที่นั่งที่นอนอันสงัด
การฝึกหัดจิตให้ผ่องใส	นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ตอนที่ ๓ ว่าด้วยหลักการปฏิบัติสำหรับชาวพุทธ

สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง	กุสะลัสสุปะสัมปะทา
สะจิตตะปะริโยทะปะนัง	เอตัง พุทธานะ สาสะนัง
การไม่ทำบาปทั้งปวง	การทำกุศลให้ถึงพร้อม

การทำจิตให้ผ่องใส

นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า<sup>๓</sup>

โอวาทปาฏิโมกข์ข้างต้นนี้ บางตำรากล่าวว่า อุดมการณ์ ๔ วิธีการ ๖ ไว้หลักการ ๓ ดังนี้

อุดมการณ์ ๔ ประการ ประกอบด้วยความอดทน คือ ความอดกลั้นไม่ทำบาปทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจความไม่เบียดเบียน คือ การงดเว้นจากการทำร้ายรบกวนผู้อื่น ความสงบ คือ การปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ และนิพพาน คือ การดับทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นได้จากการดำเนินชีวิตตามมรรค ๘

วิธีการ ๖ ประการคือ ไม่ว่าร้าย คือ ไม่กล่าวให้ร้ายโจมตีใคร ไม่ทำร้าย คือ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สำรวมในปาติโมกข์ คือ ความเคารพระเบียบวินัย กฎ กติกา กฎหมาย รวมทั้งขนบธรรมเนียม ประเพณีอันดีงามของสังคม รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอดีในการบริโภคอาหาร อยู่ในสถานที่ที่สงัด คือ อยู่ในสถานที่สงบมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม และฝึกหัดจิตใจให้สงบ คือ ฝึกหัดชำระจิตใจให้สงบ มีสุขภาพ คุณภาพ และมีประสิทธิภาพที่ดี

หลักการ ๓ ประการ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง คือ การไม่ทำความชั่วทั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจการทำกุศลให้ถึงพร้อม คือ การทำความดีทั้งทางกาย ทางวาจา ทางจิตใจและการทำจิตให้ผ่องใส คือ การทำจิตของตนให้ผ่องใสปราศจากนิวรณ์ ๕ ประการ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะและวิจิกิฉา

กิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติในการทำบุญวันมาฆบูชา ซึ่งเป็นกิจกรรมการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งมีดังกิจกรรมต่อไปนี้

๑. ทำบุญตักบาตรถวายสังฆทาน
๒. ฟังพระธรรมเทศนา
๓. ปลออยนกลปลออยปลา / ให้อาหารสัตว์ / ไล่ชีวิตโค
๔. บวชนกขัมมะ / รักษาศีล ๘
๕. สันทนาธรรม / สวดมนต์ / ปฏิบัติธรรม / นั่งสมาธิ เจริญกัมมัฏฐาน / แผ่เมตตา
๖. บำเพ็ญประโยชน์
๗. เวียนเทียน

<sup>๓</sup> ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

กิจกรรมการทำบุญนี้อาจมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับแต่ละวัดได้กำหนดวางวิธีการดำเนินการในการทำบุญนั้นอย่างไร ซึ่งไม่ใช่ว่าจะต้องกระทำเรียงข้อตามที่ได้จัดลำดับไว้ เพียงแต่จัดไว้ให้ดูเป็นแนวทางว่าในวันพระที่ต้องการไปทำบุญนั้น สามารถทำบุญสร้างกุศลด้วยวิธีการใดได้บ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ต้องการทำบุญ อย่างเช่น กิจกรรมการบวชนกขัมมะรักษาศีล ๘ ด้วยการนุ่งขาวห่มขาวรักษาศีลในวันนั้น สำหรับผู้ทั่วไปอาจไม่ได้เตรียมมาก็ยังไม่ต้องร่วมกิจกรรมรอถึงวันที่พร้อมและตั้งใจมาปฏิบัติธรรมค่อยทำการร่วมกิจกรรมในส่วนนี้

การประกอบพิธีเวียนเทียนในวันมาฆบูชา โดยพุทธศาสนิกชนจะทำการจัดเตรียมดอกไม้ธูป เทียน ไปที่วัดในเวลาเย็นหรือค่ำ ณ สถานที่ที่ได้ทำการนัดหมายส่วนใหญ่จะเป็นที่อุโบสถหรือศาลาการเปรียญของวัด บางวัดได้จัดกิจกรรมโดยเริ่มจากการทำวัตรสวดมนต์ มีการแสดงพระธรรมเทศนา หรือ บรรยายธรรมะ มีการปฏิบัติธรรม เป็นต้น เมื่อถึงเวลาที่จะได้แจ้งให้พุทธศาสนิกชนได้ทำการกราบบูชาพระรัตนตรัย กล่าวคำขอสมათานศีล มีการกล่าวคำถวายดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องบูชาแล้วจึงจัดลำดับแถวเริ่มจากพระสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และประชาชนทั่วไปทำการเดินเวียนเทียน ๓ รอบ โดยเวียนไปทางขวา ซึ่งถือเป็นการเวียนที่เป็นสิริมงคล เรียกว่า เวียนแบบทักษิณาวรรตโดยรอบที่ ๑ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าโดยภาวนาคาธา บทอิติปิโส ภควาฯ รอบที่ ๒ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณของพระธรรม โดยภาวนาคาธา บทสวากขาโตฯ และ รอบที่ ๓ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณพระสงฆ์ โดยภาวนาคาธา บทสุปฏิปันโนฯ เมื่อเวียนเทียนครบ ๓ รอบแล้ว ให้นำดอกไม้ ธูป เทียน ไปวางไว้ในจุดที่วัดได้จัดเตรียมไว้ และมีการกรวดน้ำรับพร อีกวาระหนึ่ง ทั้งนี้ การปฏิบัติขั้นตอนพิธีอาจไม่เหมือนกันแล้วแต่สถานที่และวัดนั้น ๆ

วันมาฆบูชา หรือ วันเพ็ญเดือน ๓ นั้น พุทธศาสนิกชนผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาก็จะได้มีโอกาสในการทำบุญ ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม เวียนเทียน เป็นต้นแล้ว เพื่อเป็นการสร้างกุศลให้กับตนเองการทำบุญในวิธีการดังกล่าวถือเป็นการปฏิบัติตามโอวาทปาติโมกข์ ซึ่งเป็นหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตให้ผ่องแผ้วหลักคำสอนดังกล่าวนี้ สามารถนำมาประยุกต์กับหลักไตรสิกขา ดังนี้

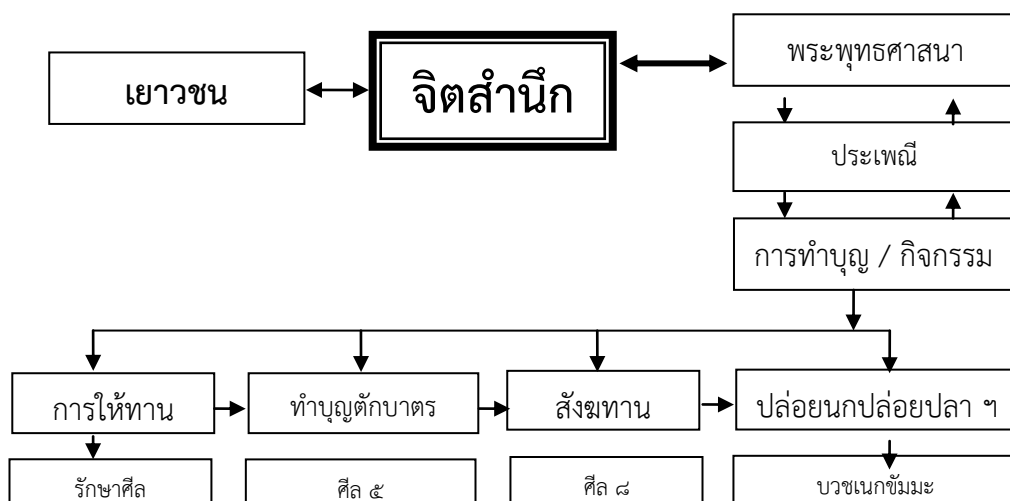
การไม่ทำบาปทั้งปวง เมื่อถึงวันธรรมสวนะ หรือวันพระก็ได้สมათานศีล ๕ หรือ ศีลอุโบสถ เพื่อเป็นการละเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวง ละเว้นจากการเบียดเบียนทำให้ผู้อื่นเขาได้รับความเดือดร้อน ไม่ทำเสียงดังให้เกิดขึ้นในงานในช่วงขณะที่กำลังทำพิธีการทางศาสนา เช่น ชุดพลุ ประทัด ฯ อันจะเป็นการสร้างความตกใจให้กับผู้อื่น เมื่อเข้าสู่เขตวัดควรมีความสำรวมกาย และวาจา สถานที่สำคัญควรทำการแสดงความเคารพต่อสถานที่ที่จัดงานนั้น ๆ

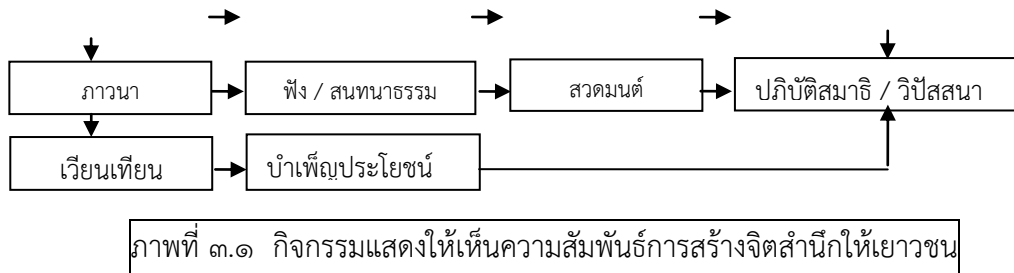


ตามที่เขาได้เคยปฏิบัติมาเพื่อความถูกต้องตามหลักประเพณีปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ เช่น ไม่สวมรองเท้า ไม่กั้นร่ม ในเขตวิหาร เจดีย์ อุโบสถ ซึ่งในการไม่ทำบาปทั้งปวงนี้ สามารถจัดเข้าในหลักของศีล นั่นเอง

การทำกุศลความดีให้ถึงพร้อมเมื่อตั้งใจและตั้งมั่นที่จะทำความดีก็พยายามทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ เช่น ตั้งใจรักษาอุโบสถศีล ก็ให้รักษาให้ครบตามจำนวนวันเวลาที่ได้กำหนดไว้ และในช่วงเวลาที่ได้รักษาศีลก็ประพฤติปฏิบัติตามตามข้อกำหนดที่ได้สมาทานไว้ให้ครบถ้วนอย่างตั้งใจ ซึ่งถือเป็นการฝึกจิตใจให้มีความสำรวมระมัดระวังให้จิตนั้นต้องสูญเสียมหาภิไป ครั้นเมื่อได้มีโอกาสฟังธรรม ก็ฟังด้วยความสงบเรียบร้อย รักษาภิรียมารยาทอันดีงามไว้ ซึ่งข้อนี้สามารถจัดเข้าในหลักของสมาธิ นั่นเอง

การกำจัดของตนให้ผ่องใส สร้างความยินดีกับสิ่งที่ตนเองได้กระทำ เพราะว่าการที่เราได้กระทำสิ่งใดแล้วสำเร็จมานั้นก็ย่อมเกิดจากการที่ได้ตั้งใจทำการการศึกษาเรียนรู้มา จนทำให้สามารถนำมาปฏิบัติที่ได้ถูกต้อง เช่น เมื่อเข้าวัดได้ทำการสวดมนต์ ไหว้ การบริจาคทาน และฟังธรรม เมื่อทำสำเร็จแล้วก็กำจัดของตนให้ผ่องใส ซึ่งข้อนี้สามารถจัดเข้าในข้อปัญญา นั่นเองตามแผนผัง ดังนี้





สรุป ประเพณีมาฆบูชา เป็นวันรำลึกการแสดงโอวาทปาติโมกข์ของพระพุทธเจ้า ที่ได้วางหลักการแห่งพระพุทธศาสนา อุดมการณ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการปฏิบัติธรรมของชาวพุทธไว้ วันประชุมพระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ โดยมีได้นัดหมาย

### ๓.๒ วันวิสาขบูชา

วันวิสาขบูชา คือ วันเพ็ญเดือนวิสาขะ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖) มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “วันวิสาขปุณณมี” แปลว่า การบูชาพระในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ถ้าปีใด มีเดือนอธิกมาส (เดือน ๘ สองหน) วันวิสาขบูชาจะเลื่อนไปเป็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๗ และเป็นวันที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ในวันดังกล่าว

วันประสูติ เป็นเหตุการณ์เกิดขึ้น ในพระราชอุทยานลุมพินีวัน ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะ เมื่อเช้าวันศุกร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีกอ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี

วันตรัสรู้ การตรัสรู้ของเจ้าชายสิทธัตถะ เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อพระชนมายุ ๓๕ พรรษา ณ ใต้ร่มโพธิ์ ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ในเวลาเช้ามืด ตรงกับวันพุธขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี สถานที่ตรัสรู้ปัจจุบันเรียกว่าพุทธคยา อยู่ในรัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

วันปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานในขณะที่มีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา ซึ่งตรงกับวันอังคารขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปี มะเส็ง ณ สาลวโนทยานของมัลลกษัตริย์ เมืองกุสินารา แคว้นมัลละ สถานที่ปรินิพพานปัจจุบันนี้ อยู่ในเมืองกุสินาระ แคว้นอุตตราประเทศ ประเทศอินเดีย

วันวิสาขบูชา ถือเป็นอนุสติ ที่ควรระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ความรู้อุปการคุณที่มีผู้ทำไว้ก่อน เป็นคุณธรรมคู่กับ ความกตเวทิตี คือ การตอบแทนอุปการคุณ ที่ผู้อื่นทำไว้ พุทธศาสนิกชนผู้รู้พระคุณของบุคคลผู้ทำอุปการะไว้ก่อนแล้ว จึงได้ตอบแทนด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา ตามความกตัญญูและความกตเวทิตี ถือว่าเป็นเครื่องหมายของคนดีหรือยศ ๔ คือ ความจริงอัน

ประเสริฐ ประกอบด้วยทุกข์ คือ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยากสมุทัยคือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ และ ขุขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์และความไม่ประมาท คือ การมีสติเสมอทั้งขณะทำ ขณะพูดและขณะคิด

กิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติในวันวิสาขบูชา ซึ่งเป็นกิจกรรมการทำบุญตามหลัก บุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งมีดังกิจกรรมต่อไปนี้

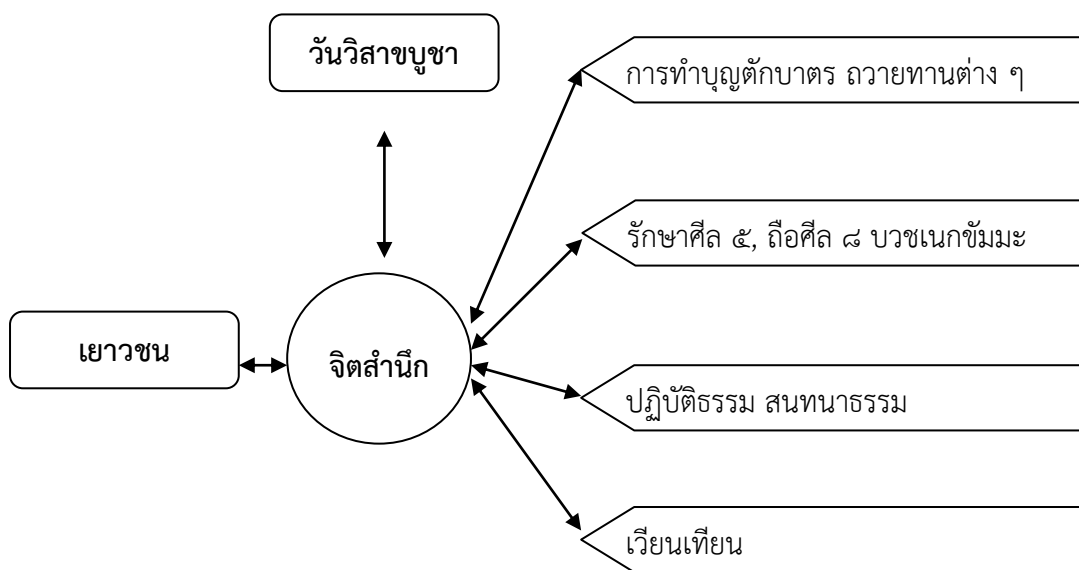
๑. ทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน
๒. ฟังพระธรรมเทศนา
๓. บวชเนกขัมมะ / รักษาศีล ๘
๕. สันทนาธรรม / สวดมนต์ / ปฏิบัติธรรม / นั่งสมาธิ เจริญกัมมัฏฐาน / แผ่เมตตา
๖. บำเพ็ญประโยชน์
๗. เวียนเทียน



ภาพที่ ๓.๒ กิจกรรมเวียนเทียนวันวิสาขบูชา

สำหรับชาวพุทธผู้มีศรัทธายึดมั่นในคุณของพระรัตนตรัย ฟังปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่อนำความสุขมาให้ คือ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และเวียนเทียน ซึ่งการประกอบพิธีเวียนเทียนในวันวิสาขบูชา โดยพุทธศาสนิกชนจะทำการจัดเตรียมดอกไม้ ธูป เทียน

ไปที่วัดในเวลาเย็นหรือค่ำ ณ สถานที่ที่ได้ทำการนัดหมายส่วนใหญ่จะเป็นที่อุโบสถหรือศาลาการเปรียญของวัด บางวัดได้จัดกิจกรรมโดยเริ่มจากการทำวัตรสวดมนต์ มีการแสดงพระธรรมเทศนา หรือ บรรยายธรรมะ มีการปฏิบัติธรรม เป็นต้น เมื่อถึงเวลา ก็จะได้แจ้งให้พุทธศาสนิกชนได้ทำการกราบบูชาพระรัตนตรัย กราบพระขอสมาทานศีล มีการกล่าวคำถวายดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องบูชาแล้วจึงจัดลำดับแถวเริ่มจากพระสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และประชาชนทั่วไปทำการเดินเวียนเทียน๓ รอบ โดยเวียนไปทางขวา ซึ่งถือเป็นการเวียนที่เป็นสิริมงคล เรียกว่า เวียนแบบทักษิณาวรรตโดยรอบที่ ๑ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า โดยภาวนาคาถา บทอิติปิโส ภควาฯ รอบที่ ๒ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณของพระธรรม โดยภาวนาคาถา บทสวากขาโตฯ และ รอบที่ ๓ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณพระสงฆ์ โดยภาวนาคาถา บทสุปฏิปันโนฯ เมื่อเวียนเทียนครบ ๓ รอบแล้ว ให้นำดอกไม้ ธูป เทียน ไปวางไว้ในจุดที่วัดได้จัดเตรียมไว้ และมีการกรวดน้ำ รับพร อีกวาระหนึ่ง ทั้งนี้ การปฏิบัติขั้นตอนพิธีอาจไม่เหมือนกันแล้วแต่สถานที่และวัดนั้น ๆ ดังแผนผัง ดังนี้



ภาพที่ ๓.๓ แสดงความสัมพันธ์การสร้างจิตสำนึกเยาวชนจากวันวิสาขบูชา

สรุป วันวิสาขบูชา ได้รับการยกขึ้นเป็นวันสำคัญสากลของโลกโดยสหประชาชาติ เพราะเป็นวันสำคัญมากมายเช่นนี้เอง นอกจากวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานแล้ว ยังมีความมหัศจรรย์ต่อแนวคิด ความสำนึก การปฏิบัติธรรมมากมาย

### ๓.๓ วันอัฐมีบูชา

วันอัฐมีบูชา คือ วันแรม ๘ ค่ำ แห่งเดือนวิสาขะ หรือ เดือน ๖ ถ้าปีใดมีอธิกมาส มีเดือน ๘ สองหน วันอัฐมีบูชาก็จะเลื่อนไปเป็นวันแรม ๘ ค่ำ เดือนวิสาขะหรือ เดือน ๗ และถือว่า ถือเป็นวันถวายพระเพลิงพระพุทธรูป

เหตุการณ์สำคัญในวันอัฐมีบูชา เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ระหว่างต้นสาละทั้งคู่ ในสาละวันทยาน (อุทยานสวนป่าสาละ) ของมัลลกษัตริย์ แห่งนครกุสินารา มัลลกษัตริย์ปฏิบัติ ต่อพระพุทธสรุระเหมือนอย่างปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ตามที่พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ก่อนปรินิพพาน คือ ใช้ผ้าใหม่ห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ เสร็จแล้วห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าใหม่อีกชั้นหนึ่ง ทำโดยทำนองนี้ด้วยผ้าและสำลีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเติมด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบ แล้วนำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระเจ้าจักรพรรดิ สร้างสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ที่ทางสี่แพร่ง ในวันที่ ๗ ของการปรินิพพาน “พวกมัลลกษัตริย์ประสงค์จะจุดไฟที่จิตกาธาน ของพระพุทธเจ้า แต่ไม่อาจจุดไฟให้ติดได้ ต้องรอถึงวันที่ ๘ ของการปรินิพพาน พระมหากัสสปะพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เดินทางไกลมาถึงจิตกาธานของพระพุทธเจ้า ประนมมือทำประทักษิณ (เดินเวียนขวา) จิตกาธาน ๓ รอบ เปิดผ้าคลุมทางพระบาท ถวายอภิวัต พระยุกบาทของพระพุทธเจ้าด้วยเศียรเกล้า เมื่อกระทำเช่นนี้ทุกรูป จิตกาธานของพระพุทธเจ้า ได้ติดไฟลุกโพล่งขึ้นเองอย่างน่าอัศจรรย์”<sup>๔</sup> ซึ่งในวันดังกล่าวมีเหตุอัศจรรย์เกิดขึ้น คือเพลิงไหม้พุทธสรุระ พระอวยวะ ไม่ปรากฏเกล้า ไม่ปรากฏภูเขาเลย คงเหลือแต่พระบรมสารีริกธาตุเท่านั้น และเกิดการแบ่ง พระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน โดยโศภนพราหมณ์ และมูลเหตุให้เกิดการทำปฐมสังคายนาพระธรรมวินัย ในสมัยพุทธกาลให้เป็นหมวดหมู่

หลักธรรมที่ควรนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติปฏิบัติตนในวันอัฐมีบูชา ที่สำคัญ คือหลักไตรลักษณ์ ถือเป็นกฎสำคัญแห่งธรรมชาติ ที่ทุกคนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เกิดขึ้นเหมือนกันไม่ว่าจะเป็นคนชรา วัยรุ่น หนุ่มสาว หรือเด็ก อันประกอบด้วยลักษณะ ๓ อย่าง คือ อนิจจตา ได้แก่ ความเป็นของไม่เที่ยงทุกขตา ได้แก่ ความทุกข์ และอนัตตา ได้แก่ ความไม่ใช่ตัวตนหลักความไม่ประมาท คือ การมีจิตสำนึกในความไม่เที่ยง มองเห็นและตระหนักถึงความไม่คงที่ ไม่คงทนและไม่คงตัว ทั้งชีวิตและสิ่งทั้งหลายรอบตัว ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยภายในและภายนอกตลอดเวลา ทำให้หนึ่งนอนใจอยู่ไม่ได้และมองเห็นคุณค่าความสำคัญของกาลเวลา

<sup>๔</sup> คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,, **เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๐๔.

กระตือรือร้น ขวนขวายเร่งศึกษาและป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยของความเสื่อมและเสริมสร้างเหตุปัจจัยของความเจริญงอกงาม โดยใช้เวลาทั้งคืนที่ผ่านไปให้เป็นประโยชน์มากที่สุด และหลักอภินิหารปัจเจกชน คือ การพิจารณาถึงความเป็นจริงของชีวิต ที่ทุกคนไม่สามารถจะหนีหรือหลุดพ้นไปได้ เช่น การแก่ การเจ็บ การตาย การพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก เป็นต้น

กิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติในวันอัฐมีบูชา ซึ่งเป็นกิจกรรมการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งมีดังกิจกรรมต่อไปนี้

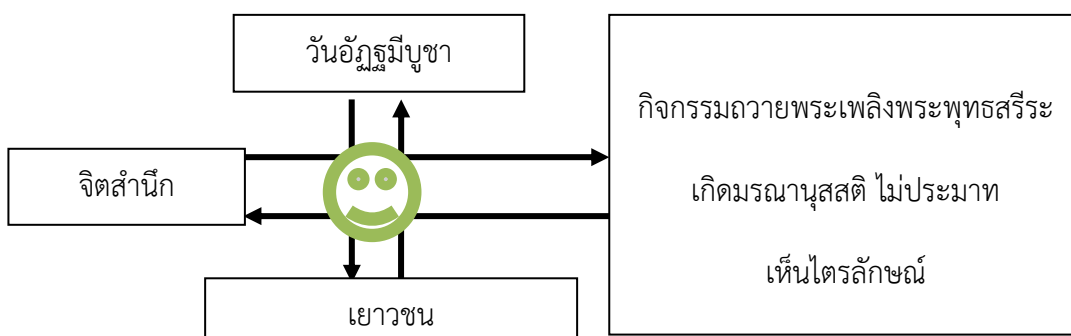
๑. ทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน
๒. ฟังพระธรรมเทศนา
๓. ทำบุญกับโรงพยาบาลสงฆ์ / วัดที่ให้การดูแลผู้ป่วย เช่น วัดพระบาทนน้ำพุ
๔. บวชนกขัมมะ / รักษาศีล ๘
๕. สนทนาธรรมหลักไตรลักษณ์ และหลักอภินิหารปัจเจกชน / สวดมนต์ / ปฏิบัติธรรม / นั่งสมาธิ เจริญกัมมัฏฐาน / แผ่เมตตา
๖. บำเพ็ญประโยชน์
๗. เวียนเทียน

กิจกรรมที่ควรปฏิบัติในวันอัฐมีบูชา ได้แก่การทำบุญตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนา รักษาศีล ๕ บวชนกขัมมะถือศีล ๘ หรือถือศีลอุโบสถที่วัด ในการชักชวนบุตรหลานไปร่วมทำบุญกับพระสงฆ์ผู้อาพาธ หรือ ทำบุญกับวัดที่ให้การดูแลผู้ป่วย เช่น วัดพระบาทนน้ำพุ เป็นต้น เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังขารร่างกาย เห็นถึงความทุกข์ที่เกิดจากโรคร้ายเบียดเบียน ซึ่งเป็นทุกข์ชนิดหนึ่งของมนุษย์ สอนให้บุตรหลานได้มีเมตตาอนุเคราะห์ให้การช่วยเหลือผู้ป่วยต่าง ๆ อารวมไปถึงการร่วมกิจกรรมใกล้ชิดชีวิตโคกระปือจากการที่จะถูกนำไปโรงฆ่าสัตว์ เป็นการสร้างทานบารมีด้วยการให้ชีวิตสัตว์



ภาพที่ ๓.๔ การจำลองเหตุการณ์ในอัฐมีบูชา

การประกอบพิธีเวียนเทียนในวันอัฐมีบูชา โดยพุทธศาสนิกชนจะทำการจัดเตรียมดอกไม้ ฐูป เทียน ไปที่วัดในเวลาเย็นหรือค่ำ ณ สถานที่ที่ได้ทำการนัดหมายส่วนใหญ่จะเป็นที่อุโบสถ หรือศาลาการเปรียญของวัด บางวัดได้จัดกิจกรรมโดยเริ่มจากการทำวัตรสวดมนต์ มีการแสดงพระธรรมเทศนา หรือ บรรยายธรรมะ มีการปฏิบัติธรรม เป็นต้น เมื่อถึงเวลาที่จะได้แจ้งให้พุทธศาสนิกชนได้ทำการกราบบูชาพระรัตนตรัย กราบพระขอสมათานศีล มีการกล่าว คำถวายดอกไม้ ฐูป เทียน เครื่องบูชาแล้วจึงจัดลำดับแถวเริ่มจากพระสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และประชาชนทั่วไปทำการเดินเวียนเทียน ๓ รอบ โดยเวียนไปทางขวา ซึ่งถือเป็นการเวียน ที่เป็นสิริมงคล เรียกว่า เวียนแบบทักษิณาวรรตโดยรอบที่ ๑ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า โดย ภาวนาคาถา บทอิติปิโส ภควาฯ รอบที่ ๒ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณของพระธรรม โดยภาวนาคาถา บท สวากขาโตฯ และ รอบที่ ๓ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณพระสงฆ์ โดยภาวนาคาถา บทสุปฏิปันโนฯ เมื่อเวียน เทียนครบ ๓ รอบแล้วให้นำดอกไม้ ฐูป เทียน ไปวางไว้ในจุดที่วัดได้จัดเตรียมไว้ และมีการกรวดน้ำ รับพร อีกวาระหนึ่ง ทั้งนี้ การปฏิบัติขั้นตอนพิธีอาจไม่เหมือนกันแล้วแต่สถานที่ และวัดนั้น ๆ ตามแผนผัง ดังนี้



แผนภาพ ๓.๕ แสดงความสัมพันธ์ วันอัฐมีบูชา/เราชาตินี้/กิจกรรมการทำบุญ

สรุป วันอัฐมีบูชา ถือว่า เป็นวันมรณานุสสติ สร้างจิตสำนึกให้เราด้วยความประมาท มี สติ ทำดี สร้างคุณค่าให้แก่ชีวิต ให้รางวัลแก่ชีวิต ถือว่ามนุษย์เราเกิดยาก (กิจโง่ มนุสสบุปฏิลาโ) เมื่อเกิดแล้วต้องทำดี ตัดสินคุณค่าชีวิตด้วยความดี มีกุศลธรรม

### ๓.๔ วันอาสาฬหบูชา



ภาพที่ ๓.๖ วันอาสาฬหบูชา

วันอาสาฬหบูชา คือ วันเพ็ญเดือนอาสาฬหบูชา หรือ เดือน ๘ เพื่อระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยเป็นการพิเศษ เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาเป็นครั้งแรก โดยแสดงปฐมเทศนา คือ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระสูตรว่าด้วยการยังธรรมจักรให้เป็นไป เป็นผลให้เกิดมีพระสาวกรูปแรกขึ้นในพระพุทธศาสนา จนถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่มีพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ครบเป็นองค์พระรัตนตรัย

ในวันอาสาฬหบูชานี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา (เทศนากัณฑ์แรก) ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี มีเนื้อหาว่าด้วยทางสายกลางที่นำไปสู่การบรรลุนิพพาน เมื่อจบพระธรรมเทศนาฤาษีโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุโสดาปัตติผลสำเร็จเป็นพระโสดาบัน เป็นพยานการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบว่าโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว จึงเปล่งอุทานว่า “อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญโญ อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญโญ” แปลว่า โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ ด้วยเหตุนี้ ฤาษีโกณฑัญญะจึงได้นามว่า อัญญาโกณฑัญญะ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และได้ทูลขอบรรพชา พระพุทธองค์ทรงประทานการบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา จึงนับได้ว่า พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นพระสงฆ์องค์แรก และเป็นวันที่มีพระรัตนตรัย (พระพุทธ, พระธรรม และพระสงฆ์) ครบบริบูรณ์

วันอาสาฬหบูชา มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ โดยถือเป็นวันแรกที่พระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนาที่ได้แสดงพระปฐมเทศนา (เทศนากัณฑ์แรก) ว่าด้วยทางสายกลาง (มัชฌิมปฏิปทา) ที่นำไปสู่การบรรลุนิพพานซึ่งท่านโกณฑัญญะได้บรรลุโสดาปัตติผล แล้วทูลขอบรรพชาเป็นพระสาวกรูปแรก ที่เป็นประจักษ์พยานในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและเป็นวันที่มีพระรัตนตรัยเกิดขึ้นครบสมบูรณ์ กล่าวคือ มีพระพุทธรัตน พระธรรมรัตน และพระสังฆรัตนเกิดขึ้นในโลก



หลักธรรมที่ควรนำไปปฏิบัติในวันอาสาฬหบูชา ได้แก่ มรรค คือ หนทางแห่งการดับทุกข์ ๘ ประการ ดังนี้ ปัญญาเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ ประพฤติชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจมั่นชอบ และหลักเบญจธรรม หมายถึง ธรรม ๕ ประการ คู่กับ เบญจศีล เป็นการบำเพ็ญความดี อันเป็นส่วนสนับสนุนให้ศีลไม่ขาด ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มีความปรารถนาดีและความกรุณาสัมมาอาชีวะ ประกอบอาชีพสุจริต กามสัณญะมะ สำรวมในกาม สัจจวาจา มีวาจาสัตย์ และสติสัมปชัญญะ มีความระลึกได้ และมีความรู้ตัว

กิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติในวันอาสาฬหบูชา ซึ่งเป็นกิจกรรมการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งมีดังกิจกรรมต่อไปนี้

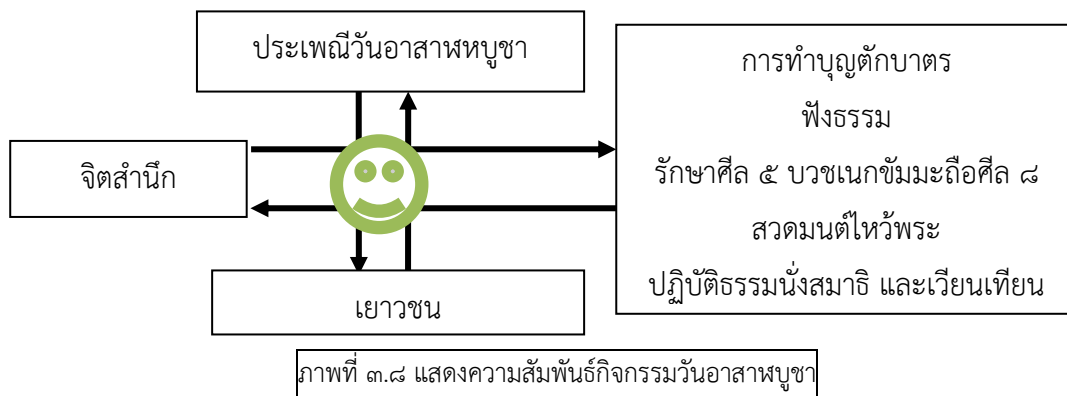
๑. ทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน
๒. ฟังพระธรรมเทศนา / การบรรยายธรรม
๓. ปลอ่ยนกปลอ่ยปลา / ให้อาหารสัตว์ / ไล่ชีวิตโค
๔. บวชนกขัมมะ / รักษาศีล ๘
๕. สันทนาธรรม / สวดมนต์ / ปฏิบัติธรรม / นั่งสมาธิ เจริญกัมมัฏฐาน / แผ่เมตตา
๖. บำเพ็ญประโยชน์
๗. เวียนเทียน



ภาพที่ ๓.๗ กิจกรรมที่ปฏิบัติในวันอาสาฬหบูชา

กิจกรรมในวันอาสาฬหบูชา พุทธบริษัทจะได้มีการทำบุญตักบาตรถวายสังฆทาน ถวายค่าน้ำ ค่าไฟฟ้าบำรุงวัดชำระหนี้สงฆ์ รักษาศีล ๕ นุ่งห่มชุดขาวบวชนกขัมมะถือศีล ๘ หรือถือศีลอุโบสถที่วัด ปฏิบัติธรรม และเวียนเทียนที่วัดในเวลาเย็นหรือค่ำ ณ สถานที่ที่ได้ทำการนัดหมาย ส่วนใหญ่จะเป็นที่อุโบสถหรือศาลาการเปรียญของวัด บางวัดพระสงฆ์ได้มีจัดกิจกรรมตามประเพณีที่ได้เคยปฏิบัติมา เช่น มีการทำวัตรสวดมนต์ มีการแสดงพระธรรมเทศนา หรือ บรรยายธรรมะ มีการ

ปฏิบัติธรรม เป็นต้น เมื่อถึงเวลาที่จะได้แจ้งให้พุทธศาสนิกชนได้ทำการกราบพระรับศีล กล่าวคำถวายดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องบูชาแล้วจึงจัดลำดับแถวเริ่มจากพระสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และประชาชนทั่วไปทำการเดินเวียนเทียน ๓ รอบ โดยเวียนไปทางขวา ซึ่งถือเป็นการเวียนที่เป็นสิริมงคล เรียกว่า เวียนแบบทักษิณาวรรต โดยรอบที่ ๑ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า โดยภาวนาคาถา บทอิติปิโส ภควาฯ รอบที่ ๒ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณของพระธรรม โดยภาวนาคาถา บทสวากขาโตฯ และ รอบที่ ๓ ให้ตั้งจิตรำลึกถึงคุณพระสงฆ์ โดยภาวนาคาถา บทสุปฏิปันโนฯ เมื่อเวียนเทียนครบ ๓ รอบแล้ว ให้นำดอกไม้ ธูป เทียน ไปวางไว้ในจุดที่วัดได้จัดเตรียมไว้ และมีการกรวดน้ำ รับพร อีกวาระหนึ่ง ทั้งนี้ การปฏิบัติขั้นตอนพิธีอาจไม่เหมือนกันแล้วแต่สถานที่และวัดนั้น ๆ ว่าได้จัดให้มีกิจกรรมอะไรบ้างดังแผนผัง ดังนี้



### ๓.๕ วันเข้าพรรษา



ภาพที่ ๓.๙ กิจกรรมวันเข้าพรรษา

วันเข้าพรรษา เป็นช่วงระยะเวลาที่พระสงฆ์จะได้ทำการอธิษฐานว่าจะพักประจำอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งตลอดระยะเวลาฤดูฝนที่มีกำหนดระยะเวลา ๓ เดือนตามที่พระธรรมวินัยบัญญัติไว้ โดยไม่ไปค้างแรมที่อื่น ทั้งนี้เพื่ออนุเคราะห์ชาวบ้านโดยพระสงฆ์ไม่สัญจรไปตามทุ่งไร่นาป่าเขา จะเป็นการเหยียบย่ำข้าวกล้า พืชส่วนไร่นาของชาวบ้านได้รับอันตราย และเพื่อความเป็นสุขพลานามัยของพระสงฆ์อีกด้วยที่จะไม่ได้รับอันตรายจากฟ้าฝน ความไม่สะดวกสบายจากดินฟ้าอากาศในฤดูฝนนี้

การเข้าพรรษานี้ถือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์โดยตรง พระสงฆ์จะไม่จำพรรษาไม่ได้ เนื่องจากรูปใดไม่จำพรรษาถือว่าต้องอาบัติทุกกฏตามพระวินัย โดยสมัยพุทธกาล พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ไม่ต้องการจะเข้าจำพรรษา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุจะไม่เข้าจำพรรษาไม่ได้ รูปใดไม่เข้าจำพรรษา ต้องอาบัติทุกกฏ”<sup>๕</sup> การเข้าพรรษาตามปกติเริ่มนับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของทุกปี และสิ้นสุดลงในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ที่เป็นวันออกพรรษา

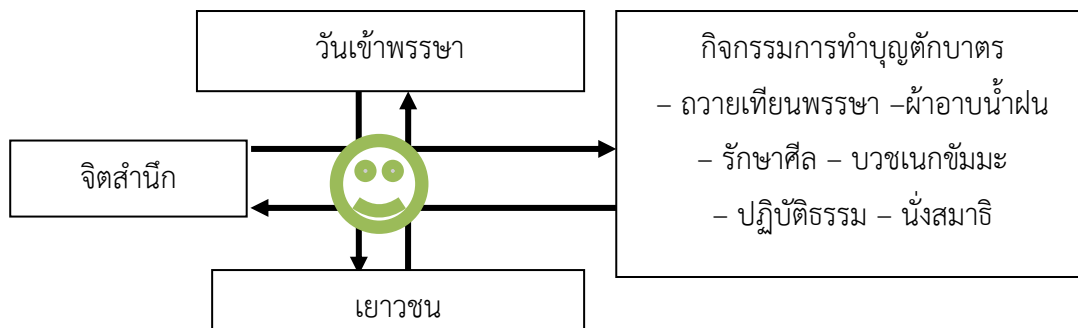
การถือปฏิบัติเกี่ยวกับวันเข้าพรรษานั้น โดยสมัยก่อนประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม การทำไร่ ทำนา ก็จะทำกันช่วงก่อนวันเข้าพรรษา ช่วงระหว่างการเข้าพรรษาของพระสงฆ์จึงเป็นช่วงที่ชาวบ้านนั้นมีเวลาว่าง และประกอบกับเป็นช่วงฤดูฝนการเดินทางสัญจรไปไหนก็จะไม่ค่อยสะดวกนัก พอถึงวันเข้าพรรษา จึงได้นำอาหารทั้งคาวหวานผลไม้ และเครื่องอุปโภคไปถวายแก่พระภิกษุผู้จำพรรษาในอาวาสนั้น ๆ ถือเป็นโอกาสในการเข้าวัด ทำบุญ รักษาศีล ฟังธรรม เพื่อเป็นการเพิ่มบุญกุศลให้กับตนเอง และประกอบกับช่วงระยะเวลาดังกล่าวพระภิกษุผู้จำพรรษาได้มีโอกาสในการศึกษาพระธรรมวินัย หลักธรรม คัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา แต่ในยามวิกาลนั้นแสงสว่างอาจไม่เพียงพอ ต่อมาจึงได้มีการนำเทียนไปถวาย จึงเกิดเป็นประเพณีการถวายเทียนพรรษา ขึ้น และการได้ถวายผ้าอาบน้ำฝนให้พระภิกษุสงฆ์ได้ใช้ในการสรงน้ำด้วย

กิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติในการทำบุญวันเข้าพรรษา ซึ่งเป็นกิจกรรมการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งมีดังกิจกรรมต่อไปนี้

๑. ทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน
๒. ถวายเทียนพรรษา และผ้าอาบน้ำฝน
๓. ฟังพระธรรมเทศนา
๔. บวชเนกขัมมะ / รักษาศีล ๘ / ถือนิสสัยอุโบสถ
๕. สนทนาธรรม / สวดมนต์ / ปฏิบัติธรรม / นั่งสมาธิ เจริญกัมมัฏฐาน / แผ่เมตตา

<sup>๕</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๙๔/๑๐๗.

## ๖. บำเพ็ญประโยชน์



แผนภาพ ๓.๑๐ แสดงความสัมพันธ์ วันธรรมสวนะ/เยาวชน/กิจกรรมการทำบุญ

วันเข้าพรรษานี้ เป็นต้นแบบที่จะสร้างจิตสำนึกได้ดีสำหรับเยาวชน คือ การนำพาเด็ก ๆ ร่วมทำบุญด้วย เป็นการปลูกฝังค่านิยมและจิตสำนึกแต่เด็ก ๆ โดยเฉพาะนัยที่ถวายเทียนพรรษา และถวายผ้าอาบน้ำฝนด้วยนอกจาก ได้ร่วมกันทำความสะอาดเสนาสนะ ซ่อมแซมกุฏิวิหารและอื่นๆ เพื่อใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติกิจของสงฆ์ กิจกรรมต่าง ๆ และเป็นสถานที่ในการฟานักของพระภิกษุสามเณร เมื่อถึงวันพระก็จะร่วมกันมาทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ ฟังธรรม บ้างก็มีการรักษาอุโบสถศีลกันที่วัด บางคนอาจตั้งใจอดบวชมุขต่างๆ เป็นกรณีพิเศษ เช่น งดดื่มสุรา งดฆ่าสัตว์ เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ประชาชนได้มีการปฏิบัติตนในช่วงวันเข้าพรรษากัน ดังนี้ร่วมกิจกรรมทำเทียนพรรษาหรือปัจจุบันได้นำหลอดไฟถวายแก่พระสงฆ์ร่วมกิจกรรมถวายผ้าอาบน้ำฝน และจุดปัจจัย แก่ภิกษุสามเณรร่วมทำบุญ ตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนา รักษาอุโบสถศีล และอธิษฐานตั้งใจทำความดีหรืองดการทำชั่วอย่างหนึ่งอย่างใด เช่น งดเว้นอบายมุขต่าง ๆ เป็นต้น

**ข้อสรุป** ประเพณีเข้าพรรษา คือ การถวายเทียนพรรษา ซึ่งหมายถึงเทียนส่องธรรม สำหรับส่องอ่านหนังสือธรรม เพราะเชื่อว่า การได้ถวายเทียนพรรษา คือ ได้ถวายดวงตา ให้ดวงตาเห็นธรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า ปัญญา โลกัสมิ ปชโชโต ปัญญา เป็นแสงสว่างในโลก อีกกรณีหนึ่งคือ ของประเพณีเข้าพรรษาคือ การถวายผ้าอาบน้ำฝน ซึ่งเป็นพุทธานุญาตให้พระสงฆ์รับผ้าอาบน้ำฝนจากชาวบ้านตามคำขอร้องของนางวิสาขาให้พระสงฆ์นุ่งผ้าอาบน้ำฝนในขณะสรงน้ำ

### ๓.๖ วันเทโวโรหนะ (ออกพรรษา)

<sup>๖</sup> ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

วันเทโวโรหณะ หรือวันออกพรรษา ถือเป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนา โดยพระสงฆ์ได้รับพระบรมพุทธานุญาตให้จาริกไปค้างแรมที่อื่นได้ ซึ่งจะได้นำความรู้จากหลักธรรมและประสบการณ์ที่ได้รับระหว่างพรรษาไปเผยแผ่แก่ประชาชน นอกจากนี้พระสงฆ์ได้ทำปวารณา เปิดโอกาสให้เพื่อนภิกษุกล่าวตักเตือนเรื่องความประพฤติของตนเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ ความเคารพ นับถือ และความสามัคคีกันระหว่างสมาชิกของสงฆ์ และเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้นำแบบอย่างไปทำปวารณาเปิดโอกาสได้ ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนตนเองเพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาตนและสร้างสรรค์สังคมต่อไป

วันออกพรรษา เรียกตามพระวินัยบัญญัติว่า วันปวารณา หมายถึงการปวารณาให้ผู้อื่นเตือนตนได้ และขอโอสถกรรมในเมื่อผิดพลาดด้วย กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เป็นธรรมสำคัญที่ควรไปปฏิบัติ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนตนเองได้ พระพุทธเจ้าตรัสประโยชน์ของการทำปวารณาของพระภิกษุสงฆ์ไว้ ๓ ประการคือเป็นการเหมาะสมที่ภิกษุทั้งหลายจะมีการตักเตือนกัน เพื่อแก้ไขความประพฤติกบพร่องของตนเองเป็นวิธีออกจากอาบัติ หมายความว่า เมื่อภิกษุรูปใด ทำความผิด ถูกตักเตือนให้ทราบความผิดพลาดบกพร่องแล้ว จะได้แสดงอาบัติซึ่งเป็นโทษข้อเสียหายในตนและเป็นผู้มีกาย วาจาบริสุทธิ์เช่นเดิมและเป็นวิธีการเคารพวินัยของภิกษุทั้งหลาย หมายความว่าเมื่อภิกษุผู้อยู่ร่วมกันต่างปวารณาตนเพื่อให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ก็จะไม่ทำผิดวินัย ส่งผลต่อการคงอยู่หรือการสืบต่อพระพุทธศาสนาต่อไป

ประโยชน์ของวันออกพรรษานั้น นับว่าชาวพุทธผู้เป็นฆราวาสย่อมได้ประโยชน์จากการทำปวารณาของพระภิกษุสงฆ์มาก กล่าวคือ เมื่อพระสงฆ์ท่านทำปวารณาต่อกัน คือยอมตนให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนตนได้ ซึ่งเป็นวิธีการที่ดีมาก ทำให้พระสงฆ์ได้รับประโยชน์ในการรักษาตนให้พ้นจากการประพฤติก้าว และประพฤติดแต่ความดีงาม ดังนั้นชาวพุทธที่เป็นฆราวาส ก็ได้นำเอาหลักการปวารณาของพระสงฆ์มาปฏิบัติในครอบครัวเช่น สามิภรรยา ปวารณาต่อกันให้อีกฝ่ายหนึ่งว่ากล่าวตักเตือนตนได้เมื่อเห็นข้อบกพร่องลูกปวารณาตนต่อพ่อแม่ให้ว่ากล่าวตักเตือนตนได้เมื่อทำผิด และพ่อแม่ก็ปวารณาตนให้ลูกว่ากล่าวตักเตือนได้เมื่อเห็นข้อบกพร่อง เมื่อครอบครัวนำเอาหลักการปวารณาของพระสงฆ์มาปฏิบัติ คือปวารณาตนยอมให้สมาชิกในครอบครัวว่ากล่าวตักเตือนกันได้โดยไม่มีทิฐิมานะเช่นนี้ ครอบครัวนั้นก็จะมีแต่ความสุขสงบ ร่มเย็นไม่มีปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายขึ้น หน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ รวมทั้งรัฐบาล สามารถนำเอาหลักของปวารณานี้ไปประยุกต์ใช้ในองค์กรของตนเองได้ ย่อมก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า บรรลุตามเป้าหมายได้ในที่สุด



แผนภาพ ๓.๑๑ กิจกรรมการทำบุญในวันออกพรรษา

### การตักบาตรเทโว



ภาพที่ ๓.๑๒ ประเพณีตักบาตรเทโว

การตักบาตรเทโวโรหณะ เป็นประเพณีที่ชาวพุทธทั่วประเทศปฏิบัติสืบเนื่องกันมา วันตักบาตรเทโวโรหณะ จัดทำขึ้นหลังวันออกพรรษา ๑ วัน คำว่า “เทโวโรหณะ” แปลว่า การหยั่งลงจากเทวโลก หมายความว่า วันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลก ประเพณีการตักบาตรเทโวโรหณะ นับว่าเป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาจากพุทธศาสนาอันเป็นพิธีมงคล ที่สมควรอนุรักษ์ไว้ เพราะประเพณีนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนิกชนยังมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้วไม่เสื่อมคลายแล้ว ยังมีคุณค่าและคตินิยมด้านอื่นอีก โดยด้านจิตใจนั้น จากตำนานความเป็นมาของการตักบาตรเทโว ที่กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงระลึกถึงพระคุณของพระมารดา จึงเสด็จไปเทวโลกเพื่อแสดง

ธรรมให้พระมารดาจนบรรลู่ แสดงให้เห็นถึงความ “กตัญญูกตเวทิตี” ที่ลูกพึงมีต่อพ่อแม่ แม่แม่จะไม่ได้เลี้ยงดูอุ้มชูเพราะสิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ราชกุมารประสูติได้เพียง ๗ วัน แต่พระคุณของแม่ผู้ให้กำเนิดเป็นผู้ให้ชีวิตย่อมยิ่งใหญ่สมควรระลึกถึง ผู้ที่มาทำบุญตักบาตรเทโวในวันนี้ก็ยิ่งรู้และซาบซึ้งในตำนานนี้ดี และควรปฏิบัติต่อบิดามารดาอย่างไรเป็นการตอบแทนพระคุณทางด้านความสามัคคี ประชาชนจำนวนมากมากจากที่ต่าง ๆ มากกระทำพิธีตักบาตรร่วมกันแสดงให้เห็นถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในอันที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีความสมัครสมานสามัคคีกันระหว่างบ้านกับวัดในด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การที่ประชาชนยังยึดมั่นในประเพณีและปฏิบัติศาสนกิจในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเช่นนี้ นับว่าเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยตรง และถือว่เป็นการทำนุบำรุงพระสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาด้วยและด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยพระสงฆ์ได้ปฏิบัติศาสนกิจตามหน้าที่ของสงฆ์โดยการแผ่เมตตา โปรดสัตว์ ได้แสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนกระทำความดี การปฏิบัติต่าง ๆ จึงถือว่าพระสงฆ์ได้มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยตรง

กิจกรรมในวันนี้ พุทธศาสนิกชนจะจัดเตรียมสถานที่อันเป็นการจำลองเหตุการณ์สำคัญหลังจากที่พระพุทธองค์ได้เสด็จโปรดพุทธมารดาตลอดพรรษา ๓ เดือนแล้ว ได้เสด็จกลับมาจากสวรรค์ ชาวเมืองต่างรอรับที่ประตูเมืองสังกัสสนคร จากเหตุการณ์สำคัญตรงนี้ทำให้แต่ละวัดได้มีการจัดเตรียมสถานที่ไว้สำหรับการให้พระสงฆ์ได้รับบิณฑบาตรอาหารแห้ง อาหารสด แล้วทำบุญที่ศาลาการเปรียญของแต่ละวัดตอดังนี้

๑. ทำบุญตักบาตรอาหารแห้งซึ่งมีการจำลองเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ได้เสด็จลงมาจากสวรรค์กลับมาลงเมืองมนุษย์

๒. พุทธศาสนิกชนเตรียมอาหารแห้งไว้รอตักบาตร

๓. ทำบุญตักบาตรถวายอาหารสด รับฟังพระธรรมเทศนา

๔. บวชนกขัมมะ / รักษาศีล ๘ / ถือศีลอุโบสถ

๕. สันทนาธรรม / สวดมนต์ / ปฏิบัติธรรม / นั่งสมาธิ เจริญกัมมัฏฐาน / แผ่เมตตา

ประเพณีการทำบุญตักบาตรเทโวโรหณะ จึงเป็นประเพณีที่สมควรอนุรักษ์ไว้มิให้สูญ

หายไป เพราะเป็นประเพณีที่ดี บ่งบอกให้เห็นถึงความศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา

จุดตัวอย่างที่พระพุทธองค์ทรงสำนึกในพระคุณของมารดาและได้เสด็จขึ้นไปโปรดพุทธมารดา

ด้วยการแสดงพระธรรมเทศนาทำให้พระมารดามีโอกาสได้รับฟังพระธรรมเทศนาและได้เข้าใจในธรรม

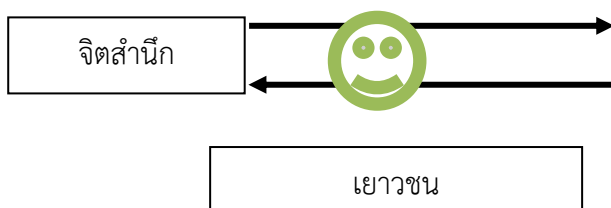
ที่ทรงแสดงในที่สุด

ประเพณีตักบาตรวันเทโว



กิจกรรมการทำบุญตักบาตรอาหารแห้ง

- อาหารสด - ถวายสังฆทาน
- บวชนกขัมมะ - สันทนาธรรม
- สวดมนต์ - ปฏิบัติธรรม - นั่งสมาธิ

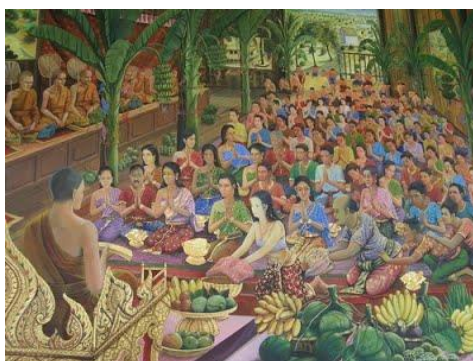


แผนภาพ ๓.๑๓ แสดงความสัมพันธ์ ประเพณีตักบาตรเทโว/เยาวยชน/กิจกรรมการทำบุญ

**ข้อสรุป** ประเพณีวันออกพรรษา ประเด็นที่จะสร้างจิตสำนึกแก่เยาวยชนได้ คือ การปวารณา คือการแจ้งให้ตักเตือนตนเองได้ ถ้าการกระทำใด ๆ ที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ด้วยความพลั้งเผลอสติ ซึ่งการปวารณานี้ ถือเป็นสังฆกรรม ไม่ใช่พิธีกรรมธรรมดา มีเนื้อหาการให้อโหสิกรรม ตามคำปวารณาว่า ข้าพเจ้าขออภัยในการล่วงเกินทั้งที่ได้เห็น ได้ยิน การล่วงเกินด้วยกาย วาจาก็ขออโหสิกรรมด้วย ดังนั้น บทบัญญัตินี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับเยาวยชนได้ด้วยการไม่โทษโกรธเคืองกัน ให้อภัยกัน แก้ปัญหาการทะเลาะกัน การแตกสามัคคีกัน การทำร้ายอันตรายซึ่งกันและกันได้ ตามคำประพันธ์ที่ว่า

หากไม่มีการให้	อภัยผิด
หากไม่คิดที่จะลืม	ซึ่งความหลัง
จะหาความสามัคคีได้ยาก	ลำบากจัง
ความพลาดพลั้งย่อมมีทั่ว	ทุกตัวตน

### ๓.๗ เทศน์มหาชาติ



ภาพที่ ๓.๑๔ แสดงการทำบุญในวันเทศน์มหาชาติ

มหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่ยิ่งใหญ่ กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พุทธเจ้า ซึ่งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ได้บำเพ็ญบารมีอย่างสูงสุด โดยได้บำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่อื่น ๆ



ครบถ้วนทั้ง ๑๐ ประการ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มหาชาติ” และเรียกการเทศน์ว่า เทศน์มหาชาติ มหาเวสสันดรชาดก เรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้ ได้มีเนื้อความปรากฏตามพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เรียกตามคุณลักษณะที่เป็นบริบทในเรื่องราวหรือเหตุการณ์ขณะนั้น ๆ จำนวน ๑๓ กัณฑ์ (เรื่องราว) ดังนี้

กัณฑ์ที่ ๑ ทศพร (ท้าวสักกะให้ขอพร ๑๐ ประการ)

กัณฑ์ที่ ๒ หิมพานต์ (ชาวเมืองสีพีก่อตัวโกรธแค้นขับไล่พระเวสสันดรเข้าป่า)

กัณฑ์ที่ ๓ ทาน (บริจาคทาน ๗ อย่าง ๆ ละ ๗๐๐)

กัณฑ์ที่ ๔ วณปเวศน์ (ป่าอันน่ารื่นรมย์เส้นทางมุ่งไปยังเขาวงกต)

กัณฑ์ที่ ๕ ชูชุก (พราหมณ์ผู้ทูลขอสองกุมารไปเป็นทาสของนางอมิตดา)

กัณฑ์ที่ ๖ จุลพล (ป่าเล็กที่พราหมณ์ชูชุกถูกหมาไล่กัดต้องขึ้นต้นไม้)

กัณฑ์ที่ ๗ มหาพล (ป่าใหญ่ มีเหตุการณ์ฝนโบกขรพรรษ)

กัณฑ์ที่ ๘ กุมาร (พระเวสสันดรได้พระราชทานสองกุมารให้แก่พราหมณ์ชูชุก)

กัณฑ์ที่ ๙ มัทรี (พระนางมัทรีเข้าป่าเก็บผลไม้แต่เมื่อกลับมาไม่เจอสองกุมาร)

กัณฑ์ที่ ๑๐ สักบรรพ (ท้าวสักกะแปลงกายมาขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร)

กัณฑ์ที่ ๑๑ มหาราช (พระเจ้ากรุงสุโขทัยได้ไถ่ถอนสองกุมารคืนจากชูชุกและยกทัพขอ  
เชิญพระเวสสันดรกลับสู่นครสีพี)

กัณฑ์ที่ ๑๒ ฌกษัตริย์ (กษัตริย์ทั้ง ๖ ได้พบเจอกันและทูลเชิญพระเวสสันดรกลับเสวยราช  
สมบัติ)

กัณฑ์ที่ ๑๓ นคร (พระเวสสันดรเสด็จกลับกรุงสีพีเพื่อเสวยราชสมบัติ)

ประเพณีการเทศน์มหาชาติ “นับว่ามาคู่กับประเทศไทยก็ว่าได้ เพราะพัฒนาการ มาช้านาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเจริญรุ่งเรืองทางจิตใจ เกิดภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะภูมิปัญญา ด้านศาสนามากมาย”<sup>๗</sup> และ “ชาวไทยได้จัดให้มีขึ้นประจำปี สืบทอดเป็นประเพณีกันมาช้านาน จน กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตแบบไทยๆ ประเพณีเทศน์มหาชาติ จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตของคน ไทย มาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพราะเป็นประเพณีที่ให้ทั้งความสนุกสนาน สร้างความสามัคคีใน

<sup>๗</sup> พระครูสิริรัตนานูวัตร และคณะ, “สัมพันธภาพแห่งพุทธศาสนา : การศึกษา ภาษา และประเพณี วัฒนธรรมที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๓๗.

ชุมชน และสอดแทรกการอบรมสั่งสอนศีลธรรมคุณธรรมแก่ประชาชน ผู้ร่วมกิจกรรมไปพร้อมกัน”<sup>๘</sup> โดยที่พุทธศาสนิกชนสามารถเรียนรู้หลักแห่งการสร้างทานบารมีของพระพุทธองค์จากเรื่องมหาวงศ์ไตรชาดก ได้ ๑๐ อย่างคือ

๑. ทานบารมี ทรงบริจาคทรัพย์สิน ช้าง ม้า ราชรถ พระกุมารทั้งสองและพระมเหสี
๒. ศีลบารมี ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัด ระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต
๓. เนกขัมมบารมี ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต
๔. ปัญญาบารมี ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช
๕. วิริยบารมี ทรงปฏิบัติมิได้ย่อหย่อน
๖. สัจจบารมี ทรงลั่นพระวาจาขลุ่ยให้ชุก เมื่อพระกุมารหลบหนีก็ทรงติดตามมาให้
๗. ขันติบารมี ทรงอดทนต่อความยากลำบากต่างๆ ขณะที่เดินทางมายังเขาวงกตและตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้เมื่อทอดพระเนตรเห็นชุกเขียนตีพระกุมารอย่างทารุณ พระองค์ก็ทรงข่มพระทัยไว้ได้

๘. เมตตาบารมี เมื่อพราหมณ์เมืองกลิงคราษฎ์ มาทูลขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ เพราะเมืองกลิงคราษฎ์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาประทานให้ และเมื่อชุกมาทูลขอสองกุมาร โดยอ้างว่าตนได้รับความลำบากต่างๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย

๙. อุเบกขาบารมี เมื่อทรงเห็นสองกุมารถูกชุกเขียนตี วิงวอนให้พระองค์ช่วยเหลือ พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ประทานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชุก

๑๐. อธิษฐานบารมี คือทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จโพธิญาณเบื้องต้น แม้จะมีอุปสรรคก็มีได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่างๆ เพราะตระหนักในน้ำพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์

อานิสงส์การพึงเทศน์มหาชาติ บุคคลใดตั้งใจพึงเทศน์มหาชาติให้จบเพียงวันเดียวครบบริบูรณ์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์จะเป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการดังนี้

๑. เมื่อตายจากโลกนี้แล้ว จะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า พระนามว่า ศรีอริยเมตไตย ในอนาคต
๒. เมื่อดับขันธไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ จะเสวยทิพยสมบัติมิโผผาน
๓. เมื่อตายไปแล้วจะไม่ตกนรก
๔. เมื่อถึงยุคพระพุทธเจ้าพระนามว่า ศรีอริยเมตไตย จะได้จุติไปเกิดเป็นมนุษย์

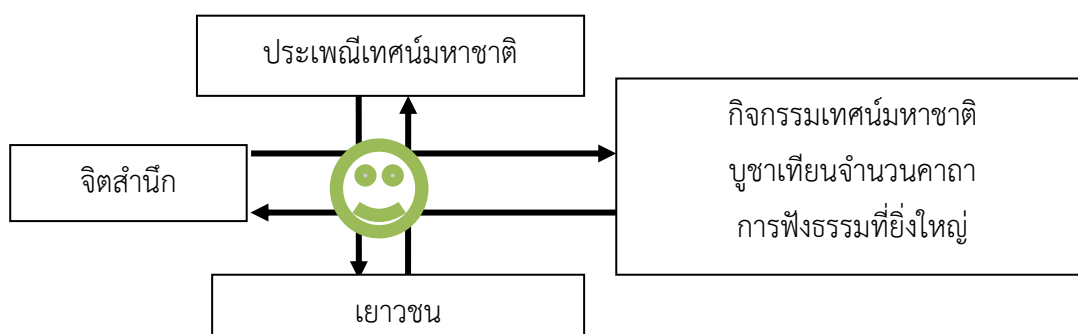
<sup>๘</sup> พระโอวาท สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกในเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี วันที่ ๔-๖ ตุลาคม ๒๕๓๕ (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพุทธมณฑล กรมการศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒.

๕. ได้ฟังธรรมต่อหน้าพระพักตร์ของพระพุทธองค์ จะได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระอริยบุคคล

จากเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ทำให้ผู้ฟังได้เห็นถึงความเสียสละอันยิ่งใหญ่ อันเป็นการสร้างทานบารมีได้เต็มเปี่ยม เป็นตัวอย่างที่ดีให้กับทุกท่านได้นำมาประพฤติปฏิบัติกิจกรรมการทำบุญในการเทศน์มหาชาติ มีดังนี้

๑. ทำบุญตักบาตร
๒. บูชากัณฑ์เทศน์มหาชาติ (ดอกไม้ ธูป เทียน อย่างละ ๑,๐๐๐) หรือตามที่ได้รับเป็นเจ้าภาพประจำกัณฑ์นั้น ๆ ไปวัด
๓. ฟังพระธรรมเทศนาเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก จนจบ
๔. ปลอญนกล่อปลา / ให้อาหารสัตว์ / ไถชีวิตโค
๕. บวชเนกขัมมะ / รักษาศีล ๘
๖. สนทนาธรรม / สวดมนต์ / ปฏิบัติธรรม / นั่งสมาธิ เจริญกัมมัฏฐาน / แผ่เมตตา
๗. บำเพ็ญประโยชน์

กิจกรรมการทำบุญนี้อาจมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับแต่ละวัดได้กำหนดวางวิธีการดำเนินการในการทำบุญนั้นอย่างไร ซึ่งไม่ใช่ว่าจะต้องกระทำเรียงข้อตามที่ได้จัดลำดับไว้ เพียงแต่จัดไว้ให้ดูเป็นแนวทางว่าในวันพระที่ต้องการไปทำบุญนั้น สามารถทำบุญสร้างกุศลด้วยวิธีการใดได้บ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ต้องการทำบุญ อย่างเช่น กิจกรรมการบวชเนกขัมมะ รักษาศีล ๘ ด้วยการนุ่งขาวห่มขาวรักษาศีลในวันนั้น สำหรับผู้คนที่ไปอาจไม่ได้เตรียมมาก็ยังไม่ต้องร่วมกิจกรรมรอถึงวันที่พร้อมและตั้งใจมาปฏิบัติธรรมค่อยทำการร่วมกิจกรรมในส่วนนี้ตามแผนผัง ดังนี้



แผนภาพ ๓.๑๕ แสดงความสัมพันธ์ ประเพณีเทศน์มหาชาติ/เยาวชน/กิจกรรมการทำบุญ

**สรุป** การเทศน์มหาชาติ คือ การฟังชาดกการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อไป ซึ่งทานบารมีนี้ บำเพ็ญได้ถึง ๓ ระดับ

คือ ระดับบารมีธรรมดา คือให้ทานด้วยสิ่งของ ข้าว ไม้ วัช ควาย ทั่วไป ซึ่งคนทั่วไปทำได้ง่าย ระดับอุปบารมี คือให้ทานที่ยิ่งขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง หมายถึงการให้หรือสละอวัยวะในร่างกายเราให้ต่อชีวิตแก่คนอื่น ๆ และระดับปรมัตถบารมี คือระดับสูงสุดให้ทานที่ใคร ๆ ทำได้ยาก ได้แก่ การให้หรือสละชีวิต เช่น พระเวสสันดร สละกัณหา ซาสิให้แก่ชุก ในระดับปุณฺณธรรมดา สามารถทำได้คือ สละอวัยวะของตนหลังตายเป็นครูใหญ่แก่นักศึกษาแพทย์ต่อไป ต้นแบบที่จะได้เป็นจิตสำนึก คือ การเสียสละ

### ๓.๘ ประเพณีสงกรานต์

สงกรานต์ หมายถึง “เทศกาลเนื่องในการขึ้นปีใหม่อย่างเก่า ซึ่งกำหนดตามสุริยคติ ตกวันที่ ๑๓ - ๑๔ - ๑๕ เมษายน”<sup>๙</sup> โดยกำหนดเอาเมื่อดวงอาทิตย์ก้าวจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษ ถือเป็นประเพณีวันขึ้นปีใหม่ไทยที่ยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องมาแต่โบราณ “มีการเฉลิมฉลองและรื่นเริงสนุกสนานตลอดจนทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระและเล่นสาดน้ำ”<sup>๑๐</sup> วันสงกรานต์จึงเป็นวันที่มีความสำคัญสำหรับชาวไทย อีกวันหนึ่งที่ควรศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจ เพื่อจะได้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม และมีความสอดคล้องกับพระพุทธศาสนา

ประเพณีสงกรานต์ถือว่าเป็นเทศกาลปีใหม่ของไทย ต่อมาถือตามวันใหม่สากล คือ วันที่ ๑ มกราคมทุกปี ตามแบบไทยดั่งนั้นเมื่อใกล้ถึงวันสงกรานต์การตระเตรียมทำความสะอาดอาคารบ้านเรือนเพื่อความสะอาดและเป็นสิริมงคล

กิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติในการทำบุญวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นกิจกรรมการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งมีดังกิจกรรมต่อไปนี้

๑. ทำบุญตักบาตร/อุทิศส่วนกุศล
๒. ฟังพระธรรมเทศนา
๓. ปลอ่ยพันธุ์ปลา / ให้อาหารสัตว์ / ใถ่ชีวิตโค
๔. วันปีใหม่ของไทย
๗. กิจกรรมก่อเจดีย์ทราย/
๘. กิจกรรมสรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ

<sup>๙</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, หน้า ๑๑๑๒.

<sup>๑๐</sup> คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๓๙.

สมัยโบราณเมื่อถึงวันสงกรานต์ประชาชนจะพากันตื่นแต่เช้ามีเตรียมหุงข้าวต้มแกงเพื่อนำไปทำบุญที่วัดทุกคนจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดใหม่สีสันสดใสโดยเฉพาะหนุ่มสาวเพราะจะได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันอย่างสะดวกแต่ก็ต้องอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่

ประเพณีทางพระพุทธศาสนา คือ การบั้งสุกุลอัฐิของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ การก่อพระเจดีย์ทรายซึ่งเป็นการขนทรายเข้าวัดสำหรับไว้ใช้ในงานก่อสร้างโบสถ์วิหารกิจกรรมอื่น ๆ มีการปล่อยนกปล่อยปลาซึ่งเท่ากับเป็นการแผ่ขยายพันธุ์สัตว์ให้คงอยู่ไปชั่วลูกชั่วหลานและที่จะขาดเสียไม่ได้ก็คือการสงฆ์น้ำพระการรดน้ำดำหัวขอพรจากผู้ใหญ่ รวมไปถึงจนถึงการเล่นสาดน้ำกันเองในหมู่หนุ่มสาว

กิจกรรมการสงฆ์น้ำพระพุทธรูป, การสงฆ์น้ำพระสงฆ์ โดยชาวบ้านจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปบูชา แล้วเอาน้ำอบไปประพรมที่องค์พระ เพื่อความเป็นสิริมงคลบางแห่งมีการอัญเชิญพระพุทธรูปแห่แหนไปรอบๆ หมู่บ้านเพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้สงฆ์น้ำกันอย่างทั่วถึงหรือจะอัญเชิญพระพุทธรูปจากหิ้งบูชาในบ้านมาทำพิธีสงฆ์น้ำกันในหมู่ญาติพี่น้องก็ได้ชาวบ้านจะไปชุมนุมกันที่วัดนิมนต์พระในวัดมายังสถานที่ประกอบพิธีการรดน้ำควรรดที่มือของท่าน ไม่ควรตกราดเหมือนกับเป็นการอาบน้ำจริง ๆ เพราะพระสงฆ์ถือเป็นเพศที่สูงกว่าคนธรรมดาทั่วไป น้ำที่ใช้ต้องเป็นน้ำฝนหรือน้ำสะอาดผสมน้ำอบไทยเมื่อสงฆ์น้ำแล้วพระท่านก็จะให้ศีลให้พรเพื่อความเป็นสิริมงคล



ภาพที่ ๓.๑๖ กิจกรรมการสงฆ์น้ำพระพุทธรูปในวันสงกรานต์

กิจกรรมการสงฆ์น้ำพระพุทธรูปที่เป็นที่สักการะนั้นก็จะเริ่มต้นด้วยการขอขมากรรมต่อพระรัตนตรัยก่อน เบื้องต้น ตั้งนะโม ๓ จบ จากนั้นจึงกล่าวคำขอขมาต่อพระรัตน ว่า “ระตะนัตตะเย ปะมาเทนนะ, ทวาระตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุ โน ภันเต, อาจะริเย ปะมาเทนนะ, ทวาระตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง, ขะมะตุ โน ภันเต” แปลว่า “กายกรรม ๓

วชิกรรม ๔ มโนกรรม ๓ ที่ข้าพเจ้าได้ประมาทพลาดพลั้งในพระรัตนตรัย ด้วยความตั้งใจก็ดี ไม่ตั้งใจก็ดี ต่อหน้าก็ดี ลับหลังก็ดี ขอพระรัตนตรัยได้โปรดยกโทษให้ข้าพเจ้าด้วยเถิด”

การสร่งน้ำพระพุทธรูปนั้น มีคำอธิษฐานสร่งน้ำว่า “อิมินา สัญจะเนเนวะ โรโค โสโก อุปีท ทะโว นิพพันตุ สัพพะโส เอเต วุชี โหนตุ นิรันตะรัง” แปลว่า “เดชะ ข้าสร่งน้ำพระชุ่มฉ่ำตลอดกาล ทุกข์โศกโรคภัยพาล อันตรธานเป็นสุขเทอญ” หลังจากกล่าวคำอธิษฐานเสร็จแล้ว จึงตักน้ำสร่งพระพุทธรูปด้วยความเคารพต่อไป

การถวายน้ำสร่งพระภิกษุ มีคำอธิษฐานว่า “ยัคฆะ ภันเต สังโฆ ปะฏิขานาตุ อิมัง มะยัง ภันเต นะหาโนทะกัง สะปะริวารัง ภิกขุสงฆ์สสะ โอนิชะยามะ สาธุ โน ภันเต อะยัง ภิกขุสงฆ์สสะ มะหาโนทะกังสสะ สะปะริวารัสสะ ทานัสสะ อานิสังโส อัมหากัญเจะวะ มาตาปิตุอาทินัญจะ ปิยะชะนานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ ฯ” แปลว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายน้ำสร่ง พร้อมกับของบริวารนี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขออาณิสสแห่งการถวายน้ำสร่งพร้อมกับของบริวารแก่พระภิกษุสงฆ์นี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลายจงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ปิตุชนทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้นด้วย ตลอดกาลนานเทอญ.”

การรดน้ำดำหัวขอพรญาติผู้ใหญ่และผู้ที่เคยพรนบถอนั้น ลูกหลานจะเชิญพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ญาติผู้ใหญ่ มานั่งในที่จัดไว้แล้วนำน้ำอบน้ำหอมผสมน้ำมารดให้ท่าน อาจารย์ที่มีมือหรือรดทั้งตัวไปเลยก็มีในระหว่างที่รดน้ำท่านก็ให้พรแก่ลูกหลานเสร็จพิธีแล้วจึงผลัดนุ่งผ้าใหม่ที่ลูกหลานจัดเตรียมไว้ให้ เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัว การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือส่วนใหญ่จะมีผ้าไหว้เช่น เสื้อผ้าและผ้าขาวม้าไปมอบให้ด้วย การรดน้ำส่วนใหญ่จะรดที่มีมือ ขอพรเป็นการแสดงความเคารพผู้มีอาวุโสและผู้มีพระคุณตามธรรมเนียมอันดีของไทยบางหมู่บ้านอาจเชิญคนแก่คนเฒ่ามารวมกัน แล้วให้ลูก ๆ หลาน ๆ ทำพิธีรดน้ำขอพร ซึ่งเป็นประเพณีอันดีงามที่ควรช่วยกันส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้การเล่นสาดน้ำสำหรับหนุ่มสาว หลังจากทำพิธีสร่งน้ำพระพุทธรูป สร่งน้ำพระสงฆ์และรดน้ำขอพรจากญาติผู้ใหญ่แล้ว พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ก็จะเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน ซึ่งน้ำที่ใช้มาสาดกันนั้นต้องเป็นน้ำสะอาดผสมน้ำอบมีกลิ่นหอม เด็กบางคนไม่เข้าใจถึงวัฒนธรรมถึงจุดประสงค์ของการเล่นสาดน้ำในวันสงกรานต์ เอาน้ำผสมสีหรือผสมเมล็ดแมงลัก แล้วนำไปสาดผู้อื่น ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง สถานที่เล่นสาดน้ำส่วนใหญ่เป็นลานวัด หรือลานกว้างของหมู่บ้าน พอเหนื่อยก็จะมีขนมและอาหารเลี้ยง ซึ่งชาวบ้านจะช่วยกันเรียโรอกเงินและช่วยกันทำไว้ จนถึงตอนเย็นจึงแยกย้ายกันกลับไปบ้านเพื่ออาบน้ำเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดใหม่ แล้วมาชุมนุมกันที่ตลาดวัดอีกครั้ง เพื่อร่วมการละเล่นพื้นเมือง

คุณค่าของเทศกาลสงกรานต์มีมาก ตามนักปราชญ์บัณฑิตกล่าว ว่า “วันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่โบราณ ประชาชนจะจัดให้มีกิจกรรมที่ถือปฏิบัติเป็นกิจกรรมของชุมชนและสังคมที่ทุกเพศ ทุก

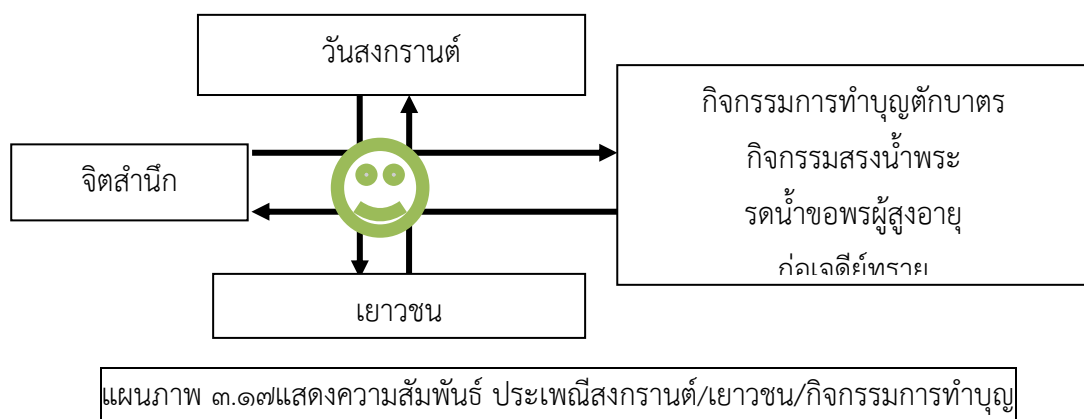
วัยและต่างฐานะ สามารถสมัครสมานในงานเทศกาลนี้ได้”<sup>๑๑</sup> เพราะวันนี้การแสดงออกด้วยความพร้อมเพรียงกันในการตระเตรียมทำความสะอาดบ้านเรือน วัด ความพร้อมใจในการทำบุญให้ทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงความกตัญญูตักเตือนเวทิตาต่อบรรพบุรุษและบุพการี การสรงน้ำพระ รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ การเล่นรื่นเริง เช่น การเล่นพื้นบ้าน พื้นเมืองต่าง ๆ และสิ่งที่เป็นการเล่น ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ของเทศกาลนี้ คือ การเล่นสาดน้ำของหนุ่มสาวและเด็กด้วยน้ำใจไมตรี สภาพการณ์ดังกล่าวมานี้นำไปสู่การเกื้อกูลผูกพันด้วยสายใยของวัฒนธรรมที่เป็นมรดกเก่าแก่ของไทย ซึ่ง “กิจกรรมสงกรานต์ได้มีคุณค่าดังนี้ คุณค่าต่อครอบครัวโดยทำให้สมาชิกของครอบครัวได้มีโอกาสมาอยู่ร่วมกัน เพื่อแสดงถึงความกตัญญูตักเตือนเวทิตา เช่น ลูกหลาน มารดน้ำขอพรจากพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และมอบของขวัญให้แก่ท่านเหล่านั้นรวมทั้งมีความกตัญญูตักเตือนบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ มีคุณค่าต่อชุมชน โดยทำให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน เช่น ร่วมกันทำบุญ ทำทานพบปะสังสรรค์ สนุกสนาน รื่นเริงร่วมกัน มีคุณค่าต่อสังคม โดยทำให้มีความเอื้อเฟื้อต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือน วัดวาอาราม ที่สาธารณะ ตลอดจนอาคารสถานที่ ของหน่วยงานต่าง ๆ และมีคุณค่าต่อศาสนา ได้มีการช่วยกันทำบุญบำรุงพระพุทธศาสนา คือ การทำบุญตักบาตร หรือ ถวายอาหารแก่พระสงฆ์ การปฏิบัติธรรม ฟังเทศน์ และสรงน้ำพระ ประเพณีสงกรานต์นับว่าเป็นประเพณีที่งดงาม สมเป็นมรดกอันล้ำค่าของไทย และพระพุทธศาสนา เราในฐานะของคนไทย จึงควรร่วมใจกันสมานฉันท์ สร้างสรรค์วันสงกรานต์เป็นวันแห่งความเอื้ออาทรที่เป็นมีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน สังคมและศาสนา ช่วยกันทำความสะอาดบ้าน โรงเรียน วัด สถานที่ทำงาน ทำบุญทำทาน อุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพพการีชนและไปรดน้ำดำหัวขอพรผู้ใหญ่ ที่เคารพนับถือ ช่วยกัน “สืบทอดประเพณีสงกรานต์ให้เป็นประเพณีที่มีความงดงามแสดงถึงภูมิปัญญาอันละเอียดลึกซึ้งของบรรพบุรุษในการสร้างเสริมสายใยครอบครัว ตลอดจนความเอื้อเฟื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม”<sup>๑๒</sup>

สังคมปัจจุบันการที่จะได้มีโอกาสในรวมญาติ คือ พ่อ แม่ ลูกและญาติทั้งหลาย จะได้มีโอกาสอยู่กันพร้อมหน้า ทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นโอกาสที่หาได้ค่อนข้างยาก เพราะทุกคนนั้นต้องทำงานหาเลี้ยงชีพ จึงทำให้มีเวลาว่างไม่ตรงกัน หยุตงานไม่พร้อมกัน หากเป็นช่วงเทศกาลหรืองานประเพณีใหญ่ ๆ ที่ทางรัฐบาลได้ประกาศเป็นวันหยุดนักขัตฤกษ์ ก็จะเป็นการสร้างโอกาสให้ครอบครัว

<sup>๑๑</sup> คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (พระนครศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๔.

<sup>๑๒</sup> สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, วันสำคัญโครงการปีรณรงศ์วัฒนธรรมไทย และแนวทางในการจัดกิจกรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๐), หน้า ๖๑.

นั้นได้อยู่กันพร้อมหน้า ทำกิจกรรมร่วมกัน ด้วยการทำบุญทำทานที่วัดและพบปะพูดคุยกับคนในชุมชนได้



สรุป ประเพณีสงกรานต์ที่ถือเป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนา เพราะมีกิจกรรมทางศาสนามากมาย เช่น สงฆ์น้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย ทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว ประเด็นที่จะเป็นต้นแบบสามารถสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนได้ คือ

**การเล่นน้ำต้องมีจริยธรรมในการเล่น** โดยรู้จักกาลเทศะในการเล่น แม้จะสนุกแต่ก็สนุกอยู่บนความเข้าใจสาระ ความหมาย คุณค่าและแนวปฏิบัติของคนไทย กล่าวกันว่า สงกรานต์ เป็นเทศกาลที่งดงาม เอื้ออาทร และเต็มไปด้วยบรรยากาศของความกตัญญู ความเคารพซึ่งกันและกัน เป็นเทศกาลให้ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ในสังคม โดยใช้น้ำเป็นสื่อในการเชื่อมความสัมพันธ์ ในการที่จะแสดงแนวคิดให้เห็นเป็นรูปธรรมนั้น สามารถทำได้โดยจัดกิจกรรมหลาย ๆ อย่าง เพื่อให้ชุมชนแสดงออกในการปฏิบัติต่อกัน ดังนี้

**จัดกิจกรรมเสริมคุณค่าต่อครอบครัว** โดยถือเป็นวันแห่งความรัก ความผูกผันในครอบครัว พ่อแม่จะเตรียมเสื้อผ้าใหม่พร้อมเครื่องประดับให้ลูกหลานใส่ไปทำบุญ ลูกหลานก็จะเตรียมเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ได้สวมใส่ เพราะเมื่อถึงวันสงกรานต์ ทุกคนจะหาโอกาสกลับบ้านไปหาพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ เพื่อขอศีลขอพรเป็นสิริมงคลในการเริ่มต้นปีใหม่ และเป็นกำลังใจในการดำรงชีวิตต่อไป

**จัดกิจกรรมสร้างคุณค่าต่ออนุชน** โดยถือเป็นวันรวมญาติ โดยรวมลูกหลานจะทำทักษิณบั้งสุกอุทิศส่วนกุศลไปให้ปู่ย่า ตายาย มีการเล่นรื่นเริง พร้อมกับทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว



**จัดกิจกรรมสร้างคุณค่าต่อชุมชน** โดยถือเป็นวันสมานฉันท์สามัคคีในชุมชน ก่อให้เกิดการพบปะสังสรรค์ทำบุญทำทานร่วมกัน และได้เล่นสนุกสนานร่วมกัน

**จัดกิจกรรมสร้างคุณค่าต่อสังคม** โดยถือเป็นประเพณีที่ก่อให้เกิดความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม และธรรมชาติ เพราะในวันนี้ทุกคนจะช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือน สิ่งของเครื่องใช้ทุกอย่างให้สะอาดหมดจด เพื่อจะได้ต้อนรับปีใหม่ด้วยความแจ่มใส เบิกบาน นอกจากนี้ ควรช่วยกันทำความสะอาดวัดวาอาราม ที่สาธารณะ และอาคารสถานที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ด้วย

**จัดกิจกรรมสร้างคุณค่าต่อศาสนา** โดยถือเป็นวันทำบุญครั้งสำคัญครั้งหนึ่งของพุทธศาสนิกชน มีการทำบุญบ้าน ตักบาตร เลี้ยงพระ และสรงน้ำพระ แสดงถึงความเกื้อกูลสูงสุดของมนุษยชาติ การถือศีลปฏิบัติธรรมนั้นเป็นบ่อเกิดของความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิตเป็นการปฏิบัติทั้งกายและใจเจริญปัญญา และสามารถสืบทอดพระพุทธศาสนาไว้ได้เพราะการรู้และเข้าใจพุทธธรรมแล้ว

### ประโยชน์ของเทศกาลสงกรานต์

เบื้องหลังปัญหาจริยธรรม ๓ราศี ซึ่งเกิดขึ้นในเหตุการณ์ของตำนานเทศกาลสงกรานต์นี้เอง เป็นปัญหาของเทพเทวดาทายกัน โดยใช้ศรัทธาเป็นเดิมพัน แสดงให้เห็นว่า ปัญหา ๓ราศีนี้แล เป็นปัญหาจริยธรรมซึ่งมีคำตอบที่จะสอนระเบียบวินัยให้แก่เด็ก ๆ หรือผู้ใหญ่ได้เป็นอย่างดี เป็นวัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันสืบมาช้านาน เป็นอมตะเป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นว่าเป็นสังขธรรม ที่ยอมรับกันจริง

นอกจากนี้ ยังมีกรณีที่ควรปฏิบัติอื่น ๆ คือ ธรรมเนียมการปล่อยนกปล่อยปลาในวันเกิดการรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ วันประมงแห่งชาติ การก่อเจดีย์ทรายในวัด ผีตาโชนเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติโดยทั่วไป แต่ที่ปฏิบัติกันในกลุ่มพื้นบ้านต่าง ๆ ก็มีอีกมากมายและย่อมมีคติธรรมเพิ่มอีก

กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากตำนานเทศกาลสงกรานต์นี้ นับได้ว่าสร้างคุณค่าทางกายและทางจิตใจอย่างดี โดยคุณค่าทางกาย เป็นการสื่อถึงความรัก ความสามัคคีกัน ส่วนทางใจนั้น จะมีการไม่ถือโทษโกรธเคืองกันในระหว่างเล่นสงกรานต์ หรือแม้หลังสงกรานต์แล้วก็ไม่ผูกโกรธหรือ อกภัยให้กัน การไม่โกรธด้วยการให้อภัยกันนี้ถือว่าเป็นธรรมทานอย่างหนึ่งในบรรดาการให้ทั้งปวง ดังพุทธพจน์ว่า สพพทานํ ธรรมทานํ ชินาติ = การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทานทั้งปวง”<sup>๑๓</sup>

เทศกาลสงกรานต์ มีคุณประโยชน์มากที่ได้รับจากการปฏิบัติตามเทศกาล ให้ความมีระเบียบวินัย ให้ความเข้าใจและรักการเอื้ออาทรต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมและธรรมชาติ ทำให้เราเห็นคุณค่าของจริยธรรมว่ามีบทบาทหรือมีอิทธิพลสูงในการสะท้อนสังคม หรือส่วนบุคคล มีความสงบสุขในชีวิต มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต มีอะไรที่ดีขึ้น ทำให้มีชื่อเสียง อันเกิดจากการเสียสละ มีโอกาสทำสังคมสงเคราะห์ มีโอกาสได้พบหน้าผู้หลักผู้ใหญ่ ร่วมแรงร่วมใจกันบำเพ็ญ

<sup>๑๓</sup> พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

สาธารณประโยชน์ ปัจจุบันนี้ สังคมไทยมีนโยบายซึ่งอาศัยเทศกาลสงกรานต์ทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการ และชุมชนนั้นกำหนดขึ้นเอง ดังนี้

-วันผู้สูงอายุ มีกิจกรรมรดน้ำดำหัว มอบสิ่งของแก่ผู้หลักผู้ใหญ่ และขอพรจากท่านวันที่ ๑๓ เมษายน

-วันประมงแห่งชาติ ในวันที่ ทางราชการจึงถือเป็นวันขยายพันธุ์ปลาแห่งชาติ ตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายน มีกิจกรรมคือปล่อยพันธุ์ปลา

-วันครอบครัว คนในครอบครัวมาพร้อมหน้าพร้อมตากันในบ้านเกิด แม้จะอยู่ที่ใดแดนใดก็จะถือโอกาสนี้กลับให้ได้ วันครอบครัวนี้ตรงกับวันที่ ๑๔ เมษายน

-วันขึ้นปีใหม่ของไทย มีกิจกรรมเล่นน้ำ ทำการเฉลิมฉลองไชโยโห่ร้อง แซ่ซ้องสรรเสริญ มีการละเล่นพื้นบ้านอย่างสนุกสนาน ชาวชนบทบางแห่งจะยิงสะลุหรือไชโยกันในตอนเที่ยงคืนวันเถลิงศกของสงกรานต์วันที่ ๑๕ เมษายน

-วันรวมญาติ มีกิจกรรมที่ลูกหลานเหลนกลับสู่บ้านเกิดเพื่อรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่และขอพรจากท่าน

-วันกตัญญู มีกิจกรรมทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว รดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ สรงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย ทำเสาค้ำต้นโพธิ์

-วันอภัยโทษ มีกิจกรรมการละเล่นน้ำ ฟ้อนรำ ล่วงล้ำก้ำกินกัน โดยไม่ถือโกรธถือสา

ดังนั้น สงกรานต์นี้ จัดเป็นวัฒนธรรมทางเทศกาล เพราะจะเป็นศูนย์รวมความคิดการแสดงออกในทางที่ดีทั้งกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม คำว่าสงกรานต์มีความเกี่ยวข้องกับจริยธรรม เพราะ ณ ที่นี้ถือเป็นแหล่งจริยธรรมจะเห็นว่าประการหลัก ๆ ที่ถือเป็นแหล่งจริยธรรมคือ ปัญหา ๓ ราศี การสรงน้ำพระ การทำบุญอุทิศส่วนกุศล การก่อเจดีย์ทราย การปล่อยนกปล่อยปลา การรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ รวมไปถึงกำเนิดวันผู้สูงอายุ วันครอบครัว วันประมงแห่งชาติด้วย

สรุป ประเพณีสงกรานต์ มีคติธรรมแฝงอยู่ในมากมาย เช่น ปัญหาจริยธรรม ๓ ราศีว่า เข้า สาย คำ ราศีของคนเราอยู่ที่ไหน ตอนเช้าเราคืออยู่ที่ใบหน้า หมายถึง การล้างหน้า แผลงฟัน การแต่งองค์ทรงเครื่องให้เรียบร้อยก่อนออกไปทำงานภายนอกบ้าน ตอนบ่าย เราคืออยู่ที่อก หมายถึง ช่วงบ่ายอากาศร้อนมาก ทำให้ใจในอกเราร้อนตามไปด้วย จึงให้แก้ด้วยน้ำเย็นลูบอก ซึ่งคือ ขันติ ความอดทน ไมโมโห โกรธง่าย ระวังยับยั้งนั่นเอง ตอนค่ำ เราคืออยู่ที่เท้า หมายถึงให้ล้างเท้าก่อนเข้านอนไม่ให้เประอะเปื้อนที่นอน เป็นที่มาของเชื้อโรค นอกจากนี้ มีกิจกรรมรดน้ำ ดำหัว สรงน้ำพระสงฆ์ ก่อเจดีย์ทราย ซึ่งจะเป็นจริยธรรมที่จะสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนได้

### ๓.๙ ประเพณีลอยกระทง



ภาพที่ ๓.๑๘ ประเพณีลอยกระทง

ลอยกระทงนั้นถือได้ว่าเป็นพิธีที่สำคัญของไทยมีคติจากพุทธศาสนาโดยเฉพาะ มักจะทำกันในคืนวันเพ็ญ เดือน ๑๒ หรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ อันเป็นวันพระจันทร์เต็มดวง และเป็นช่วงที่มีปริมาณน้ำเต็มตลิ่งโดยจะมีการนำดอกไม้ ธูป เทียนหรือสิ่งของใส่ลงในสิ่งประดิษฐ์เป็นรูปทรงต่างๆ ที่สามารถลอยน้ำได้ เช่น กระทง เรือ แพ ดอกบัว ฯลฯ แล้วนำไปลอยตามลำน้ำ โดยมีวัตถุประสงค์และความเชื่อต่างๆกัน แต่ก็เป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าปฏิบัติกันมาแต่เมื่อไรเพียงแต่ ท้องถิ่นแต่ละแห่งก็จะมีจุดประสงค์และความเชื่อในการลอยกระทงแตกต่างกันไปเช่นในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ก็จะเป็นการบูชาพระเกษตรแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นการบูชารอยพระพุทธบาท ณ หาดทรายริมฝั่งแม่น้ำนัมมทา ซึ่งปัจจุบันคือแม่น้ำเนรพุททาในอินเดีย นอกจากนี้ บางแห่งก็เพื่อแสดงความขอบคุณพระแม่คงคาซึ่งเป็นแหล่งน้ำให้มนุษย์ได้ใช้ ประโยชน์ต่างๆ รวมทั้งขอขมาที่ได้ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงไป ส่วนบางท้องที่ก็จะทำเพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับ หรือเพื่อสะเดาะเคราะห์ลอยทุกข์โศกโรคภัยต่างๆ และส่วนใหญ่ก็จะอธิษฐานขอสิ่งที่ตนปรารถนาไปด้วย

การลอยกระทงที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธนั้นปรารถนาเหตุการณ์ก่อนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ประทับอยู่ใต้ต้นโพธิ์ ใกล้แม่น้ำเนรัญชราวันหนึ่ง นางสุชาดาอุบาสิกาได้ให้สาวใช้นำข้าวมธุปายาส (ข้าวกวน/หุงด้วยน้ำผึ้งหรือน้ำอ้อย) ใส่ถาดทองไปถวาย เมื่อพระองค์ได้ทรงเสวยหมดแล้ว ก็ทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ถ้าหากวันใดจะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ก็ขอให้ถาดลอยทวนน้ำ ด้วยแรงสัตยาธิษฐาน ถาดก็ลอยทวนน้ำไปจนถึงสะดือทะเล แล้วก็จมลงไป พระยานาคตื่นขึ้น พอเห็นว่าเป็นอะไร ก็ประกาศก้องว่า บัดนี้ได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกอีกองค์แล้ว ครั้นแล้วเทพดาทั้งหลายและพระยานาคก็พากันไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และพระยานาคก็ได้

ขอให้พระพุทธรองค์ประทับรอยพระบาทไว้บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เพื่อพวกเขาจะได้ขึ้นมาถวายสักการะได้ พระองค์ก็ทรงทำตาม ส่วนสาวใช้ก็นำความไปบอกนางสุชาดา ครั้นถึงวันนั้นของทุกปี นางสุชาดาก็จะนำเครื่องหอมและดอกไม้ใส่ถาดไปลอยน้ำเพื่อไปนมัสการรอยพระพุทธรบาทเป็นประจำเสมอมา และต่อๆมาก็ได้กลายเป็นประเพณีลอยกระทงตามที่เราเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน ในเรื่องการประทับรอยพระบาทนี้ บางแห่งก็ว่า พญานาคได้ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าไปแสดงธรรมเทศนาในนาคพิภพ เมื่อจะเสด็จกลับ พญานาคได้ทูลขออนุสาวรีย์จากพระองค์ไว้บูชาพระพุทธองค์จึงได้ทรงอธิษฐานประทับรอยพระบาทไว้ที่หาดทรายแม่น้ำนัมมทา และพญานาคทั้งหลายจึงพากันบูชารอยพระพุทธรบาทแทนพระองค์ ต่อมาชาวพุทธได้ทราบเรื่องนี้จึงได้ทำการบูชารอยพระบาทสืบทอดกันมา โดยนำเอาเครื่องสักการะใส่กระทงลอยน้ำไป

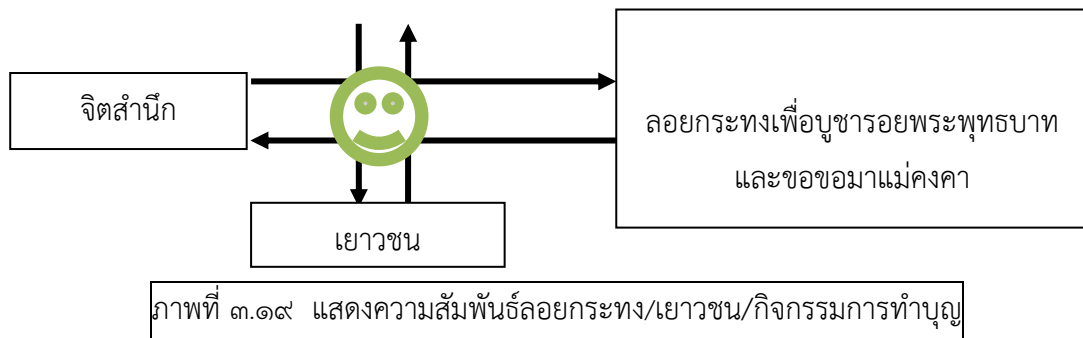
สำหรับความเชื่อของการลอยกระทงเพื่อบูชารอยพระพุทธรบาทถือเป็นการปฏิบัติบูชา โดยจะมีการตั้งนะโม ๓ จบ แล้วกล่าวคำถวาย “กระทงสำหรับลอยประทีป” ว่า “มะยัง อิมินา ปะทีเปนะ อะสุกายะ นัมมะทายะ นะทียา ปุณฺณิณฺทัง มุนิโน ปาทะวะลฺลัญชัง อะภิปูเชมะ อะยัง ปะทีเปนะ มุนิโน ปาทะวะลฺลัญชัสสะ ปุชา อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ.” ซึ่งแปลความหมายได้ว่า “ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชา ซึ่งรอยพระพุทธรบาท ที่ตั้งอยู่เหนือหาดทรายในแม่น้ำ ชื่อนัมมทานทีโน้น ด้วยประทีปนี้ กิริยาที่บูชารอยพระพุทธรบาท ด้วยประทีปนี้ ขอจงเป็นไปเพื่อประโยชน์ และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญฯ” บางท่านจะมีการการอธิษฐานขอขมาต่อแม่คงคาเพื่อขอโทษกรรมที่ใช้น้ำ ขำระล้างและสิ่งต่าง ๆ ที่อาจทำให้สกปรกไปด้วย

ประเพณีลอยกระทง นอกจากจะเป็นประเพณีที่มีคุณค่าในเรื่องการแสดงออกถึงความกตัญญูตเวทีแล้ว ประเพณีนี้ยังมีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และศาสนาด้วยเช่นทำให้สมาชิกในครอบครัวได้ใช้เวลาร่วมกัน ทำให้ชุมชนได้ร่วมมือร่วมใจกันจัดงาน หรือในบางท้องถิ่นที่มีการทำบุญ ก็ถือว่ามีส่วนช่วยสืบทอดพระศาสนา และในหลายๆแห่งก็ถือเป็นโอกาสดีในการรณรงค์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแม่น้ำลำคลองไปด้วย

กิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนควรมีการปฏิบัติในวันลอยกระทง เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการสร้างบุญกุศลให้กับตนเองมีการบูชารอยพระพุทธรบาทและขอขมาแม่คงคา ทอดผ้าป่าห่มหรือผ้าป่าชะลอมซึ่งเป็นประเพณีท้องถิ่นของชุมชน ดังมีกิจกรรมต่อไปนี้

๑. ทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ถวายสังฆทาน
๒. การฟังพระธรรมเทศนา/ทอดผ้าป่า บังสุกุล
๓. ประดิษฐ์หรือจัดทำกระทง (ต้นกล้วย ใบกล้วย ก้านมะพร้าว ดอกไม้ ธูปเทียน)
๔. กิจกรรมลอยกระทง / ทอดผ้าป่าห่ม / ประกวาดกระทงและนางนพมาศ

ประเพณีลอยกระทง



### สรุปท้ายบท

วันมาฆบูชา เป็นวันเพ็ญเดือน ๓ วันที่พระพุทธเจ้าแสดงโอวาทปาฏิโมกข์แก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ ที่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ วันวิสาขบูชา เป็นวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า วันอัฐมีบูชาเป็นวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ที่กรุงกุสินารา วันอาสาฬหบูชา เป็นวันแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ เกิดสังฆรัตนะ มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๐ องค์ วันเข้าพรรษา เป็นวันถวายผ้าอาบน้ำฝนตามพุทธบัญญัติ ถวายเทียนพรรษาเพื่อศึกษาธรรม ตักบาตรเทโว เป็นวันเสด็จลงจากเทวโลกของพุทธเจ้าภายหลังแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา เทศน์มหาชาติ เป็นวันแสดงชาดกเรื่องทานบารมีแสดงถึงการสละทาน ๓ ระดับ ลอยกระทง เป็นประเพณีสำคัญสืบเนื่องจากการบูชารอยพระพุทธบาท ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทา ประเทศอินเดีย สงกรานต์ เป็นวันสร้างคุณค่าแก่ครอบครัว ญาติมิตร ปล่อยพันธุ์ปลา วันจริยธรรม ๓ ราศี วันแสดงกายสามัคคีหน้าแล้ง

## บทที่ ๔

### การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน

ในบทนี้ เป็นการศึกษาการประยุกต์ใช้การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน ดังมีหัวข้อที่ทำการศึกษาต่อไปนี้

- ๔.๑ การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนต่อข้อปฏิบัติตนในการทำบุญตามประเพณี
- ๔.๒ การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนต่อการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา
- ๔.๓ การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนต่อการฟังธรรม
- ๔.๔ การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในพิธีการเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
- ๔.๕ การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการทำบุญในเทศกาลประเพณีต่าง ๆ

#### ๔.๑ จิตสำนึกของเยาวชนต่อข้อปฏิบัติตนในการทำบุญตามประเพณี

ชาวพุทธ คือ ผู้ที่เคารพเลื่อมใสและศรัทธาในพระรัตนตรัย มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยให้ถูกต้องเหมาะสม จำเป็นต้องได้รับการศึกษาให้ทราบถึงแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องก่อน ซึ่งจะเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ต้งามให้มีการปฏิบัติได้ถูกต้องเหมาะสมได้

##### ๔.๑.๑ ข้อปฏิบัติตนในการทำบุญตามประเพณี

การปฏิบัติตนในการทำบุญ พุทธศาสนิกชนควรนำหลักมารยาทชาวพุทธ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการหล่อหลอมมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เกิดเป็นการฝึกหัดกิริยามารยาท ให้มีความงดงาม เป็นที่ประทับใจแก่ผู้พบเห็นจึงกลายเป็นมารยาทหรือวัฒนธรรมอันดีงามที่ชาวพุทธ ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังนี้

๑. มารยาทการแสดงความเคารพ ได้แก่ การประนมมือ การไหว้ การกราบ
๒. มารยาทในการส่งสิ่งของ (พระเคน) และรับของจากพระภิกษุ
๓. มารยาทการสนทนากับพระภิกษุ

ตามหลักมารยาทชาวพุทธที่ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเกี่ยวกับวิธีการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัย เป็นการปฏิบัติให้เกิดความอุดมมงคลตามหลัก มงคลที่ ๒๒ คือ มีความเคารพได้ตระหนักซาบซึ้ง รู้ถึงคุณความดีที่มีอยู่จริงของบุคคลอื่น ยอมรับนับถือความดีของเขาด้วยใจจริงแล้วแสดงความนับถือต่อผู้นั้นด้วยการแสดงความอ่อนน้อม อ่อนโยน อย่างเหมาะสม ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

เมื่อกล่าวถึงสิ่งที่ควรเคารพอย่างยิ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำให้เรามีความเคารพ ไม่ดูเบา มีความตระหนักในสิ่งมีคุณค่าที่สำคัญอยู่ ๗ ประการ ได้แก่ ให้มีความเคารพ ในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้มีความเคารพในพระธรรม ให้มีความเคารพในพระสงฆ์ ให้มีความเคารพในการศึกษา ให้มีความเคารพในสมาธิให้มีความเคารพในความไม่ประมาท และให้มีความเคารพในการต้อนรับแขก

ความเคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือการที่เราได้ตระหนักถึงพระคุณความดีอันมีอยู่ในพระองค์ ซึ่งกล่าวโดยย่อได้แก่ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพได้อย่างเหมาะสม ดังสมัยเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ก็แสดงความเคารพโดยการเข้าเฝ้า ทั้ง ๓ กาล คือเช้า กลางวัน เย็น เมื่อพระองค์ไม่สวมรองเท้าจกรม เราจะไม่สวมรองเท้าจกรม เมื่อพระองค์จกรมในที่ต่ำ เราจะไม่จกรมในที่สูงกว่า เมื่อพระองค์ประทับในที่ต่ำ เราจะไม่อยู่ในที่สูงกว่า ไม่ห่มผ้าคลุมบ่าทั้งสอง ในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น ไม่สวมรองเท้าในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น ไม่กางร่มในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น และไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น แม้เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วก็แสดงความเคารพโดยไปไหว้พระเจดีย์ตามโอกาส ไปไหว้สังเวชนียสถาน คือสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา ประินิพพาน ตามโอกาส ให้เคารพพระพุทธรูป เคารพเขตพุทธาวาส คือเขตโบสถ์ ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์ ไม่กางร่มในลานพระเจดีย์ เมื่อเดินใกล้พระเจดีย์ไม่เดินไปพูดไป เมื่อเข้าไปในเขตอุโบสถ ก็ถอดรองเท้า หุ้ร่ม ไม่ทำอาการต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงความกระด้างหยาบคาย และปฏิบัติตนตามพุทธโอวาทอยู่เป็นนิตย์ ดังนั้น การแสดงความเคารพด้วยการไม่สวมรองเท้าเข้าเขตอุโบสถ หรือเจดีย์ อันเป็นสถานที่อันพึงให้ความเคารพจึงไม่นิยมให้มีการสวมรองเท้าในบริเวณดังกล่าวเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อพระพุทธรเจ้า

ความเคารพในพระธรรม คือ ตระหนักถึงคุณประโยชน์อันมหาศาลของพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วแสดงออกซึ่งความ เคารพ ดังนี้ เมื่อมีประกาศแสดงธรรมก็ไปฟังฟังธรรมด้วยความสงบ สำรวม ตั้งใจ ไม่นิ่งหลับ ไม่นิ่งคุยกัน ไม่คิดฟุ้งซ่าน ขณะฟังธรรม ไม่วางหนังสือธรรมะไว้ในที่ต่ำ ไม่ดูหมิ่นพระธรรม และบอกธรรม สอนธรรม ด้วยความระมัดระวังไม่ให้ผิดพลาด

ความเคารพในพระสงฆ์ คือตระหนักถึงคุณความดีของพระสงฆ์ ผู้ประพตติปฏิบัติชอบ เป็นผู้สืบอายุพระพุทธศาสนา แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพ ดังนี้ กราบไหว้โดยกิริยาอาการเรียบร้อย นิ่งเรียบร้อย ไม่นั่งกอดเข่า ไม่สวมรองเท้า ไม่กางร่ม ในที่ประชุมสงฆ์ ไม่คะนองมือคะนองเท้าต่อหน้าท่าน เมื่อพระเถระไม่เชิญ ไม่แสดงธรรม เมื่อพระเถระไม่เชิญ ไม่อวดรู้แก้ปัญหาธรรมไม่เดิน ยืน นั่ง เบียด พระเถระ แลดูท่านด้วยจิตเลื่อมใสและต้อนรับท่านด้วยไทยธรรม เป็นต้น

จากความเคารพในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยการปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสม ซึ่ง พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ ได้กล่าวว่า “เป็นแกนหลักของความเคารพทุกอย่าง เมื่อเราสามารถตรงจนตระหนักถึงคุณของสิ่งที่ควรเคารพอย่างยิ่ง ทั้ง ๗ ประการนี้แล้ว ต่อไปเราก็จะสามารถตรงถึงความดีของสิ่งอื่นๆ ได้ชัดเจนและละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น กลายเป็นผู้รู้จริงและทำได้จริงผู้หนึ่ง”<sup>๑</sup> ในการแสดงความเคารพเป็นสิ่งที่เราได้แสดงต่อสิ่งที่ให้การเคารพบูชาด้วยวิธีการปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสม

การแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัย ซึ่งได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ได้มีแนวทางการปฏิบัติที่แตกต่างจากบุคคลโดยทั่วไป เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนพึงทำการเรียนรู้วิธีการปฏิบัติที่ถูกต้อง การแสดงความเคารพได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ดังนี้

๑. การประนมมือ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัญชลี เป็นการกระพุ่มมือทั้งสองประนม โดยใช้ฝ่ามือประกบกัน ให้ฝ่ามือทั้งสองชิดกันตั้งไว้ระหว่างอก นิ้วมือทั้งสองชิดกัน ไม่เหยียดตรงข้างหน้า แขนทั้งสองกางออกจากลำตัวพอสมควร เเงยหน้ามองต่อสิ่งที่เคารพ ลำตัวตรง หลังไม่งอหรือน้อมเกินไป



ภาพที่ ๔.๑ แสดงนักเรียนประนมมือ

๒. การไหว้ หรือที่เรียกว่า วันทา คือ การกระพุ่มมือประนมทั้งสองข้างขึ้นจรดหน้าผาก พร้อมกับก้มศีรษะเล็กน้อย หัวแม่มืออยู่ระหว่างคิ้ว ปลายนิ้วจรดหน้าผาก ไหว้แล้วลดมือลง

<sup>๑</sup> พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ๓๘ ประการ, [ออนไลน์], ที่มา : [http://kalyanamitra.org/th/mngkhlchiwit38\\_detail.php?page=111](http://kalyanamitra.org/th/mngkhlchiwit38_detail.php?page=111) [๓ ม.ค. ๒๕๖๐].





ภาพที่ ๔.๒ แสดงวิธีการไหว้

๓. การกราบ หรือที่เรียกว่า อภิวาท คือ การหมอบลงกับพื้นพร้อมกับกระพุ่มมือหรือประนมมือ อันเป็นกิริยาการแสดงความเคารพอ่อนน้อมถ่อมตนอย่างสูงสุด การกราบพระรัตนตรัยใช้วิธีการกราบที่พร้อมด้วยองค์ ๕ หรือเบญจางคประดิษฐ์ อันประกอบด้วยเข่า ๒ มือ ๒ หน้าผาก ๑ จรดพื้น สำหรับผู้ชายและผู้หญิงมีการปฏิบัติที่ต่างกันเล็กน้อย โดยผู้ชายจะนั่งคุกเข่า และผู้หญิงนั่งปลายเท้าจรดพื้น หรือนั่งทับส้นเท้า



ภาพที่ ๔.๓ แสดงการกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์

การสร้างให้เด็กและเยาวชนนั้นสามารถทำการแสดงความเคารพด้วยความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย โดยเบื้องต้นควรจะได้รับ การปลูกฝังมาจากครอบครัวก่อน โดยผู้ปกครองควรนำบุตรทำการสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอน และหนึ่งในกิจกรรมการไหว้พระ ก็คือการสอนให้ลูกสามารถทำการกราบพระรัตนตรัยแบบเบญจางคประดิษฐ์ให้ได้ เมื่อได้รับการปลูกฝังถึงการปฏิบัติที่ถูกต้องด้วยความใกล้ชิดจากครอบครัวเด็กและเยาวชนก็จะได้จดจำและนำมาใช้ในสังคมอื่น ๆ ต่อได้ ดังที่สิริพรรณ ศรีพหล ได้กล่าวไว้ว่า “การใช้ตัวแบบ เพื่อให้ผู้เรียนสังเกตและลอกเลียนแบบพฤติกรรมของตัวแบบนั้น ถือเป็นวิธีการที่เป็นธรรมชาติมากที่สุด เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม และในสังคมนั้นก็มีตัวแบบอยู่

มากมาย มนุษย์จะมีการเลียนแบบพฤติกรรมของกันและกันอยู่ตลอดเวลา การจะพัฒนาพฤติกรรมที่มี จริยธรรมของผู้เรียนรู้ให้ประสบความสำเร็จนั้น ตัวแบบนี้ว่าสำคัญเป็นอย่างมาก”<sup>๒</sup> กล่าวได้ว่าพ่อแม่เป็น ตัวแบบที่ดีที่ลูกเห็นแล้วอยากปฏิบัติให้ถูกต้องขึ้นมา ซึ่งเด็กชายศภัทร กลัดศรี ได้กล่าวเกี่ยวกับการได้รับการ ฝึกสอนเกี่ยวกับการกราบไว้ว่า “พ่อได้สอนว่าการกราบพระรัตนตรัยนั้นต้องเป็นการกราบแบบเบญจาง คประดิษฐ์ ได้แนะนำและสอนให้ผมกราบแบบดังกล่าวเมื่อจะทำการบูชาพระรัตนตรัย”<sup>๓</sup> การสอนให้ เยาวชนได้รู้จักการกราบที่ถูกวิธีโดยประยุกต์ใช้ในการลูกหลานทำการสวดมนต์ไหว้ก่อนนอนพระและฝึกหัด การกราบไปด้วย ทำให้เยาวชนได้เห็นภาพว่าการแสดงออกถึงความเคารพต่อพระรัตนตรัยที่ต้องใช้วิธีการ กราบแบบเบญจางคประดิษฐ์นั้นสามารถกระทำได้วิธีการที่พ่อแม่ได้สอนให้รู้และได้ปฏิบัติ และหาโอกาสไป ทำบุญที่วัดโดยเมื่อไปถึงให้ลูกนั้นได้กราบพระประธานประจำอุโบสถหรือศาลาการเปรียญ หรือ การเข้าไปกราบพระสงฆ์เพื่อการสนทนาธรรม

มารยาทในการส่งและรับสิ่งของจากพระภิกษุสงฆ์ ถือเป็นหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับการส่งสิ่งของ ให้แก่พระภิกษุสงฆ์และการรับสิ่งของจากพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

การส่งสิ่งของให้พระภิกษุสงฆ์ เรียกว่า ประเคน คือ เป็นการน้อมนำสิ่งของเข้าไปถวายด้วยมือ ทั้งสองข้าง การประเคนที่ถูกต้อง มีประกอบด้วยองค์ ๕ อย่าง คือ ๑. สิ่งนั้นไม่ใหญ่จนเกินไป บุรุษมีกำลัง ปานกลางพอยกได้ ๒. เข้ามาในหัตถบาส คือ บ่วงแขนหรือช่วงแขน หนึ่งหัตถบาสยาวเท่ากับ ๒ ศอก ๑ คืบ ๓. น้อมเข้ามาถวาย ๔. ผู้ประเคนเป็นเทวดา มนุษย์ หรือสัตว์เดรัจฉานก็ได้ และ ๕. ภิกษุรับประเคน สิ่งของนั้นด้วยกาย หรือของเนื่องด้วยกาย

<sup>๒</sup> สิริวรรณ ศรีพหล, การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์สุโขทัย ธรรมนิราศ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๕.

<sup>๓</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายศภัทร กลัดศรี, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.



ภาพที่ ๔.๔ แสดงวิธีการประเคนสิ่งของถวายแก่พระสงฆ์

ในการประเคนนั้นสำหรับผู้ชายเมื่อจะประเคน ก็ให้ทำการนั่งคุกเข่า ในท่าเทพบุตรที่ด้านหน้าของพระสงฆ์ในระยะที่พอเหมาะ แล้วจึงน้อมตัวลงเล็กน้อยยกสิ่งของด้วยมือทั้งสองข้างแล้ว แล้วส่งถวายให้ถึงมือท่านแล้วถอยห่างออกมาสักเล็กน้อย ต่อมาไหว้หรือกราบแล้วแต่ความเหมาะสม แต่ถ้าเป็นผู้หญิงใช้วิธีการนั่งพับเพียบในท่าเทพธิดาที่ด้านหน้าของพระสงฆ์ในระยะที่พอเหมาะ จากนั้นจึงยกสิ่งของขึ้นด้วยมือทั้งสองข้าง น้อมสิ่งของเข้าไปใกล้พระแล้ววางสิ่งของลงบนผ้าที่พระสงฆ์ทอดรับ แล้วถอยห่างออกมาสักเล็กน้อยแล้วทำการไหว้หรือกราบแล้วแต่ความเหมาะสม

การรับสิ่งของจากพระสงฆ์ในขณะที่อยู่ในอาการนั่ง หากเป็นผู้ชายให้ทำการกราบพระสงฆ์ ๓ ครั้ง แล้วยืนมาทั้งสองข้างไปรับสิ่งของจากพระสงฆ์ หากเป็นผู้หญิงให้ทำการกราบลง ๓ ครั้ง แล้วยื่นมือสองข้างไปรอรับสิ่งของจากพระสงฆ์ พระสงฆ์ท่านก็จะวางสิ่งของไว้บนมือ





ภาพที่ ๔.๕ แสดงการรับสิ่งของจากพระสงฆ์

การรับสิ่งของจากพระสงฆ์ในขณะยืน ผู้ชาย ให้ไหว้พระสงฆ์ ๑ ครั้ง จากนั้นให้ยื่นมือทั้งสองข้าง ออกไปรับของจากพระสงฆ์ และผู้หญิง ทำการไหว้พระสงฆ์ ๑ ครั้ง จากนั้นย่อตัวลงเล็กน้อย จากนั้นแบมือ ทั้งสองข้างรอรับสิ่งของจากพระสงฆ์ท่านก็จะวางสิ่งของไว้บนมือ

เมื่อทราบถึงวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับการประเคนสิ่งของด้วยวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสมแล้ว ผู้ปกครองก็ควรแนะนำให้ลูกได้มีความเข้าใจเกี่ยวกับการนำสิ่งของประเคนถวายให้กับพระ เมื่อมีโอกาส ไปทำบุญที่วัดแนะนำให้ลูกได้ศึกษาประเพณีการทำบุญ เช่น หลังจากที่พระสงฆ์ได้ขึ้นสู่อาสนะในการทำบุญ วันพระหรือบุญพิเศษอื่น ๆ พร้อมแล้วทางแม่คนยากหรืออุบาสก ก็จะได้ทำการเครื่องตมเข้าประเคนก่อน เป็นเบื้องต้น พ่อแม่ก็บอกให้ลูกได้ดูเป็นตัวอย่างการเข้าไปประเคนของถวายพระว่าเขาทำอย่างไร มีความถูกต้องเหมาะสมหรือไม่ หากมีความถูกต้องเหมาะสมแล้วก็ให้ลูกได้จดจำไว้เป็นตัวอย่าง และโอกาสต่อไป ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญในการถวายเทียนพรรษา ถวายสังฆทาน เป็นต้น ก็เปิดโอกาสให้ลูก ได้ร่วมประเคนถวายด้วยกัน หรือจะให้ลูกเป็นผู้นำประเคนถวายเองก็ได้ ให้เขาได้ปฏิบัติจริงปฏิบัติ ด้วยตนเองจะเกิดความเข้าใจและจำได้อย่างดี ดังตัวอย่างของ เด็กชายทิวากร แจ่มชานา ได้เล่าให้ฟังว่า “ผมเคยไปถวายอาหารเพลที่วัด โดยพ่อแม่ก็จะให้ผมจับอาหารและเครื่องตมทั้งหมดนั้นพร้อม ๆ กับท่านด้วย”<sup>๔</sup>

มารยาทการสนทนากับพระภิกษุสงฆ์ การสนทนากับพระนั้น ในการสนทนาใช้กิริยาวาจา ที่สุภาพเหมาะสม ถ้อยคำอ่อนหวาน เสียงดังฟังได้ชัดเจน และมีการใช้สรรพนามที่ใช้เรียกตนเอง ว่า “กระผม หรือดิฉัน และใช้คำเรียกพระสงฆ์ว่า “ท่าน หรือ พระคุณเจ้า” แต่หากเป็นพระที่มีสมณศักดิ์ สูงขึ้นก็อาจจะใช้คำว่า “ใต้เท้า หรือ พระเดชพระคุณ หรือ เจ้าพระคุณ” สำหรับสมเด็จพระสังฆราช ใช้คำว่า “ฝ่าบาท” สรรพนามแทนตนเองใช้คำว่า “กระหม่อม” ข้อพึงระวังในกรณีที่เป็นสตรีนั้น

<sup>๔</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายทิวากร แจ่มชานา, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

การเข้าไปสนทนากับพระควรมีผู้ชายไปด้วย เพราะตามหลักทางพระวินัยเมื่ออยู่กับสตรีสองต่อสองอาจต้องอาบัติได้



ภาพที่ ๔.๖ แสดงการนั่งสนทนาธรรมกับพระสงฆ์

การปลูกจิตสำนึกด้านการสนทนากับพระสงฆ์ให้กับเยาวชนนั้น ผู้ปกครองควรแนะนำให้ความรู้ กับลูกอย่างถูกต้องเหมาะสมและหาโอกาสการนำลูกไปฟังการสนทนาธรรมกับพระภิกษุบ้าง เพื่อให้ลูก ได้ยินการสนทนาเกิดความคุ้นเคยในการใช้สรรพนามแทนตนเอง และคำเรียกพระสงฆ์ ซึ่งจะทำให้ลูกนั้น ได้เข้าใจมากยิ่งขึ้นและสามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เพราะเด็กจะมีการจดจำพฤติกรรม การแสดงออกหรือการปฏิบัติได้ดี ซึ่งในเรื่องนี้ เด็กหญิงกัลยากร แซ่วี ได้กล่าวว่า “เมื่อจะไปวัดในวันหยุด หรือโอกาสต่าง ๆ ก็จะไปพร้อมกับแม่ แม่ก็จะคอยแนะนำเรื่องการใช้คำพูดในการสนทนากับพระ ให้ใช้คำพูดที่สุภาพและอ่อนน้อมเสมอ”<sup>๕</sup> ลูกก็จะเกิดพฤติกรรมการจดจำว่าการที่จะพูดกับพระสงฆ์นั้นควร พูดด้วยความสุภาพและอ่อนน้อม และเด็กหญิงสุทธิดา น้อยช่างเหล็ก ยังได้กล่าวเสริมอีกว่า “เมื่อตอนที่พี่ชายได้บวชเป็นพระ แม่ได้เคยชวนไปวัดและแนะนำการพูดกับหลวงพี่ว่าให้หนูพูดจา ด้วยความเคารพและสุภาพ”<sup>๖</sup>

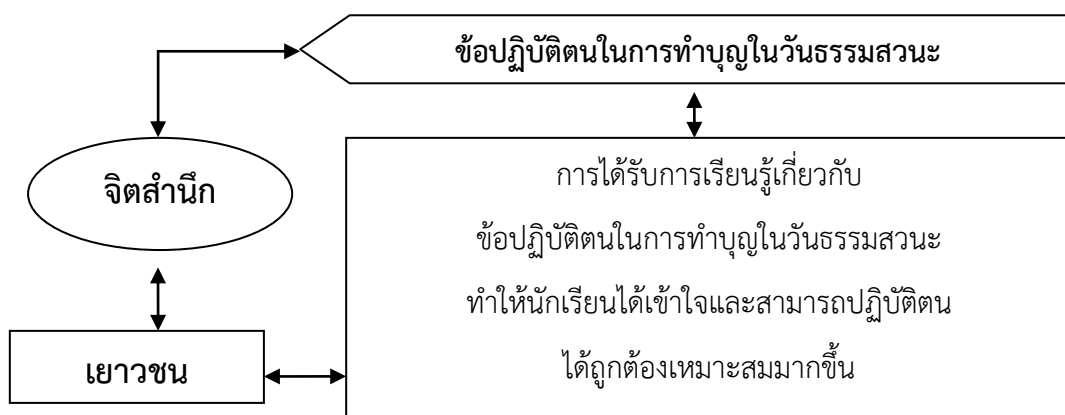
<sup>๕</sup> สัมภาษณ์ เด็กหญิงกัลยากร แซ่วี, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

<sup>๖</sup> สัมภาษณ์ เด็กหญิงสุทธิดา น้อยช่างเหล็ก, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.



ภาพที่ ๔.๗ แสดงการทำบุญตักบาตร

นอกจากนี้ การที่พ่อแม่ได้ชักชวนลูกไปทำบุญที่วัดควรทำการแนะนำการปฏิบัติตนเพิ่มเติมเกี่ยวกับการแต่งกาย ด้วยการเลือกสวมใส่ชุดที่สวยงาม ถ้าเป็นชุดสีขาวทั้งหมดได้ยิ่งดี แต่ถ้าเป็นชุดสีอื่นก็ควรเน้นไปที่ลายเรียบ ๆ และแนะนำให้ปฏิบัติเกี่ยวกับการถอดรองเท้าไว้ในที่ที่เหมาะสมที่ทางวัดได้จัดเตรียมไว้ และในเขตที่สำคัญ เช่น อุโบสถ หรือ เจดีย์สำคัญก็ไม่ควรสวมรองเท้าเข้าไป ไม่ควรสวมหมวกในบริเวณศาลาการเปรียญหรือที่มุงที่บัง ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อของชาวพุทธแม้กระทั่งในบ้านเองก็ตามไม่นิยมให้ใส่หมวกหรือกลางร่มในบ้าน



ภาพที่ ๔.๘ แสดงความสัมพันธ์จิตสำนึกของเยาวชนต่อข้อปฏิบัติตน

## ๔.๒ การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนต่อการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา

หลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบ คือ สมาธิ ปัญญา สามารถนำการประยุกต์ใช้ในการปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนได้ โดยการเริ่มต้นจากการศึกษาพฤติกรรมของเยาวชนแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการสอน เพื่อให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นแล้วประยุกต์กิจกรรมที่เกี่ยวข้องที่ได้ปฏิบัติอยู่นั้นเข้ากับหลักศีล สมาธิ ปัญญา ดังคำกล่าวที่ว่า “การสอนแบบไตรสิกขาจึงเป็นการสอนที่ผู้เรียนจะต้องปฏิบัติจริง”<sup>๗</sup>



ภาพที่ ๔.๙ การรักษาศีลของเด็กนักเรียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา



ภาพที่ ๔.๑๐ เด็กนักเรียนนั่งสมาธิก่อนเรียนวันละ ๕- ๑๐ นาที

ในการที่เยาวชนได้มีในการปฏิบัติจริงด้วยตนเองแล้วพ่อแม่ ครูอาจารย์ก็ทำการสอนสอดแทรกตามสถานการณ์ ที่ปฏิบัติอยู่ยอมทำให้เยาวชนได้เห็นภาพ มีความเข้าใจเนื้อหาที่กำลังสอนอยู่ได้ดียิ่งขึ้น เป็นการบูรณาการแนวการสอนจากสถานการณ์ปัจจุบัน ดังที่ วศิน อินทสระ ได้กล่าวเกี่ยวกับ

<sup>๗</sup> บรรเทา กิตติศักดิ์, **จริยธรรมทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๘๙-๒๙๐.

หลักการบูรณาการนี้ไว้ว่า “การฝึกหัดอบรมตามหลักไตรสิกขาเป็นกระบวนการศึกษาที่มีลักษณะบูรณาการ เพราะองค์ประกอบของไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ ตัวนี้ อาศัยกันและกันทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ เพราะเมื่อรักษาศีลดีแล้วก็ต่อประครองตนไว้ด้วยความไม่ประมาท ก็ต้องรักษาจิตด้วยสติอยู่เสมอ คือ การก้าวเข้าสู่แดนแห่งสมาธิ คือ ความสงบมั่นคงแห่งจิตอันเป็นอุปกรณ์สำคัญในการใช้ปัญญา เมื่อจิตไม่ฟุ้งซ่าน ไม่สับสน ไม่วุ่นวาย ย่อมใช้ปัญญาได้อย่างดี ปัญญาที่ใช้บ่อย ๆ ทำให้เฉียบคมว่องไว พอกพูนมากขึ้น ซึ่งจะเป็นปัจจัยให้ศีล สมาธิดีขึ้นด้วย จะเห็นได้ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา มีลักษณะที่ผสมกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน มีความสอดคล้องรองรับกันยากที่จะแยกออกอย่างโดดเดี่ยว และไม่สามารถตัดองค์ประกอบข้อใด ทิ้งไปได้”<sup>๘</sup> เห็นได้ว่าในหลักของไตรสิกขาที่ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เป็นสิ่งที่มีความสมดุลสอดคล้องกันเมื่อเกิดสิ่งหนึ่งก็มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับอีกสิ่งหนึ่งได้ ซึ่งการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขานี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับเด็กได้ ดังที่ ประไพ ประดิษฐ์สุขถาวร ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการสอนลูกให้เจริญศีล สมาธิ ปัญญา ไว้ว่า “การอบรมเด็ก ให้การศึกษาแก่เด็ก ให้ถูกต้องนั้นแหละเป็นสิ่งสำคัญที่สุดเมื่อเด็กเกิดมาสัมผัสมาดูโลก การศึกษาก็เริ่ม ลูกจะเห็นโลกและมองโลกอย่างไร ก็อยู่ที่พ่อแม่จะแสดง ชี้นำ ให้การ ศึกษาเดินทางไป ดังนั้น การปฏิบัติตามหลักชาวพุทธ จึงต้องเริ่มต้นตั้งแต่ที่บ้าน โดยการนำของพ่อแม่ ที่เป็นครูคนแรกของลูก และเมื่อเด็กมาเข้าโรงเรียน คือ เริ่มเข้าสู่ระบบการศึกษา ไม่เพียงแต่การศึกษาทางวิชาการ แต่ต้องให้เด็กได้ศึกษาความจริงของธรรมชาติ ให้เด็กเข้าใจศาสนาโดยถูกต้อง เด็กควรได้โอกาสที่จะเริ่มแสดงความเป็นชาวพุทธของตน ให้ปรากฏชัดเจนออกมา เพื่อให้กระบวนการของการศึกษาทุกส่วนประสานเกื้อกูลกลมกลืนกัน ดำเนินไปครบทุกด้าน ที่เรียกว่า ไตรสิกขา”<sup>๙</sup> ซึ่งได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาของเด็กนั้นเริ่มต้นจากครอบครัว เพราะเด็กจะได้รับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากพ่อแม่ก่อน

ในการสร้างจิตสำนึกของเยาวชนตามหลักไตรสิกขา อันประกอบ ศีล สมาธิ ปัญญานั้น จึงควรเริ่มต้นจากสิ่งง่าย ๆ ให้เด็กได้เข้าใจซึ่งควรเป็นสิ่งที่เด็กได้มีการปฏิบัติอย่างอยู่เสมอมาก่อน แล้วค่อยยกระดับความรู้ให้กับเด็กได้เข้าใจว่าสิ่งที่ทำอยู่นั้นตรงกับความหมายของการได้รักษาศีลด้วยตัวอย่างเช่น หากลูกกำลังทำร้ายสัตว์เลี้ยง พ่อแม่ก็ควรพูดแนะนำกับลูกว่า สิ่งมีชีวิตทุกตัวก็ล้วนรักตัวเองด้วยการทั้งนั้น แม้แต่หนูเองยังไม่ชอบเวลาคนอื่นมารังแกหรือกลั่นแกล้งแล้วเราจะไปรังแกสัตว์ทำไมกัน และสอนให้ลูกได้รู้จักกับความเมตตาที่สามารถอยู่ร่วมกับสัตว์เลี้ยงได้โดยไม่รังแก และบางครั้งก็ควรพาลูกไปทำบุญด้วยการปล่อยนกปล่อยปลา และคอยอธิบายเพิ่มในขณะที่ทำการปล่อยนกปล่อยปลาอยู่นั้นว่าการจับนกจับปลามากักขังเป็นการเบียดเบียนชีวิตสัตว์ ทำให้สัตว์ต้องสูญเสียอิสรภาพในการอยู่ตาม

<sup>๘</sup> วศิน อินทสระ, **ปัญญา คุณธรรมสูงสุด**, วารสารศิษย์เก่า ม.ม.ร., (มิถุนายน ๒๕๒๘), หน้า ๑๘-๑๙.

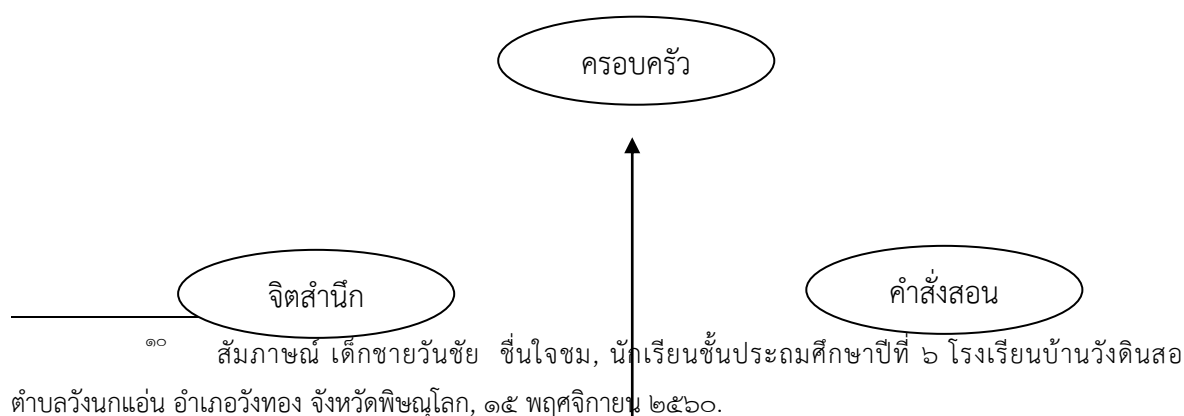
<sup>๙</sup> ประไพ ประดิษฐ์สุขถาวร, **สอนลูกให้เจริญศีล สมาธิ ปัญญา**, [ออนไลน์],



ธรรมชาติ แม้แต่เราเองก็ไม่ชอบให้ใครมากังขงเราก็ควรจะมอบอิสรภาพนั้นให้กับสัตว์เพื่อให้ได้อยู่ตามธรรมชาติของเขา เพื่อให้เด็กได้มีความเมตตากรุณา กับสัตว์มากขึ้น การสอนให้ลูกได้รู้จักการเก็บออมแล้ว แนะนำให้ทราบว่า การเก็บออมนั้น เพื่อเป็นการสร้างสมบัติของเราเองขึ้นมาเมื่อเราอยากได้สิ่งใด ก็ให้นำทรัพย์ที่มีอยู่ไปซื้อเอา โดยไม่ควรไปทำการเอาของผู้อื่นที่เจ้าของไม่ได้ให้ เพราะสิ่งนั้นเจ้าของทรัพย์ ก็หามาได้ด้วยความยากลำบากเหมือนเราในตอนนี้อยู่ เมื่อมีทรัพย์แล้วก็สอนให้รู้จักวิธีการรักษาสิ่งนั้นไว้ว่าเป็นสิ่งที่มีค่าสำหรับเขาต่อ การสอนให้ลูกได้รู้จักความรักที่สวยงามด้วยการที่พ่อแม่ได้ปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้กับลูกได้เห็นว่าพ่อกับแม่มีความรักต่อกันเป็นความรักที่อบอุ่นมีการได้พูดคุยกันอยู่อย่างสม่ำเสมอและมอบความอบอุ่นนั้นให้กับลูกมีการอยู่ร่วมกัน ทำกิจกรรมครอบครัวกัน เด็กก็จะเห็นตัวอย่างของความอบอุ่นของความรักที่สวยงาม การสอนให้ลูกพูดความจริงไม่โกหกหลอกลวง พ่อแม่ก็ทำเป็นตัวอย่างของการพูดด้วยวาจาไพเราะ ไม่ต่อว่ากัน ไม่พูดจาเสียตสีกันเพื่อให้ลูกได้จดจำ คำพูดที่ดีนั้นไว้ และสำหรับการที่ลูกเกิดพฤติกรรมการดื่มกินน้ำดื่มที่ยังไม่เหมาะสมกับวัย เช่น ขอรับประทานน้ำอัดลมหรือเครื่องดื่มอื่นที่อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ พ่อแม่ก็ควรแนะนำให้ลูกได้หันมาดื่มน้ำผลไม้หรือดื่มนมแทนซึ่งถือเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้เด็กได้รู้จักแยกแยะ สิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่ทานแล้วอาจเกิดโทษกับร่างกายได้ เมื่อโตขึ้นลูกก็จะได้แยกแยะเวลาที่ผู้อื่นได้ชักชวนให้ลองดื่มสุรา เด็กก็จะสามารถปฏิเสธได้ การปลูกฝังให้เด็กได้มีสมาธิโดยเริ่มต้นพ่อแม่ชักชวนให้ลูกได้สวดมนต์ไหว้พระเริ่มต้นที่วันละ ๕-๑๐ นาที โดยการใช้นิทานสวดมนต์แปลก็จะทำให้ลูกนั้นได้เข้าใจความหมายของบทสวดมากยิ่งขึ้น ซึ่งการสวดมนต์เป็นการปลูกฝังจิตสำนึกอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้ลูกมีพฤติกรรมที่คุ้นเคยกับการทำความดีและเป็นสิ่งที่จะทำให้ได้มีจิตที่สงบและเป็นสมาธิ ส่วนด้านการปลูกฝังจิตสำนึกด้านปัญญาเป็นการฝึกให้ลูกนั้นได้มีการคิดเพื่อเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เป็นไปด้วยความถูกต้องดีงาม การรู้จักเลือกใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ด้วยการอ่านหนังสือ เป็นต้น

การสอนให้เด็กได้มีการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาหากได้เริ่มต้นการสอน ในเรื่องของความไม่เบียดเบียนหรือทำให้ผู้อื่นต้องได้รับความเดือดร้อน สอนให้เด็กมีความเมตตา กับผู้อื่น ซึ่งการไม่ทำความเบียดเบียนให้กับผู้อื่นก็ถือเป็นการปฏิบัติหลักของศีล คือ ความไม่เบียดเบียน แล้วจึงค่อยสอนสรุปต่อให้เด็กได้ทราบว่า การที่เราได้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่เบียดเบียนผู้อื่นเช่นนี้ ก็ถือว่าลูกนั้นได้เริ่มปฏิบัติในหลักของศีลได้ด้วยเพื่อให้เด็กสามารถนำการปฏิบัติของตนมาเป็นพื้นฐานในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องศีลให้ดีขึ้นได้ และการสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในด้านความประพฤติชอบด้วยทางกายทางวาจา และใจนั้นเกิดขึ้นด้วยการพูดแนะนำ บอกกล่าว ไม่ว่าจะมาจากผู้ปกครอง ครูอาจารย์ เพื่อน และสังคม จึงจะทำให้เยาวชนได้รับทราบและสามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เพราะบางอย่างนั้นเยาวชนอาจไม่ทราบมาก่อน แต่เมื่อได้รับคำแนะนำ การบอกกล่าวแล้วก็สามารถนำมาสู่การปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เด็กชายวันชัย ชื่นใจชม ได้กล่าวว่า “เมื่อเช้าวัดตนเองจะตั้งใจและงดเว้นจากการเล่น

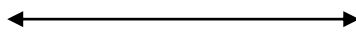
ที่ไม่เหมาะสม”<sup>๑๐</sup> ถือได้ว่าเยาวชนนั้นเริ่มมีความคิดที่ถูกต้อง คือ เมื่อมีสติสัมปชัญญะรู้ว่าตนเองกำลังอยู่ในวัดควรจะมีการปฏิบัติตนเช่นไร ซึ่งการปฏิบัติตนที่มีความถูกต้องเหมาะสมนี้อาจเป็นเพราะได้รับการปลูกจิตสำนึกจากผู้ปกครองมาแล้ว หรือทางโรงเรียนได้สอนแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเมื่ออยู่ในวัดมาแล้วและทำให้เด็กและเยาวชนนั้นสามารถปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมได้ และจากการที่อรพินทร์ ชูชม ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์ปัจจัยทางสังคมที่สัมพันธ์กับจิตสำนึกทางปัญญาและคุณภาพชีวิตของเยาวชนไทย (นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ – ๓) ซึ่งจากการวิจัยพบว่า “อิทธิพลของพ่อแม่ส่งผลต่อจิตสำนึกทางปัญญาในเด็กและเยาวชนไทย โดยอารมณ์ของบิดามารดามีอิทธิพลต่อจิตสำนึกทางปัญญาของเยาวชนวัยรุ่นมากที่สุด จึงสรุปได้ว่าบิดา มารดาเป็นบุคคลที่สำคัญในการถ่ายทอดทางสังคมให้กับเด็กและเยาวชน ตั้งแต่แรกเริ่มประสบการณ์ชีวิต และยังมีความสำคัญอย่างต่อเนื่องแม้เด็กจะก้าวร้าวเข้าสู่วัยรุ่น อิทธิพลจากบิดามารดาก็ยังไม่ลดลง โดยเฉพาะการอบรม สั่งสอน และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการแสดงออก”<sup>๑๑</sup> ซึ่งผู้ปกครองมักสอนให้บุตรหลานได้รู้จักความประพฤติที่เหมาะสมด้วยความเชื่อว่าการทำในสิ่งที่ไม่ดีจะเป็นบาปต่อผู้ที่กระทำ จึงทำให้เด็กและเยาวชนนั้นมีตั้งตั้งใจที่จะทำความดีและเกรงกลัวต่อบาปที่จะเกิดขึ้นด้วย เด็กชายวีรวุฒิ กันเพ็ง อายุ ๑๒ ปี กล่าวไว้ว่า “พ่อแม่สอนว่าหากเข้าวัดแล้วพูดจาไม่สุภาพจะเป็นบาป”<sup>๑๒</sup> เป็นการแสดงให้เห็นว่าพ่อแม่ที่ได้ให้ความสำคัญในการทำหน้าที่การอบรมสั่งสอนลูกเกี่ยวกับหลักการพูดที่เหมาะสมถือว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักวจีสุจริต และเป็นการปลูกจิตสำนึกที่ดีให้กับลูกด้วยและการฝึกให้ลูกรู้จักประมาณในการบริโภค คือ บริโภคด้วยปัญญา การนำอาหารที่พระสงฆ์ท่านพิจารณาเสร็จแล้วเมื่อต้องการรับประทานก็ให้รับประทานด้วยความพอดีโดยให้พิจารณาในความถูกต้องถึงความมุ่งหมายของการรับประทานอาหารก็เพื่อยังอัฐภาพร่างกายของเราให้มีเรี่ยวแรง การใช้สิ่งของต่าง ๆ ให้ได้คุณค่าที่แท้จริงของสิ่งนั้นในหลักการพิจารณาด้วยปัญญา



<sup>๑๐</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายวันชัย ชื่นใจชม, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

<sup>๑๑</sup> อรพินทร์ ชูชม, วิเคราะห์ปัจจัยทางจิตสำนึกสังคมที่สัมพันธ์กับจิตสำนึกทางปัญญาและคุณภาพชีวิตของเยาวชนไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, [ออนไลน์], ที่มา : <http://news.munuu.com/social/cat2/news2133/> [๓ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

<sup>๑๒</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายวีรวุฒิ กันเพ็ง, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.



ภาพที่ ๔.๑๑ แสดงความสัมพันธ์จิตสำนึกต่อครอบครัว บุตร คำสั่งสอนให้เกิดจิตสำนึก

### ๔.๓ การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนต่อการฟังธรรม

การฟังธรรมนั้นถือเป็นโอกาสที่ดีที่เยาวชนจะได้รับทราบถึงหลักธรรมคำสอนของทางพระพุทธศาสนาและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแล้วนั้นไม่ว่ายุคใดสมัยใดก็ให้ผลแก่ผู้ที่ได้ยินยอมนำมาปฏิบัติ อยู่อย่างเสมอไม่จำกัดด้วยกาลเวลา หลายคนอาจเข้าใจผิดไปว่า การเข้าไปวัดฟังพระแสดงธรรมนั้น บางท่านอาจแสดงเนื้อหาที่ไม่ทันสมัย ไม่มีรูปแบบและลีลาที่น่าสนใจ แต่หากมีความตั้งใจฟังธรรมนั้น แล้วนำมาปฏิบัติตามก็ย่อมได้ผลตามควรแก่การปฏิบัตินั่นเอง ดังคำกล่าวที่ว่า อกาลโก หมายความว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติโดยไม่จำกัดกาลเวลา ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ให้ผลทุกเมื่อทุกโอกาส ให้ผลตามลำดับแห่งการปฏิบัติ คือ ได้มีความเข้าใจในธรรมเมื่อใดก็ได้รับผลเมื่อนั้น เพราะความจริงความแท้แห่งพระธรรมนี้ไม่มีกำหนดอายุกาล



ภาพที่ ๔.๑๒ แสดงนักเรียนฟังธรรมด้วยความสนใจ

สำหรับผู้ฟังธรรมนั้นก็ควรได้ศึกษาเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้ฟังธรรมที่ดี เพื่อได้นำมาเป็นแนวทางและหลักแห่งการปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ซึ่งมีดังนี้

๑. ไม่ลบหลู่คุณท่าน คือ ไม่ดูแคลนความรู้ความสามารถหรือคุณธรรมของผู้แสดงธรรม ถึงแม้ว่าเรื่องที่ได้ฟังจะเป็นเรื่องเดิมที่เราได้เคยฟังแล้วก็ตามก็ไม่ควรแสดงท่าทีลบหลู่ผู้แสดงธรรม ดังที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเตือนถึงสิ่งต่อไปนี้ไว้ว่าอย่าดูแคลน

๑) อย่าดูถูกกษัตริย์ว่ายังเยาว์ เพราะกษัตริย์บางพระองค์แม้อายุยังน้อยก็เป็นมหาราชได้ เช่น อเล็กซานเดอร์มหาราช เป็นมหาราชตั้งแต่อายุ ๒๐ ปีเศษ ปกครองถึงค่อนโลก

๒) อย่าดูถูกงูพิษว่าตัวเล็ก เพราะกัดแล้วตายได้

๓) อย่าดูถูกไฟว่าเล็กน้อย เพราะไม้ขีดก้านเดียวอาจเผาเมืองได้

๔) อย่าดูถูกสมณะว่ายังหนุ่ม เพราะสมณะบางรูป แม้นอายุยังน้อยก็มีคุณธรรมสูง บางรูปอายุแค่ ๗ ขวบ (พระทัพพมัลลบุตรเถระ) ก็เป็นพระอรหันต์แล้ว

๒. ไม่คิดแข่งดี ไม่ยกตนข่มท่าน ซึ่งมีตัวอย่างของ พระอรุเวลกัสสปะ ที่มีคิดว่าตนเองเป็นพระอรหันต์ เหนือกว่าพระพุทธรองค์ จึงไม่ได้ฟังธรรมจากพระองค์ จนสุดท้าย เมื่อพระพุทธรองค์ ตรัสเตือนให้เลิกหลงตัวเองว่าเป็นพระอรหันต์ จึงได้คิด และตั้งใจฟังธรรมจากพระองค์ด้วยความเคารพ ในที่สุดก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

๓. ไม่จับผิด การฟังธรรมนั้น ยังมีใจเป็นสมาธิมากเท่าไรก็สามารถน้อมใจตามไป ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมะได้มากเท่านั้น แต่ถ้าเรามัวจับผิดผู้แสดงธรรมว่า เทศน์ตรงนี้ก็ไม่ได้ถูก ตรงนี้ก็เหมือนเหมือนกับที่เราเคยฟังมา ถ้าเป็นอย่างนี้ละก็ ใจเราจะไม่มีสมาธิในการฟังธรรมและจะไม่สามารถน้อมใจตามไป จนเกิดความรู้ความเข้าใจได้เลย

๔. มีปัญญา คือฉลาด รู้จักพิจารณาไตร่ตรองตามธรรมที่ได้ยินได้ฟังนั้นอย่างแยบคาย ทำให้มีความแตกฉานเข้าใจธรรมได้รวดเร็วและลึกซึ้ง แม้ว่าจะฟังธรรมยังไม่เข้าใจในขณะนี้ ก็จะเป็นอุปนิสัยติดตัวไปในภายหน้า เมื่อได้ฟังซ้ำอีกก็จะเข้าใจได้ง่าย

๕. ไม่ถือตัวว่าเข้าใจในสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ การฟังธรรมนั้นมีคุณประโยชน์มาก แม้เป็นสิ่งที่รู้แล้ว เข้าใจแล้ว เมื่อฟังซ้ำอีกย่อมได้ความแตกฉานในธรรมมากยิ่งขึ้น เหมือนพระมหากัปปินะฟังธรรมจากพระพุทธรองค์ครั้งแรก ก็บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน และเมื่อได้ฟังพระองค์แสดงธรรมเรื่องเดิมซ้ำอีก ก็บรรลุธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น เป็นพระอรหันต์

เด็กและเยาวชนนั้นจะได้มีโอกาสเข้าฟังธรรมในวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นวันหยุดเรียนและได้มีโอกาสไปวัดเพื่อทำบุญกับผู้ปกครอง การที่ได้ไปวัดนั้นเยาวชนก็จะเรียนรู้การปฏิบัติตนเกี่ยวกับศาสนพิธี ได้เห็นตัวอย่างการประพฤติปฏิบัติดีของคนที่มาทำบุญ แต่วันหยุดนั้น

ก็ยังมีเด็กอีกหลายคนที่ไม่ได้เข้าวัดมาบุญซึ่งอาจมีความจำเป็นต่าง ๆ กันแล้วแต่บุคคล เด็กชายเมธัส มานักฆ้อง ได้กล่าวว่า “ตนเองบ้านพักอยู่หน้าวัดเมื่อถึงวันพระแม่ก็พาไปทำบุญและได้มีโอกาสฟังธรรมด้วย”<sup>๑๓</sup> เป็นอีกตัวอย่างที่จะเห็นได้ว่าแม่ต้องการปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมและการทำความดีให้กับบุตรโดยเมื่อถึงวันพระลูกหยุดโรงเรียนแล้วแม่ยังชักชวนลูกไปทำบุญที่วัดอีก ซึ่งนอกจากวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาแล้วหากเป็นวันหยุดที่ตรงกับวันเสาร์ – อาทิตย์ เช่น วันแม่แห่งชาติ วันพ่อแห่งชาติ เป็นต้น ทางโรงเรียนก็ได้มีการจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งและรับฟังโอวาทจากพระสงฆ์ด้วย ถือได้ว่าการปลูกฝังจิตสำนึกของเยาวชนนั้นนอกจากครอบครัวแล้วยังมีโรงเรียน ครูอาจารย์ที่คอยปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีให้กับนักเรียนอยู่เสมอ ซึ่งในเรื่องนี้ อรพินทร์ ชูชม ได้แสดงความคิดเห็นว่า “โรงเรียนก็เป็นแหล่งบ่มเพาะจิตสาธารณะของเด็กและเยาวชนที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่มีหน้าที่สำคัญไม่แพ้สถาบันครอบครัว”<sup>๑๔</sup> การที่โรงเรียนได้จัดกิจกรรมให้เด็กและเยาวชนได้ร่วมกิจกรรมการทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งและได้ฟังธรรมในวันสำคัญนี้ก็เพื่อปลูกฝังหลักคุณธรรม คือ การรู้จักแบ่งปัน การเสียสละในทาน เพื่อมอบเลือกให้ทานแก่บุคคลที่ควรให้ทาน ซึ่งในการที่เด็กได้มีโอกาสในการทำบุญตักบาตรในครั้งนี้ เด็กชายจิรเมธ คงชานา ได้กล่าวว่า “ตนเองได้นำอาหารแห้งมาใส่บาตรพระและรับฟังธรรมตามที่พระท่านกล่าวในวันนั้นด้วย”<sup>๑๕</sup> ซึ่งการที่เด็กได้มีโอกาสทำบุญถือเป็นเรื่องหนึ่งที่ได้สร้างจิตสำนึกให้เด็กได้มีได้รับทราบความเป็นมาของวันสำคัญต่าง ๆ ที่ได้มีส่วนร่วมและปฏิบัติด้วยตนเองจนมีความสำเร็จและเกิดความรู้สึที่ภาคภูมิใจด้วย

#### ๔.๔ การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในพิธีการเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

พิธีการเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นด้วยการปรารภถึงเหตุการณ์และสำคัญที่ได้เคยเกิดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ได้แก่ ๑. วันวิสาขบูชา เป็นวันประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพาน เรียกอีกว่า “วันพระพุทธ” ๒. วันอาสาฬหบูชา วันที่แสดงพระธรรมเทศนาครั้งแรก ชื่อว่า “ธัมมจักรกัปปวัตตสูตร” และมีผลให้ โภกทัตถุญะพราหมณ์ ได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นโสดาบันบุคคล และขอบวชเป็นพระสงฆ์องค์แรกในพระพุทธศาสนา ๓. วันมาฆบูชา วันที่ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์

<sup>๑๓</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายเมธัส มานักฆ้อง, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

<sup>๑๔</sup> อรพินทร์ ชูชม, วิเคราะห์ปัจจัยทางจิตสำนึกสังคมที่สัมพันธ์กับจิตสำนึกทางปัญญาและคุณภาพชีวิตของเยาวชนไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, [ออนไลน์], ที่มา : <http://news.munuu.com/social/cat2/news2133/> [๓ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

<sup>๑๕</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายจิรเมธ คงชานา, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

เรียก “วันพระธรรม” หรือ “วันจาตุรงคสันนิบาต” และ ๔. วันอัฐมีบูชา วันถวายพระเพลิงพระพุทธรูป  
ของพระพุทธรองค์



ภาพที่ ๔.๑๓ กิจกรรมการเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

เมื่อถึงวันสำคัญดังกล่าว ชาวพุทธก็จะถือโอกาสทำบุญที่วัด ปฏิบัติธรรม และกิจกรรมที่สำคัญ คือ การเวียนเทียน เพื่อน้อมรำลึกนึกถึงคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ที่ได้เคยทำการเสวยสละทรัพย์สมบัติมหาศาล ละทิ้งความสุขสบาย แต่หันมาออกผนวชเพื่อแสวงหาหนทางในการดับทุกข์ โดยมุ่งประโยชน์สุขของส่วนรวม คุณของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ มีดังนี้ ด้านพระปัญญาคุณ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งด้านทางโลก รู้การเกิดและการตายของสัตว์โลก รู้การหลุดพ้นจากกิเลสของพระองค์ ในที่สุดพระองค์ทรงค้นพบหลักอริยสัจ ๔ คือ ความจริง ๔ ประการ อันได้แก่ รู้ทุกข์ รู้เหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ (สมุทัย) รู้ความดับทุกข์ (นิโรธ) รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (มรรค) ด้านพระบริสุทธิคุณ พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเพียรจนได้บรรลุธรรมและหลุดพ้นจากกิเลส จึงเป็นผู้มีความบริสุทธิ์จากอำนาจของความโลภ ความโกรธ และความหลง และ ด้านพระกรุณาคุณ หลังจากได้ตรัสรู้แล้วพระองค์ก็เสด็จไปสั่งสอนประชาชนให้รู้พระธรรมเป็นเวลา ๔๕ ปี นำมาเป็นหลักสอนให้เด็กได้ทราบพระคุณของพระพุทธเจ้า และแนะนำว่าการได้ใช้รูป ๓ ดอกนั้นก็เพื่อบูชาคุณ ๓ ประการนี้ การใช้เทียนก็เพื่อบูชาคุณของพระธรรมวินัยและการใช้ดอกไม้ก็เพื่อเป็นการบูชาพระสงฆ์ ซึ่งจะทำให้เด็กเข้าใจในความหมายที่ได้ปฏิบัติไปด้วยถือเป็นการได้ปฏิบัติตามหลักของกตเวทิตี คือ เมื่อรำลึกนึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าที่มีแล้วก็มีจิตศรัทธาเลื่อมใสจึงได้มีนำดอกไม้รูปเทียนไปเวียนเทียนที่วัด ซึ่ง เด็กชายพัชรพล ชินานา ได้กล่าวถึงการเข้าร่วมกิจกรรมทำบุญที่วัดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ไว้ว่า “ตนเองได้มีโอกาสเข้าไปทำบุญที่วัดพร้อมกับมารดา บิดา ในตอนเช้าเพื่อไปทำบุญตักบาตรซึ่งทางวัด

ได้จัดให้มีการเทศน์เกี่ยวกับวันสำคัญนั้น ๆ ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของวันดังกล่าว ตอนเย็นก็จะได้ไปที่วัดอีกครั้งเพื่อทำการเวียนเทียนรอบอุโบสถ”<sup>๑๖</sup>

การสอนให้เด็กได้รู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และวันสำคัญของวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาทำให้เด็กมีจิตสำนึกและความต้องการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ดังที่ ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ ได้กล่าวถึงความรู้ด้านการศึกษามีผลต่อการพัฒนาจิตสำนึกจากภายในของเด็กนักเรียนไว้ว่า “โรงเรียนถือเป็นแหล่งบ่มเพาะจิตสำนึกของเด็กได้เป็นอย่างดี ซึ่งการศึกษาถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาคน การจัดการศึกษาที่ได้มีความมุ่งเน้นมาที่การสร้างจิตสำนึกภายในไม่ควรเน้นเพียงเพื่อความสำเร็จในวิชาชีพที่ปราศจากพื้นฐานทางจริยธรรม เพราะอาจจะเป็นการส่งเสริมให้บุคคลออกไปประกอบวิชาชีพด้วยจิตสำนึกที่ไม่ดี”<sup>๑๗</sup> โรงเรียนควรเน้นการพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกที่ดีบนพื้นฐานของคุณธรรมเพื่อนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพเป็นไปด้วยพื้นฐานทางจริยธรรมในการที่โรงเรียนจะมีการพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกที่ประกอบด้วยหลักของคุณธรรมเพื่อให้เกิดเป็นจิตสำนึกที่ดียอมต้องสร้างกระบวนการคิดจากภายในให้นักเรียนได้ตระหนักและเห็นถึงคุณค่าของวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเสียก่อนว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร ควรที่จะมีการปฏิบัติตนอย่างไร เมื่อวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้มาถึง ซึ่งในการแสดงออกถึงการได้ทำการบูชาสักการะในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดย เด็กหญิงศิโรรัตน์ บุญช่วยสุข ได้กล่าวว่า “ตนเองจะทำการเตรียม ฐูป เทียน และดอกไม้ เพื่อใช้สำหรับบูชาพระรัตนตรัย และเวียนเทียนที่วัดในตอนเย็นซึ่งไปพร้อมกับครอบครัวและญาติ ๆ”<sup>๑๘</sup> จากเรื่องดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นได้ว่าเด็กและเยาวชน มีจิตสำนึกจากภายในเป็นจิตสำนึกที่ทางผู้ปกครอง ครูอาจารย์ และวัด ได้ร่วมกันสร้างขึ้นมาร่วมกันไว้แล้ว การที่เยาวชนได้ตระหนักถึงการจะทำการบูชาพระรัตนตรัยโดยการนำดอกไม้ ฐูป เทียนไปจุดบูชา เป็นการกระทำ อามิสบูชา (การบูชาด้วยอามิส หรือสิ่งของ)<sup>๑๙</sup> และการที่ตนเองได้เวียนเทียนน้อมรำลึกคุณพระพุทธเจ้า นั้นเป็นการบูชาด้วย ปฏิบัติบูชา โดยในขณะที่ทำการเวียนเทียนในแต่ละรอบได้สำรวมกาย วาจา และใจ ไม่แสดงกิริยา ที่เป็นการไม่สุภาพ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนกับผู้อื่นในขณะที่เวียนเทียนก็ไม่เล่น ไม่กลั่นแกล้งกัน เพราะพ่อแม่สอนไว้เสมอว่าการเข้าวัดทำบุญควรทำด้วยความตั้งใจ หากเข้าวัดแล้วสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นก็จะเป็นบาป นี้แสดงให้เห็นว่าพ่อแม่ได้สอดแทรกหลักธรรม หิริโอตตปปะ ไว้กับบุตร

<sup>๑๖</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายพัชรพล ชีนานา, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

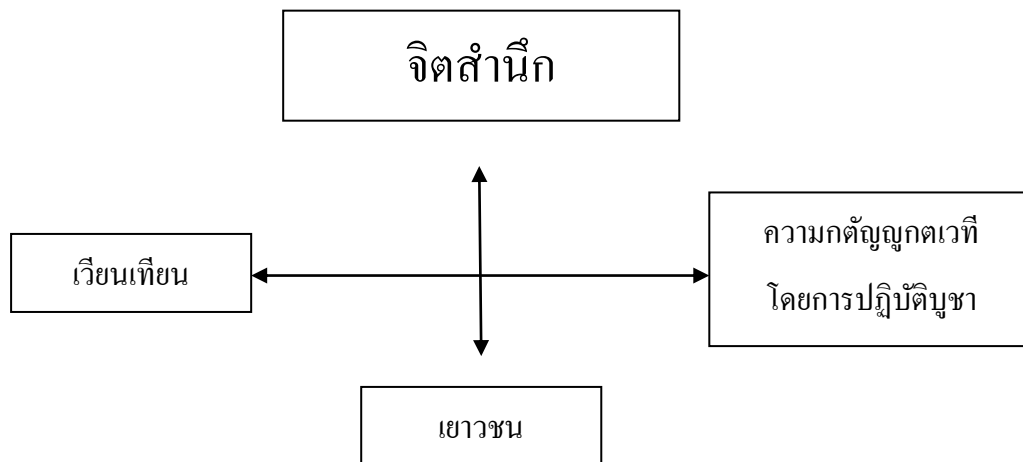
<sup>๑๗</sup> ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, *สอนเด็กให้มีจิตสาธารณะ*, (กรุงเทพมหานคร : วี พรินท์ (๑๙๙๑), ๒๕๕๒), หน้า ๖๑.

<sup>๑๘</sup> สัมภาษณ์ เด็กหญิงศิโรรัตน์ บุญช่วยสุข, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

<sup>๑๙</sup> อ.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๒๔/๕๖.

ในการเวียนเทียนแต่ละรอบเด็กก็จะตั้งใจน้อมรำลึกนึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า โดยเกี่ยวกับเรื่องนี้ เด็กชายณัฐพล ศุภพล ยังกล่าวเพิ่มเติมว่า “ตนเองนั้นได้สวดรำลึกนึกถึงคุณพระรัตนตรัยในระหว่างแต่ละรอบที่ได้เดินรอบอุโบสถ ดังนี้ รอบแรก ได้สวดบทอธิปิโสฯ รอบที่สอง สวดบทสวากขาโตฯ และรอบที่สาม สวดบทสุปฏิปันโน เนื่องจากพ่อเคยสอนไว้”<sup>๒๐</sup> พ่อนอกจากจะได้มีการสวดมนต์ไหว้พระเป็นประจำแล้วยังส่งเสริมให้ลูกได้มีการสวดมนต์เพื่อสร้างเสริมสมาธิของลูกให้จิตมีสมาธิในขณะที่ได้ทำการสวดมนต์ด้วย และเมื่อถึงพิธีการเวียนเทียนลูกก็ยังได้นำวิธีการสวดมนต์ที่พ่อเคยสอนไว้มาใช้ในการสวดสรรเสริญและบูชาคุณของพระพุทธเจ้าได้ด้วย

ดังนั้น การสร้างจิตสำนึกให้เด็กและเยาวชนได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของกิจกรรมการเวียนเทียนเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนานั้น จะต้องมีการอธิบายหรือจัดกิจกรรมให้ความรู้ถึงประวัติความเป็นมาของวันสำคัญต่าง ๆ ให้ทราบก่อน เมื่อเด็กและเยาวชนมีความศรัทธาต้องการบูชาคุณของพระพุทธองค์ก็แนะนำเรื่องการบูชาว่าสามารถทำได้ด้วยการนำสิ่งของมาทำการบูชา (อามิสบูชา) ได้แก่ การเตรียมดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น ไปวัด แล้วทำการเวียนเทียนรอบสถานที่สำคัญ เช่น อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น ว่าเป็นการบูชาด้วยวิธีการปฏิบัติ ซึ่งการปฏิบัติบูชาเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญ



ภาพ ๔.๑๔ แสดงความสัมพันธ์ของเยาวชนต่อการสร้างจิตสำนึกด้านความกตัญญู

<sup>๒๐</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายณัฐพล ศุภพล, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.



## ๔.๕ การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการทำบุญในเทศกาลประเพณีต่าง ๆ

### ๔.๕.๑ ประเพณีสงกรานต์



ภาพที่ ๔.๑๕ แสดงรดน้ำดำหัวประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในระหว่างเดือนเมษายนของทุกปีซึ่งจะเป็นช่วงที่มีอากาศร้อน ดังนั้นจึงได้มีการนำน้ำมาทำการประพรมกันเพื่อคลายร้อน แต่สำหรับบุคคลผู้ที่มีอายุน้อยกว่านั้นจะไม่นิยมประพรมผู้ที่มีอายุมากกว่า หากประสงค์จะทำการประพรมน้ำก็จะได้มีการขออนุญาตกันก่อนเพื่อไม่ให้เกิดการล่วงเกินกันนั่นเอง ต่อมาได้มีกิจกรรมการสงฆ์น้ำพระอาบน้ำขอพรจากผู้สูงอายุได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น ซึ่งลูกหลานจะนัดรวมตัวโดยพร้อมเพรียงกันแล้วเชิญปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ มานั่งและทำการขอขมาโหสิกรรมจากกายกรรม วาจากรรมและมนกรรมจากท่านก่อน แล้วทำการสงฆ์น้ำพระเป็นอันดับแรกและอาบน้ำขอพรจากผู้สูงอายุที่มีอายุมากที่สุดตามลำดับเป็นต้นมา พร้อมทั้งยังมีการจัดหาผ้าห่ม ผ้าขาวม้าไว้มอบให้กับท่านได้พลัดเปลี่ยน กิจกรรมนี้ได้สื่อถึงความกตัญญูตเวที นั่นคือ การได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้อาวุโส ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ เด็กๆ และเยาวชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว โดยได้ร่วมกิจกรรมดังกล่าวนี้ด้วย เป็นการปลูกฝังจิตสำนึกด้านความรัก ความเคารพและความกตัญญูต่อท่าน โดยการทำให้เด็กได้มีส่วนร่วม ได้ปฏิบัติจริง เห็นอย่างของการทำความดีที่มีพ่อ แม่ ลุง ป้า น้าอา เป็นผู้นำ เด็กชายเทพทัต บัวเทพ ได้ให้สัมภาษณ์ถึงกิจกรรมในวันสงกรานต์ว่า “นอกจากได้เล่นน้ำยังได้มีโอกาส

สร่งน้ำพระขอพรผู้สูงอายุอีกด้วย”<sup>๒๑</sup> การที่เยาวชนจะได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมครั้งนี้ ก็เพราะพ่อแม่เป็นผู้นำและชักชวนญาติ ๆ มาร่วมกันทำกิจกรรมก่อเกิดเป็น “คุณค่าต่อครอบครัว ทำให้สมาชิกของครอบครัว ได้มีโอกาสมาอยู่ร่วมกัน เพื่อออกถึงความกตัญญูทเวที เช่น ลูกหลาน มารดน้ำขอพรจากพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และมอบของขวัญให้แก่ท่านเหล่านั้นรวมทั้งมีความกตัญญูทเวทีต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้”<sup>๒๒</sup> และก่อนจะเริ่มอาบน้ำปู่ย่าตายายก็จะมีกรไ้ขอขมาท่านก่อน เป็นการขอขมาต่อบุคคลที่เราได้ให้ความเคารพนับถือการขอขมานี้เป็นการปลุกฝังให้บุตรหลานได้เห็น จิตสำนึกของความกตัญญูต่อบุพพการีถือเป็นการนำหลักธรรมเข้าไปสอดแทรกในขั้นตอนวิธีการปฏิบัติ ซึ่งการขอขมาโทษจากท่านก็เพื่อให้ท่านได้อโหสิกรรมในสิ่งที่ลูกหลานอาจเคยกระทำในสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ไม่ดี ไว้จากทางกาย ทางวาจา หรือทางใจและเมื่อได้อาบน้ำขอพรจากท่านแล้ว ลูก ๆ หลาน ๆ ก็จะนำผ้าถุง ผ้าขาวม้า ผ้าเช็ดตัวไว้มอบที่เตรียมไว้ไปมอบให้กับท่านเพื่อเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูทเวที มอบของขวัญให้กับท่านนั่นเอง



ภาพที่ ๔.๑๖ แสดงการล้างเท้าพ่อแม่ในวันสงกรานต์

นอกจากประเพณีสงกรานต์จะเห็นได้ว่าเยาวชนจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับกิจกรรมในประเพณี สงกรานต์จากผู้ปกครอง และสังครอบข้างในการได้ทำบุญวันสงกรานต์เพื่อความเป็นสิริมงคลให้กับตนเอง และครอบครัวพร้อมทั้งยังได้ทำการอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้กระทำไปให้กับญาติบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เด็กหญิงอารยา ชื่นใจชม ได้กล่าวว่า “วันสงกรานต์ได้ทำบุญอุทิศส่วนบุญให้กับบรรพบุรุษ”<sup>๒๓</sup> ซึ่งจาก กิจกรรมนี้กล่าวได้ว่าพ่อแม่เป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมในวันสงกรานต์โดยการได้รวมญาติเพื่อทำ

<sup>๒๑</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายเทพทัต บัวเทพ, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

<sup>๒๒</sup> คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (พระนครศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๔.

<sup>๒๓</sup> สัมภาษณ์ เด็กหญิงอารยา ชื่นใจชม, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

กิจกรรมสงฆ์นำพระรดน้ำขอพรผู้สูงอายุ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อบุพพการีและยังได้ชักชวนบุตรหลานทำบุญตามประเพณีที่วัด ซึ่งประเพณีสงกรานต์นั้นมี “คุณค่าต่อศาสนา ด้วยการได้ช่วยกันบำรุงพระพุทธศาสนา คือ การทำบุญตักบาตร หรือ ถวายอาหารแก่พระสงฆ์ การปฏิบัติธรรม ฟังเทศน์และสงฆ์นำพระ ประเพณีสงกรานต์นับว่าเป็นประเพณีที่งดงาม สมเป็นมรดกอันล้ำค่าของไทย และพระพุทธศาสนา เราในฐานะของคนไทยจึงควรที่จะร่วมกันสมานฉันท์ สร้างสรรค์วันสงกรานต์เป็นวันเอื้อเฟื้ออาทรที่มีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน สังคมและศาสนา ช่วยกันทำความสะอาดบ้าน โรงเรียน วัด สถานที่ทำงาน ทำบุญทำทานอุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีชนและไปรดน้ำดำหัวขอพรผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ช่วยกันสืบทอดประเพณีสงกรานต์ ให้เป็นประเพณีที่มีความงดงามแสดงออกถึงภูมิปัญญาอันละเอียดลึกซึ้งของบรรพบุรุษในการสร้างเสริมสายใยครอบครัว ตลอดจนความเอื้อเฟื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม”<sup>๒๔</sup> ซึ่ง เด็กชายธนวัฒน์ เกตุอยู่ ได้กล่าวว่า “เทศกาลสงกรานต์ไปทำบุญที่วัดกับพ่อแม่”<sup>๒๕</sup> การที่พ่อแม่ได้นำบุตรหลานไปวัดเพื่อทำบุญก็เป็นการสร้างกิจกรรมครอบครัวร่วมกันอันเป็นการสร้างเสริมสายใยของครอบครัว และเพื่อเป็นการสอนสอดแทรกให้ลูกได้มีการสั่งสมบุญด้วยการบริจาคทาน เป็นต้น เพื่อความเป็นสิริมงคลและความสุขให้กับตนเองและครอบครัว การที่พ่อแม่ผู้ปกครองได้ตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรมตามประเพณีสงกรานต์นี้ก็เพื่อเป็นการอนุรักษ์และรักษาประเพณีการทำบุญในวันสงกรานต์ถือเป็นการได้สืบทอดกิจกรรมไว้ให้รุ่นหลังได้เรียนรู้และปฏิบัติตามนั่นเอง

เมื่อได้มีการทำบุญตามหลักประเพณีทางพระพุทธศาสนาแล้ว บางชุมชนก็ได้จัดกิจกรรมการเล่นสงกรานต์ร่วมกันโดยมีการนำน้ำใส่ในภาชนะ ชัน กระถัง แล้วนำมาประน้ำกัน เพื่อเป็นการคลายร้อนและสร้างมนุษยสัมพันธ์ของคนในชุมชน เพราะถ้าเป็นเด็กและเยาวชนที่มีอายุน้อยก็จะได้ขออนุญาตผู้ทำการประน้ำด้วย ข้อควรระวังเกี่ยวกับการเล่นน้ำในช่วงเทศกาลสงกรานต์ที่เกินปกติ เช่น มีการนำภาชนะใส่น้ำขนาดใหญ่บรรทุกไว้บนรถแล้วทำการเล่นสาดน้ำกันไปตามถนน หากรถคันอื่น หรือ ผู้ขับขี่นั้นได้มีการตีมีเครื่องตีมีแอลกอฮอล์ก็อาจทำให้ผู้เล่นน้ำได้รับบาดเจ็บจากอุบัติเหตุต่าง ๆ ได้

การส่งเสริมจิตสำนึกในการรักษาความปลอดภัยโดยลดความไม่ประมาทจากช่วงเทศกาลประเพณีสงกรานต์ ซึ่ง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) จัดเวทีสรุปบทเรียนประเพณีสงกรานต์ปลอดภัย ปี ๒๕๕๔ “สงกรานต์ปลอดภัย พื้นที่เล่นน้ำปลอดภัย” เพื่อประกาศความสำเร็จ ในความร่วมมือของ ๖๐ พื้นที่ (๔๔ จังหวัด ๑๖ ถนนทั่วประเทศ) ที่มีการควบคุมให้เป็นพื้นที่เล่นน้ำที่ปลอดภัยในช่วงเทศกาลสงกรานต์ พร้อมขยายผล

<sup>๒๔</sup> คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (พระนครศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๕.

<sup>๒๕</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายธนวัฒน์ เกตุอยู่, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอดำบลวังนกแอ่น อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

การทำงานในปี ๒๕๕๕ ให้เป็นวาระแห่งชาติ เพื่อลดปัจจัยเสี่ยงของการเกิดอุบัติเหตุและความรุนแรงซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่มาจากการดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ การสร้างจิตสำนึกที่ดีเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมการเล่นสงกรานต์ที่ถูกต้องและเหมาะสมก็เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง ในเรื่องนี้ ศ.นพ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม ที่ปรึกษาคณะกรรมการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กล่าวว่า “การสร้างจิตสำนึกให้ประชาชน นักท่องเที่ยว รวมถึงเด็กและเยาวชน เพื่อสร้างพื้นที่เล่นน้ำในช่วงสงกรานต์อย่างสร้างสรรค์และปลอดภัย เป็นเรื่องที่สำคัญมาก โดยแนวทางในปีต่อไป ควรร่วมมือผลักดันวาระสงกรานต์ปลอดภัยให้ป็นวาระแห่งชาติ มีการออกเป็นมาตรการนโยบาย กฎหมายในการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ หรือ ๗ วันอันตราย รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ชุมชนเล่นน้ำปลอดภัย เพื่อหาแนวทางกำหนดมาตรการเชิงรุก”<sup>๒๖</sup> การสร้างจิตสำนึกเรื่องความปลอดภัยจากการเล่นน้ำสงกรานต์ตามประเพณีก็ควรปลูกฝังจิตสำนึกความไม่ประมาทจากการดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ด้วย เพื่อให้กิจกรรมการรักษาประเพณีนี้ได้มีโอกาสการเล่นน้ำด้วยความสนุกสนานคลายร้อน แต่ต้องไม่มีความประมาทจากอุบัติเหตุด้วยฤทธิ์เครื่องดื่มแอลกอฮอล์มาทำให้ผู้อื่นต้องได้รับความเดือดร้อนหรือออกเล่นน้ำสงกรานต์

#### ๔.๔.๒ ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีการลอยกระทงจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๑๒ (ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒) เป็นช่วงที่น้ำนั้นมีปริมาณมากในแม่น้ำลำธาร คติธรรมของการลอยกระทงเพื่อเป็นการบูชารอยพระพุทธรบาทของพระพุทธเจ้า ณ ฝั่งแม่น้ำนัมทานที ที่ได้ “แฝงจุดมุ่งหมายเป็นคติธรรมไว้อย่างหนึ่ง คือ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เจริญตามรอยพระของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ แห่งคุณงามความดีที่พึงวางชาวพุทธควรเอาอย่างพระองค์ คือ ความประพฤติดีประพฤติชอบตามที่พระองค์ทรงสอนไว้”<sup>๒๗</sup> ในปัจจุบันได้มีการจัดสร้างรอยพระพุทธรบาทจำลองเพื่อให้ประชาชนได้ทำการสักการบูชา ส่วนสถานที่ไม่มีรอยพระพุทธรบาทจำลอง ก็ลอยลงสู่แม่น้ำแล้วอธิษฐานเพื่อเป็นการบูชารอยพระพุทธรบาท

สุเมธ เมธาวิทยกุล ได้กล่าวถึงการลอยกระทงว่า “การที่เราชาวพุทธกล่าวคำอธิษฐานลอยกระทงปล่อยกระทงไปในน้ำนั้น ก็คือ การบูชาพระพุทธเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งยอดแห่งความดีที่พึงวาง การบูชาพระพุทธองค์ตรัสไว้ ๒ ประเภท คือ อามิสบูชา การบูชาพระองค์ด้วยวัตถุ ได้แก่ ดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องสักการะต่าง ๆ แต่ยังไม่ประเสริฐเท่ากับปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามธรรมที่พระองค์ตรัสสอนไว้ ซึ่งจะได้ผลโดยตรงแก่ผู้ปฏิบัติเอง และได้ผลโดยอ้อมแก่สังคม ประเทศชาติ และพระพุทธศาสนา”<sup>๒๘</sup> ซึ่งการลอยกระทงเป็นการพุทธศาสนิกชนได้ทำการนำกระทงมาลอย

<sup>๒๖</sup> สสส, สสส.ชง สงกรานต์ปลอดภัย วาระชาติ, [ออนไลน์], ที่มา : <http://www.thaihealth.or.th> [๑๐ เม.ย. ๒๕๖๐].

<sup>๒๗</sup> สุเมธ เมธาวิทยกุล, *สังกัปปพิธีกรรม*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอเดียเนสต์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๗.

<sup>๒๘</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

เพื่อได้ปฏิบัติบูชา แต่หากเราได้เพิ่มความตระหนักถึงผลกระทบของธรรมชาติ ณ สถานที่นั้น ด้วยการสร้างจิตสำนึกในการประดิษฐ์กระทงจากวัสดุธรรมชาติ หรือ วัสดุที่ย่อยสลายเองได้ง่าย ก็จะเป็นการส่งเสริมระบบธรรมชาติได้ทำการย่อยสลายกระทงเองได้ ดังที่ ดร. อโณทัย โภคาธิกรณ์ ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับวัสดุที่นำมาทำกระทงไว้ว่า “หากเปลี่ยนฐานจากโฟมเป็นหยวกกล้วยหรือขนมปัง หรือวัสดุอื่น ๆ ที่ย่อยสลายได้เอง และเปลี่ยนลวดเย็บกระทงกับตะปูเข็มที่ใช้ปักมาเป็นไม้กลัดอันเล็ก ๆ ได้ด้วย”<sup>๒๙</sup> ก็เป็นการดีที่นอกจากไม่เป็นการเพิ่มภาระให้กับชุมชนในการจัดเก็บวัสดุเหล่านั้น หลังจากงานลอยกระทงไปแล้วให้มีการย่อยสลายได้เอง

การสร้างจิตสำนึกของเยาวชนได้ด้วยการปลูกฝังให้เด็กได้ร่วมในกิจกรรมการลอยกระทง ก็เพื่อเป็นการปลูกฝังหลักความกตัญญูต่เวทิตด้วยการบูชาพระพุทธเจ้าในวันลอยกระทง โดยการที่เยาวชน จะทำการประดิษฐ์กระทงให้มีลักษณะดอกบัวเสมือนว่าได้มีการนำดอกบัวบูชามาลอยบูชา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และนำไปลอยในแม่น้ำ บางท่านได้ตั้งใจอธิษฐานเพื่อลอยทุกข์ลอยโศก ไปกับสายน้ำ บางท่านก็ถือโอกาสในการขอขมาต่อพระแม่คงคา ดังนั้น การที่บรรพบุรุษได้สืบทอดประเพณี การลอยกระทงมาจนถึงรุ่นปัจจุบันเพื่อเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญู นั่นเอง ซึ่งในกระทงนั้น ได้ทำการบรรจุเครื่องบูชาอันประกอบด้วยรูป เทียน และดอกไม้ กิจกรรมนี้จึงได้ถูกถ่ายทอดมาสู่เด็ก และเยาวชนซึ่งจะมีการได้ประดิษฐ์กระทงด้วยตนเองก่อให้เกิดเป็นความภาคภูมิใจและได้อธิษฐานกระทง เพื่อลอยบูชารอยพระพุทธบาท



ภาพที่ ๔.๑๗ เยาวชนได้ประดิษฐ์กระทง

สำหรับโรงเรียนได้จัดให้เยาวชนได้อนุรักษ์ประเพณีการลอยกระทงโดยสอนให้มีการประดิษฐ์กระทงด้วยวัสดุจากธรรมชาติเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม หลายครั้งที่ความเข้าใจคลาดเคลื่อน เรื่องการลอยกระทงที่มุ่งเพื่อทำการขอขมาต่อพระแม่คงคาอย่างเดียวหากผู้รู้ไม่ได้มีการอธิบาย

<sup>๒๙</sup> อโณทัย โภคาธิกรณ์, ลอยกระทงด้วยสติและจิตสำนึกที่ติงาม, [ออนไลน์], ที่มา : <https://www.gotknow.org/posts/222325> [๒๒ มกราคม ๒๕๖๐].

และประชาสัมพันธ์บอกกล่าวให้ทราบว่า การลอยกระทงนั้นเพื่อเป็นการบูชารอยพระพุทธรบาท ก็จะทำให้ความรู้ตรงส่วนนี้คลาดเคลื่อนไป ดังนั้น บางวัดถึงได้มีการจัดเตรียมรอยพระพุทธรบาทจำลองมาไว้ เพื่อให้ประชาชนได้ถือโอกาสบูชารอยพระพุทธรบาทก่อนแล้วจึงลอยกระทง เด็กชายอาทิตย์ ถาวรกุล ได้กล่าวว่า “มาลอยกระทงและได้บูชารอยพระพุทธรบาทจำลอง”<sup>๓๐</sup> ในงานประเพณีลอยกระทงที่วัดจัดขึ้น ซึ่งถือเป็นการสร้างจิตสำนึกเรื่องความกตัญญูต่อเยาวชนโดยการใช้วิธีการบอกกล่าวแนะนำ เพื่อให้รู้ถึงประวัติของวันลอยกระทงที่แฝงหลักธรรมความกตัญญูแล้วนำรอยพระพุทธรบาทจำลองมาตั้งไว้ให้เด็กเยาวชนและประชาชนได้เห็นได้ทำการสักการะด้วยอามิสบูชาและการปฏิบัติบูชา ในวันลอยกระทง

สำหรับชุมชนได้มีการจัดการแห่กระทงซึ่งได้ทำในลักษณะกระทงขนาดใหญ่ โดยชาวบ้านได้ร่วมมือกันทำด้วยความสมัครสมานสามัคคีเสร็จแล้วจัดขบวนแห่โดยมีการละเล่นนำหน้า ตามนางรำทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ละเล่นไปตามเส้นทางถนนเพื่อไปยังวัดและทำการประชาสัมพันธ์ให้กับชาวพุทธสองข้างทางได้รับรู้ถึงประเพณีการลอยกระทง ระหว่างทางชาวบ้านที่ได้ยินเสียงดนตรีหรือกลองยาวก็จะเข้ามาร่วมไปกับขบวนหรือบ้างก็ได้ทำบุญโดยการนำสิ่งของใส่กล้วย อ้อย ผลไม้ หรือปัจจัยในกระทงเพื่อนำไปลอยกระทงที่วัดด้วย ถือเป็นการประยุกต์การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีการลอยกระทงได้อย่างดีด้วยได้รับความร่วมมือจากชาวพุทธในชุมชนประกอบด้วยผู้สูงอายุ ชาวบ้าน ร้านค้าประชาชน เด็กและเยาวชน

#### ๔.๔.๔ การทำบุญวันเข้าพรรษา



<sup>๓๐</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายอาทิตย์ ถาวรกุล, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ภาพที่ ๔.๒๓ การแห่เทียนจำพรรษาและผ้าอาบน้ำฝน

วันเข้าพรรษา เป็นช่วงระยะเวลา ๓ เดือน ที่พระภิกษุสงฆ์จะได้ทำการอาศัยอยู่ประจำ ณ สถานที่ที่ได้อธิษฐานเข้าพรรษาคงตลอดสามเดือนฤดูฝน ถือเป็นโอกาสที่พระภิกษุจะได้ทำการศึกษา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น แต่เมื่อถึงเวลาค่ำคืนแสงสว่างน้อยไม่เพียงพอต่อการอ่านตำรา คัมภีร์ได้สะดวกมากนัก พุทธบริษัทจึงได้นิยมถวายเทียนเพื่อใช้ในการจุดให้สว่างถือเป็นการถวายเป็นการอนุเคราะห์กับพระภิกษุผู้ที่ได้ศึกษาคัมภีร์ต่าง ๆ และแสงสว่างยังใช้ในกิจกรรมอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ช่วงทำวัตรเช้า ก็จะมีการจุดเทียนส่องสว่างด้วย นอกจากนี้จะเป็นการจุดเพื่อให้แสงสว่างแล้วยังถือเป็นการจุดเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา หรือการบูชาด้วยเทียน ซึ่งจัดเป็น อามิสบูชาอย่างหนึ่ง ต่อมาได้กลายเป็นประเพณีการถวายเทียน ประจำพรรษาและผ้าอาบน้ำฝน ในช่วงเข้าพรรษาด้วย

นอกจากนี้กิจกรรมในช่วงระยะเวลาการเข้าพรรษาถือเป็นช่วงเวลาที่พุทธศาสนิกชน จะได้ร่วมกันทำความดีด้วยการถือศีลในช่วงเข้าพรรษาเพื่อเป็นการละเว้นจากอบายมุข

สำหรับจังหวัดพิษณุโลก นายปรีชา เรืองจันทร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก (ในสมัยนั้น) ได้เคยจัดกิจกรรมเพื่อเป็นการรณรงค์ให้ประชาชนในจังหวัดพิษณุโลกได้ลด ละ เลิกอบายมุข โดยใช้ชื่อโครงการว่า “วัดไม่ใช่บาร์ ศาลาไม่ใช่บ่อน”

จังหวัดพิษณุโลกได้ร่วมมือกับผู้นำชุมชนและวัดในจังหวัดพิษณุโลก ได้ร่วมกันกวดขัน การจัดงานต่าง ๆ ภายในวัดไม่ให้มีการดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์และเล่นการพนันในวัด ถือเป็นการสร้างจิตสำนึกด้านการประพฤติตนด้วยหลักสุจริต คือ ประพฤติชอบด้วยกาย ได้แก่ การไม่ดื่มสุราและสิ่งเสพติด อันเป็นการละเมิดในศีลข้อ ๕ นั้นเอง นอกจากนั้นที่จังหวัดสระแก้ว ก็ได้มีการจัดกิจกรรมรณรงค์ให้ประชาชนทั้งจังหวัดได้ร่วมกันลด ละ เลิกอบายมุขในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา อีกด้วยซึ่งได้จัดขึ้นโดยเครือข่ายประชาคมงดเหล้าจังหวัดสระแก้วร่วมกับองค์กรปกครองท้องถิ่น (กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, อบต., เทศบาล, ที่ว่าการอำเภอ) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสระแก้ว, สำนักงานพื้นที่ เขตการศึกษา, นักเรียน, นักศึกษา อาสาสมัครสาธารณสุขและประชาชนทั่วไป ร่วมรณรงค์โครงการ “พรรษานี้ ชวนครอบครัวเลิกเหล้า”<sup>๓๑)</sup> โดยเริ่มต้นจากการออกติดป้ายประชาสัมพันธ์ เติมนรณรงค์ ออกรายการคลื่นวิทยุ (FM) , เสียงตามสายในเขตชุมชนและเขตเมือง พร้อมทั้งประสานงานกับหน่วยงาน ภาครัฐราชการ , ภาคเอกชน และภาคประชาชน และนักเรียนในการร่วมเดินขบวนแห่เทียนเข้าพรรษา

<sup>๓๑)</sup> เครือข่ายประชาคมงดเหล้าจังหวัดสระแก้ว โดย วิสุทธิศักดิ์ จันท์, กิจกรรมงดเหล้าเข้าพรรษา, [ออนไลน์], ที่มา : <http://www.thaihealth.or.th> [๒๕ ก.พ. ๒๕๖๑].

และรณรงค์กิจกรรมเล็กเหล่า เพื่อสร้างกระแสหรือปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนชาวจังหวัดสระแก้ว ได้ลด ละ เลิก การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และให้ เกิดความตระหนักในโทษหรือพิษภัยของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ผลจากการจัดกิจกรรมทำให้หน่วยงานราชการทุกอำเภอในเขตพื้นที่จังหวัดสระแก้ว และประชาชนทุกชุมชนให้ความตระหนักและเกิดจิตสำนึก โทษหรือพิษภัยของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จึงร่วมใจเข้าร่วมจัดกิจกรรม งดเหล้าเข้าพรรษา และร่วมใจลงนามปฏิญาณตนงดเหล้าเข้าพรรษา

#### ๔.๔.๔ การทำบุญวันออกพรรษา

วันออกพรรษา เป็นวันที่ครบกำหนดสามเดือนการอยู่จำพรรษาของพระภิกษุในอาวาสนั้น ๆ ซึ่งในการอยู่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ได้มีการเสริมสร้างความสามัคคีกันและกันของพระภิกษุที่ได้อาศัยอยู่ในวัดนั้น ๆ และชุมชนก็จะได้อธิโอกาสในการเสริมสร้างความสามัคคีด้วยการให้การอนุเคราะห์ เรื่องอาหารและเครื่องดื่มในช่วงระยะเวลาที่พระสงฆ์ได้จำพรรษาอยู่ นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์สำคัญอีกหนึ่ง ที่เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญู คือการที่พระพุทธองค์ได้ทำการขึ้นไปโปรดพุทธมารดาเป็นจำนวนเวลา ๓ เดือน ถ้วนไตรมาส เพื่อนำธรรมที่ได้ตรัสรู้ไปแสดงโปรดแก่พุทธมารดาให้มีความเข้าใจและนำมาสู่การปฏิบัติได้ กล่าวถึงการได้ทานั้น พระพุทธองค์ยังทรงกล่าวถึงว่า “การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง” เพื่อให้เข้าใจในธรรมและนำมาสู่การปฏิบัติเพื่อความสุข เพื่อบรรลุมรรคผลอันพึงมีอีกด้วย ดังนั้น พุทธศาสนิกชน ก็จะมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหาร เป็นการทำบุญเพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับตนเองและครอบครัวและได้อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บิดา มารดา ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วรวมทั้งเจ้ากรรมนายเวร

กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชนในการทำบุญวันออกพรรษา จังหวัดขอนแก่นได้จัดงานประเพณีออกพรรษา ลอยประทีปบูชา พุทธกตัญญู ปี ๒๕๖๐

ประเพณีออกพรรษา ลอยประทีปบูชา พุทธกตัญญู ซึ่งเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่คนอีสาน ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยอดีตกาล ตามความเชื่อของคนอีสานที่มีมาอย่างยาวนาน เพื่อเป็นการบูชาองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยมีเทศบาลนครขอนแก่น เป็นแม่งานจัดขึ้นบูรณาการทุกภาคส่วนในจังหวัดขอนแก่นด้วยการจัดงาน โดยมีวัตถุประสงค์ “เพื่อเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณีศิลปวัฒนธรรมวิถีอีสาน อันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้สืบทอดต่อไป และปลูกฝัง สร้างจิตสำนึกให้เด็ก เยาวชน และประชาชน เกิดความรักความสามัคคี เรียนรู้การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและสมานฉันท์ ตลอดจนเป็นการส่งเสริมอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น”<sup>๓๒</sup> ซึ่งภายในงานได้การแสดงธรรมเทศนาในวันพุทธกตัญญู พิธีลอยประทีปบูชา น้ำ การประกวดฮ่านประทีป พิธีกวาดข้าวทิพย์ไทย การมอบใบประกาศเกียรติคุณแก่ครอบครัวกตัญญู การประกวดสรภัญญะ Workshop การทำดอกไม้จันทร์ Workshop การทำกระทงด้วยวัสดุธรรมชาติและรีไซเคิล กิจกรรมของชมรมคนใจเดียวกัน (บอนไซ ชวนชม ไม้ดอกไม้ประดับ นกกรงหัวจุก พระเครื่อง) เป็นต้น

<sup>๓๒</sup> กรมประชาสัมพันธ์, งานประเพณีออกพรรษา ลอยประทีปบูชา พุทธกตัญญู ปี ๒๕๖๐, [ออนไลน์], ที่มา : <http://thainews.prd.go.th> [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].



เป็นความร่วมมือของทุกภาคส่วนในการปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและรักษาประเพณี  
ชุมชนที่ดั่งงามเอาไว้

#### ๔.๔.๖ การทำบุญตักบาตรเทโว

การทำบุญตักบาตรเทโวเป็นวันที่ได้ปฏิบัติหลังจากวันออกพรรษาหนึ่งวัน ซึ่งตามตำนาน  
กล่าวว่า “เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงเทศนาโปรดประชาชน  
ในแคว้นต่าง ๆ ทรงเทศนาโปรดพระประยูรญาติทั้งหลายถ้วนหน้า แล้วทรงปรารภจะสนอง  
พระคุณมารดา ซึ่งหลังประสูติพระองค์ ได้ ๗ วัน ก็สิ้นพระชนม์ และได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรอยู่ในสวรรค์  
ชั้นดุสิต ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงเสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เทศนาพระอภิธรรมปิฎก  
โปรดพระพุทธมารดาอยู่พรรษาหนึ่ง ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จึงเสด็จลงจาก สวรรค์ชั้นดาวดึงส์  
มาประทับที่เมืองสังกัสสะประชาชนพากันไปเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อทำบุญตักบาตรอย่างหนาแน่น  
การทำบุญตักบาตรในวันนั้นจึงได้ชื่อว่าตักบาตรเทโวโรหณะต่อมามีการเรียกร่อนไปเหลือเพียง

ตักบาตรเทโวเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ในวันนั้น จึงนิยมตักบาตรเทโวกันจนเป็นประเพณีสืบมา”<sup>๓๓</sup>  
ซึ่งประชาชนก็ได้จัดให้มีกิจกรรมขึ้น โดยปรารภเหตุอัศจรรย์ที่โลกทั้ง ๓ คือสวรรค์ มนุษย์  
และนรกต่างมองเห็นกันทำให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงการประพาศิตินในหลัก สุจริต ๓ (ความประพฤติดี)<sup>๓๔</sup>  
ด้วยการรักษากาย วาจา และใจ เพื่อไม่ให้เกิดอกุศลมูลครอบงำเพราะเมื่ออกุศลมูลครอบงำยอมทำให้เกิด  
การประพาศิตินที่ไม่ดียอมมีนรกเป็นที่ไป เป็นการสอดแทรกให้เห็นถึงความน่ากลัวของนรก การเกิดความกลัว  
ต่อการทำผิดแล้วจะต้องตักนั้นก็จะเป็นหิริโอตตปะคือเกรงกลัวต่อบาปกรรมที่จะพึงและไม่อยากให้ตนเอง  
ตกนรกจึงได้หันมาสู่การบำเพ็ญบุญมีการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาเป็นต้นเป็นการได้ทำบุญ  
มีผลให้ได้ไปสู่สวรรค์ ในวันนี้ที่วัดก็จะจัดให้มีการทำบุญตักบาตร ชาวพุทธก็ถือโอกาสในการเข้าวัดทำบุญ  
อีกครั้งหนึ่งโดยได้มีการชักชวนบุตรหลานและญาติ ๆ มาร่วมทำบุญในวันดังกล่าวด้วย  
เด็กหญิงอริยชัยวิฑธน์ บุญช่วยสุข กล่าวว่า “วันออกพรรษาได้ทำบุญตักบาตรกับพ่อแม่ที่วัด”<sup>๓๕</sup>  
พ่อแม่ได้ปลูกฝังอุปนิสัยของลูกให้ได้รับรู้จักรักการทำบุญ ในการตักบาตรเทโว ซึ่งถือเป็นประเพณีที่ได้ปฏิบัติ  
สืบต่อกันมานาน ได้สร้างเป็นประโยชน์ตน “เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของวันออกพรรษา  
รวมทั้งหลักธรรม คือ การอยู่ร่วมกัน หลักการอ่อนน้อมถ่อมตน ความใจกว้าง รับคำติชมเพื่อนำมา  
ปรับปรุง ตระหนักและเห็นคุณค่าของประเพณี มีความซาบซึ้ง ศรัทธา ตระหนัก และเห็นคุณค่า

<sup>๓๓</sup> สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, งานบุญประเพณีออกพรรษา ตักบาตรเทโวโรหณะ วิถีไทย  
วิถีพุทธ, [ออนไลน์], ที่มา : [www.onbnews.com/post/1516](http://www.onbnews.com/post/1516) [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐].

<sup>๓๔</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐.

<sup>๓๕</sup> สัมภาษณ์ เด็กหญิงอริยชัยวิฑธน์ บุญช่วยสุข, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอ  
ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม”<sup>๓๖</sup> นอกจากนี้กิจกรรมความสามัคคีของชุมชนที่เกิดขึ้น คือ ได้มีการช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ในการจัดทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งโดย ชาวบ้าน ก็จะมีการจัดสถานที่ไว้อย่างสวยงาม เด็กหญิงนิตยา ชื่นใจชม ได้กล่าวว่า “ตนเองได้เตรียมอาหารแห้ง มีขนม และน้ำดื่มเป็นต้น ไปรอใส่บาตรในตอนเช้าด้วย”<sup>๓๗</sup> เด็กบางคนยังได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมนี้ด้วยการแต่งตัวเป็นเทพบุตรเทพธิดา เดินร่วมขบวนบิณฑบาต ที่เป็นการจำลองเหตุการณ์ของการเสด็จลงมาจากสวรรค์ของพระพุทธเจ้าที่มีเทวดาและเหล่านางอัปสรสวรรค์ลงส่งเสด็จโดยชาวเมืองก็คอยให้การต้อนรับ

กิจกรรมการปลูกจิตสำนึกการทำบุญในการตักบาตรเทโวนี้ ซึ่งทางผู้ว่าราชการจังหวัด นครสวรรค์ ได้ร่วมกับเทศบาลนครสวรรค์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน อาทิ กษัตริย์จังหวัดนครสวรรค์ หัวหน้าส่วนและข้าราชการ เจ้าหน้าที่ นักเรียนและตลอดจนพ่อค้าประชาชน ได้ร่วมกิจกรรม “บุญประเพณีวันออกพรรษา ตักบาตรเทโวโรหณะ วิถีไทย วิถีพุทธ” ที่จัดขึ้น โดยได้มี “กิจกรรมการตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งพระภิกษุ สามเณร อันเป็นการจัดงานบุญประเพณีตามเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น โดยพระสงฆ์จะเดินลงจากยอดเขาภทางบันไดเรียงเป็นแถว ลงมายังเชิงเขาเพื่อรับบิณฑบาตข้าวสารอาหารแห้งจากประชาชนผู้มาร่วมทำบุญตักบาตร”<sup>๓๘</sup> ซึ่งประชาชนได้ให้ความสนใจร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก นอกจากการทำบุญตามประเพณียังได้มีการอนุรักษ์เอกลักษณ์ท้องถิ่นอีกด้วย

#### ๔.๔.๖ ประเพณีเทศน์มหาชาติ



<sup>๓๖</sup> คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (พระนครศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๒๕.

<sup>๓๗</sup> สัมภาษณ์ เด็กหญิงนิตยา ชื่นใจชม, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอดำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

<sup>๓๘</sup> สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, บุญประเพณีออกพรรษา ตักบาตรเทโวโรหณะ วิถีไทย วิถีพุทธ, [ออนไลน์], ที่มา : <http://www.onbnews.com/post/1516> [๙ พ.ย. ๒๕๖๐].

ภาพที่ ๔.๑๙ แสดงกิจกรรมเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาตินั้น เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดร อันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระบรมโพธิสัตว์เมื่อเสวยพระชาติเป็น พระเวสสันดร พระองค์ทรงบำเพ็ญครบทั้ง ๑๐ ประการ อย่างเห็นได้ชัด ในพระชาตินี้พระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นจุดเด่นทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่า ทรงบำเพ็ญเฉพาะทานบารมี แท้จริงพระองค์ได้บำเพ็ญบารมีอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ด้วยการไปบำเพ็ญครองเพศบรรพชิตที่เขาวงกต การบำเพ็ญวิริยบารมี คือ ทรงมีความพากเพียรในการปฏิบัติธรรมอย่างไม่ย่อท้อ การบำเพ็ญเมตตาบารมี คือ ทรงบริจาคทานให้แก่บุคคลผู้ยากไร้ทุกระดับชั้น การบำเพ็ญอธิษฐานบารมี คือ ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่เพื่อบรรลุพระโพธิญาณ การบำเพ็ญศีลบารมี คือ ทรงรักษาศีลให้บริสุทธิ์ระหว่างครองเพศบรรพชิตที่เขาวงกต บำเพ็ญขันติบารมี คือ ทรงมีความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบากต่าง ๆ ทั้งกายและใจ ขณะประทับอยู่ที่เขาวงกต การบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือ ทรงวางเฉยเมื่อเห็นชุกเฉียงนตีพระโอรสพระธิดาที่ทรงบริจาคให้เป็นสิทธิ์ของชุกแล้ว การบำเพ็ญสัจจบารมี คือ ทรงรักษาสัจจะที่จะทรงมอบพระโอรสพระธิดาให้ชุก ด้วยการตามหาพระโอรสพระธิดาที่ไปซ่อนในสระบัว แม้จะขมขื่นพระทัยสักเพียงใด แต่พระองค์ก็ทรงยึดมั่นในคำสัตย์ สุดท้าย การบำเพ็ญทานบารมี พระองค์ทรงบริจาคช้างทรง สิ่งของมีค่า ทั้งปวง พระโอรส พระธิดา และพระมเหสี ในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในแต่ละพระชาตินั้น จะบำเพ็ญครบทั้ง ๑๐ ประการ การบำเพ็ญบารมีในพระชาตินี้ เป็นพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งการเทศน์มหาชาติ มีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ การเทศน์มหาชาตินั้นถือเป็นการสร้างมหากุศลที่เตือนบุคคลให้น้อมรำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือ ความดีที่ยั่งยืน อันมีการสละความเห็นแก่ตัวเพื่อผลประโยชน์สูงอันไพศาลของมวลมนุษยชาติ

พระเวสสันดร เป็นแบบอย่างของผู้เสียสละประโยชน์ส่วนตัว เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม มุ่งบำบัติทุกข์ บำรุงสุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง ยอมเสียสละความสุขส่วนพระองค์ แม้จะทุกข์ก็ไม่หวั่น เป็นแบบอย่างของบุคคลผู้ไม่ยึดติดอำนาจวาสนา รู้ซึ่งถึงโลกธรรมที่ว่า ดังที่มีคำกล่าวว่ “ยามมียศ เขาก็ยก ยามต่ำตก เขาก็หยาม” ทำให้เกิดความไม่หวั่นไหวหรือลุ่มเลิกบำเพ็ญบารมีได้บำเพ็ญบารมีจนสำเร็จประโยชน์

สำหรับเยาวชนนั้น การได้มีโอกาสฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดก ก็ด้วยการที่ผู้ปกครองพ่อแม่ ได้ไปทำบุญที่วัดซึ่งบ้างก็ได้ทำการรับเป็นเจ้าของภาพประจำกัณฑ์นั้น ๆ ลูกก็จะมีโอกาสได้รับฟังการเทศน์มหาชาติด้วย เด็กชายณัฐวัตร บุญช่วยสุข ได้กล่าวว่า “ได้มีโอกาสฟังเทศน์มหาชาติ

กับพ่อแม่”<sup>๓๙</sup> การฟังเทศน์มหาชาตินั้นก็เพื่อให้เยาวชนได้รู้ถึงประวัติของพระเวสสันดร ว่าเป็นบุคคลที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเสียสละที่ยิ่งใหญ่ซึ่งคนอื่นจะทำได้ยาก และสำหรับเด็กก็จะได้เห็นตัวอย่างของกัณหาและชาลี ซึ่งเป็นบุตรของพระเวสสันดร ได้ปฏิบัติในหลักคุณธรรมจนเป็นบุตรที่ดีเชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่ เด็กก็จะสามารถนำมายึดถือเป็นแบบอย่างได้ถือเป็นการสร้างจิตสำนึกด้านความกตัญญูให้กับเด็กผ่านการฟังเรื่องราวของการเทศน์มหาชาติ เวสสันดรชาดก ที่พ่อแม่ก็นำบุตรหลานไปทำบุญที่วัด ปลุกฝังหลักคุณธรรม จริยธรรมให้กับเยาวชนได้ทราบและซึมซับถึงเรื่องราวแห่งการเสียสละ ได้เข้าใจว่าการที่ยอมเสียประโยชน์ตนเพื่อเป็นการสร้างประโยชน์ให้กับคนส่วนใหญ่นั้นเป็นสิ่งที่ดีและควรนำมาปฏิบัติตาม โดยใช้วิธีการสอดแทรกหลักความเสียสละจากเรื่องราวของการเทศน์มหาชาติ เวสสันดรชาดก นั้นเอง

การให้เด็กได้มีส่วนร่วมในประเพณีการเทศน์มหาชาติ โดยให้เด็กได้แต่งตัวเป็นตัวละคร และใช้บทบาทสมมติว่าตนเองนั้นเป็นกัณหา ชาลี ชุภกที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาการเทศน์ และครูแสดงเป็นพระนางมัทรี และตัวละครอื่น ๆ และให้พระสงฆ์ได้ทำการแสดงธรรมตามเนื้อเรื่องและเมื่อถึงเหตุการณ์ในตอนต่าง ๆ ก็ยกบทบาทสมมติจำลองเหตุการณ์ในเรื่องถ่ายทอดออกมาให้กับนักเรียนได้ดูได้ชมก็จะทำให้เกิดความเข้าใจในเนื้อเรื่องได้ง่ายขึ้น และเป็นการปลุกฝังให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการรักษาประเพณีดังกล่าวนี้ไว้ด้วย

### สรุปท้ายบท

การได้เรียนรู้เกี่ยวกับข้อปฏิบัติตนในการทำบุญในวันธรรมสวนะ ทำให้เยาวชนสามารถประพฤติตนตามหลักมารยาทชาวพุทธได้ถูกต้องเหมาะสมมากยิ่งขึ้น เช่น การประนมมือ การไหว้ การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ การประเคนสิ่งของถวายพระ มารยาทในการสนทนาธรรมกับพระสงฆ์ และมีการแต่งกายด้วยความเคารพต่อสถานที่ไม่สวมรองเท้าและกั้นร่มในเขตอุโบสถอันเป็นสถานที่สำคัญ อันเกิดได้จากการศึกษา อบรม ฟังการสั่งสอนและคำแนะนำต่าง ๆ แล้วนำมาฝึกฝนพัฒนาตนให้สามารถปฏิบัติตนได้ถูกต้องดีงาม มีจิตสำนึกความกตัญญูแสดงออกด้วยการบูชาคุณของพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ในพิธีการเวียนเทียน ได้มีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบถูกต้องและเหมาะสมโดยมีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เคารพภูกติกาและปฏิบัติตนไปในแนวทางเดียวกันในการเข้าร่วมประเพณีต่าง ๆ เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ เทศน์มหาชาติ เป็นต้นที่เยาวชนได้เข้าร่วม ทำให้เยาวชนมีความรู้ ความเข้าใจและปฏิบัติสืบต่อประเพณีต่อไปได้

<sup>๓๙</sup> สัมภาษณ์ เด็กชายณัฐวัตร บุญช่วยสุข, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

## บทที่ ๕

### สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

#### ๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการที่ได้ทำการศึกษการสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนา สำหรับเยาวชน โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการสร้างจิตสำนึก ๒. เพื่อศึกษาประเพณีการทำบุญในวันธรรมสวนะในพระพุทธศาสนา และ ๓. เพื่อศึกษาการประยุกต์การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีการทำบุญในวันธรรมสวนะทางพระพุทธศาสนา สำหรับเยาวชน สรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

##### ๕.๑.๑ แนวคิดเรื่องการสร้างจิตสำนึก

จิตสำนึกเป็นสิ่งที่สามารถทำการปลูกฝังได้ด้วยวิธีการได้รับการอบรม การฝึกปฏิบัติ การได้เห็นตัวอย่างที่ประพุดิตี ได้คลุกคลีอยู่กับความถูกต้อง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะค่อย ๆ โน้มน้าวให้เกิดจิตสำนึกที่ถูกต้องในความถูกต้องขึ้น ปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกได้มีอยู่ ๒ ประการ คือ ปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นสภาพสังคมที่อาศัยอยู่รอบตัว ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน วัด ที่ได้ทำการแนะนำสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม ปลูกฝังให้เกิดเป็นจิตสำนึกขึ้น และปัจจัยภายใน ได้แก่ การได้รับรู้ การมองเห็น สัมผัส แล้วเกิดการคิด นำไปสู่การตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญแล้วก่อให้เกิดเป็นจิตสำนึกขึ้น และการได้นำหลักธรรม เช่น ความกตัญญู ความละอาย ความเกรงกลัวต่อบาป เป็นต้น มาใช้ในการสร้างจิตสำนึกก็จะทำให้เกิดจิตสำนึกที่ดีประกอบด้วย คุณธรรมจริยธรรม

##### ๕.๑.๒ ประเพณีทางพระพุทธศาสนา

ประเพณีทางพระพุทธศาสนา มีวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา และวันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา ตักบาตรเทโว เทศน์มหาชาติ ลอยกระทง และสงกรานต์ ซึ่งพุทธศาสนิกชนได้โอกาสเข้าวัดทำบุญ ตักบาตร รักษาศีล ฟังธรรม ฝึกประพุดิตปฏิบัติรักษากาย วาจา และใจให้เป็นที่ไปด้วยความปกติ ลดการเบียดเบียนทำให้ผู้อื่น ต้องได้รับความเดือดร้อน ถือเป็น การปฏิบัติตามหลักโอวาทปาติโมกข์ คือ คำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา

### ๕.๑.๓ การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน

จิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นการทำให้เยาวชนได้รับการศึกษาและสั่งสอนให้ทราบถึงหลักการปฏิบัติตนในการทำบุญที่ถูกต้อง ทำให้เยาวชนมีการปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม เช่น การประนม การไหว้พระ การกราบพระรัตนตรัย แบบเบญจางคประดิษฐ์ การแต่งกายด้วยชุดที่สุภาพเมื่อเข้าวัด ไม่สวมรองเท้าและกั้นร่มในเขตอุโบสถ การประเคนสิ่งของถวายพระสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเยาวชนได้ปฏิบัติตามประเพณีอันดีงามที่ได้มีการปฏิบัติสืบต่อกันมา

การประยุกต์การสอนเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา พ่อแม่ที่รักษาศีล ๕ เป็นประจำ ก็จะทำให้การชักชวนให้ลูกได้รักษาศีลด้วย การให้ลูกได้ทำกิจกรรมปล่อยนกปล่อยปลาให้อาหารสัตว์ ให้ลูกรู้จักกับหลักความมีเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายอันเป็นการปลูกฝังให้ลูกไม่ทำการเบียดเบียนรังแกสัตว์หลาย แล้วสอนเรื่องความไม่เบียดเบียนที่ได้ปฏิบัติอยู่ประยุกต์เข้ากับการสอนในเรื่องการรักษาศีลด้วยการรักษากาย และวาจาให้เป็นปกติ เป็นการประยุกต์ใช้เรื่องความเมตตาเชื่อมโยงเข้ากับศีล การสอนเรื่องสมาธิอาจเข้าใจยากสำหรับเด็ก ให้ลูกได้เข้าร่วมกิจกรรมการทำวัตรสวดมนต์ หรือ ฟังพระเจริญพระพุทธมนต์หรือการฟังธรรมนั้นเป็นการฝึกให้เยาวชนมีสติอยู่ปัจจุบัน แล้วฝึกให้มีการนั่งสมาธิพิจารณาลมหายใจเข้าออก กรวดน้ำแผ่เมตตาทำให้เยาวชนมีความตั้งใจและมีสมาธิเพิ่มมากขึ้น

การประยุกต์การสร้างจิตสำนึกในพิธีการเวียนเทียนทำให้เยาวชนได้มีจิตสำนึกต่อความกตัญญูกตเวทิต่อการแสดงออกถึงความเคารพในขณะทำการเวียนเทียนแต่ละรอบ ได้สวดสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ซึ่งเป็นวิธีการบูชาด้วยการปฏิบัติ

การประยุกต์การสร้างจิตสำนึกการทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยโรงเรียนได้จัดกิจกรรมการประยุกต์ให้นักเรียนได้ทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง ฟังการบรรยายธรรมถึงประวัติความเป็นมา และความสำคัญวันสำคัญนั้น ๆ และช่วงบ่ายก็ได้พานักเรียนไปทำกิจกรรมการรักษาศีล เจริญภavana พัฒนาวัด และเวียนเทียนที่วัด ทำให้นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมการทำบุญมากยิ่งขึ้น ด้านเทศกาลประเพณีของชุมชน คือ การแห่กระเจาดซึ่งเป็นการทำในลักษณะกระทงขนาดใหญ่ชาวบ้านได้ร่วมมือกันทำด้วยความสมัครสมานสามัคคีเสร็จแล้วจัดขบวนแห่โดยมีกลองยาวนำหน้าตามนางรำทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ละเล่นไปตามเส้นทางถนนเพื่อไปยังวัด ระหว่างทางชาวบ้านที่ได้ยินเสียงกลองยาวก็จะเข้ามาร่วมไปกับขบวนหรือบ้างก็ได้ทำบุญ

โดยการนำสิ่งของใส่กระจาดเพื่อนำไปลอยกระทงที่วัดด้วย ถือเป็นประเพณีการสร้างสรรค์สำนึกในการรักษาประเพณีการลอยกระทงได้อย่างดี นอกจากนี้ในกิจกรรมการตักบาตรเทโว เยาวชนได้มีส่วนร่วมในประเพณีด้วยการแต่งกายเป็นเทวดา นางฟ้า จำลองเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับลงมาจากสวรรค์โดยมีเทวดา นางฟ้า มาส่งเสด็จ เพื่อนำมาถ่ายทอดให้พุทธศาสนิกชนได้มีความเข้าใจเกี่ยวกับในการทำบุญตักบาตรเทโวมากขึ้น และการที่ให้เยาวชนได้รับบทบาทสมมติแสดงเป็นกัณหา ซาลี ชูชก ในการเทศน์มหาชาติ ทำให้เยาวชนได้ศึกษาและเข้าใจในประเพณีการทำบุญในงานเทศน์มหาชาติมากยิ่งขึ้น

## ๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

ประเพณีทางพระพุทธศาสนานอกจากวันเข้าพรรษา ตักบาตรเทโว เทศกาลเทศน์มหาชาติ เป็นต้นแล้ว ยังมีเทศกาล/ประเพณี สงกรานต์ ลอยกระทง ด้วย มีต้นกำเนิดที่อินเดีย อีกนัยหนึ่งเป็นกำเนิดมาจากประเพณี ๑๒ เดือนของไทย (ฮีตสิบสอง) มหาชาตินั้น มีตำนานจากอินเดียโดยแท้ปรากฏในพระไตรปิฎกหมวดขุททกนิกาย พุทธวงศ์ จะระบุว่าพระผู้มีพระภาคผู้ศากยมุนี ผู้ประเสริฐประทับนั่งท่ามกลางบัลลังก์นั้นแสดงมหาเวสสันดรชาดก แก่พระราชาบิดาท่ามกลางบัลลังก์นั้นสัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้บรรลุธรรม ส่วนขุททกนิกาย ชาดกนั้นจะเป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร เป็นชาดกการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต นำมาจำลองเหตุการณ์เทศน์มหาชาติในประเทศไทย

การศึกษาเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธนี้จะสร้างจิตสำนึกประเภทคุณค่า ๓ ประการ โดย คุณค่าทางพุทธิศึกษา โดยความรู้ในศาสตร์ ศิลป์ รู้และเข้าใจที่ไปที่มาและสามารถอธิบายศิลปวัฒนธรรมได้ คุณค่าทางจริยศึกษา โดยรู้และปฏิบัติตามเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาตามวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม และคุณค่าทางหัตถศึกษา โดยฝึกหัดสร้างสรรค์ เพิ่มเติมทักษะให้มีให้ดีให้เป็น แสดงศักยภาพทางคุณค่าชีวิตให้มีพร้อม

การศึกษาเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธนี้จะสร้างจิตสำนึกเริ่มจากจิตสำนึกต่อตนเองที่ จะต้องก่อนอื่นใด จิตสำนึกต่อครอบครัว โดยสร้างครอบครัวให้แม่แบบเริ่มต้น จิตสำนึกต่อสถาบันหลัก คือชาติ โดยคุ้มครองป้องกันชาติ เสียภาษีอากร ทำหน้าที่เป็นพลเมืองดี ศาสนา โดยการศึกษาเรียนรู้ตามหลักธรรม พระมหากษัตริย์ โดยยินยอมที่จะปฏิบัติตามพระบรมราชาวาท มีทฤษฎีปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงในใจเสมอ จิตสำนึกต่อสังคม โดยวางตนให้พอเหมาะ เอื้อเพื่อแผ้วแผ่ต่อผู้อื่น ดำรงตนอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้นแบบวัฒนธรรมองค์กร

สรุป การวิจัยนี้ มีองค์ความรู้เทศกาลหรือประเพณี เช่นสงกรานต์ ลอยกระทง และเทศน์มหาชาติ ประเภทคุณค่า ได้แก่ พุทธศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา มีแหล่งจิตสำนึกคือจากตนเอง ครอบครัว โรงเรียน วัด สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยย่อ คือ สำนึกตนเอง ครอบครัว สถาบันหลัก และสังคม มีกระบวนการสร้างจิต ได้แก่ ความรู้ กิจกรรม ข้อบังคับ เครือข่าย และ บริหารจัดการ มีแนวการสังเคราะห์เพื่อประยุกต์ใช้ตามบริบทการพัฒนาสังคมไทยจากวัฒนธรรมแห่งจิตสำนึก คຸ່ມครองโลก (Earth Day) ซึ่งประกาศโดยองค์การสหประชาชาติ เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน บริบทแห่งหลักธรรม คือ ธรรมโลกบาล (หิริโอตตปปะ) และไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

ปัจจัยแห่งจิตสำนึกนี้ มีที่มาหลายทาง แต่ทางที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง คือ ทฤษฎีของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ได้แก่ “ทาน ปิยวาจา อตถจริย และสมานัตตตา”<sup>๑</sup> ดังที่พระเทพโสภณ กล่าวว่า “ธรรมข้อนี้ เปรียบดั่งลิ่มสลักเพราะถ้าให้ติดแน่น นี่คือ การสร้างมิตรภาพ ความสัมพันธ์ภาพที่ครองใจคน แล้วประสงคังานใดก็สำเร็จ”<sup>๒</sup>

กระบวนการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการทำงาน คือ การช่วยสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับลูกน้องในการทำงาน ได้แก่

๑. หัวหน้าควรให้ลูกน้องมีอิสระในการทำงานในแบบของเขามากที่สุดเท่าที่จะทำได้ คือให้ลูกน้องเป็นผู้ตั้งเป้าหมายในการทำงานและกำหนดวิธีการที่ทำให้บรรลุเป้าหมายโดยลูกน้องเป็นผู้ระบุขึ้นมาตามความรับผิดชอบของงานที่ได้ปฏิบัติ

๒. มอบอำนาจให้ลูกน้องได้มีการตัดสินใจตามกรอบงานที่พวกเขาได้รับมอบหมาย เพราะจะเป็นการพัฒนาความมั่นใจและความเคารพในตัวเองซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ลูกน้องเกิดความคิดริเริ่มที่จะทำให้งานสำเร็จอย่างไร

๓. ให้ลูกน้องจัดระบบในการทำงาน คือ ลูกน้องเกิดความรับผิดชอบต่อผลการกระทำของตน ลูกน้องจะต้องทราบว่าตนเองมีความรับผิดชอบงานอะไรบ้าง? อำนาจของตนมีแค่ไหนและต้องสามารถระบุถึงความสำเร็จในงานที่ตนเองรับผิดชอบได้อย่างชัดเจน

๔. หัวหน้างานต้องสนับสนุนให้ลูกน้องได้ใช้วิธีการของตัวเองในการตัดสินใจ เพราะจะทำให้ลูกน้องรู้สึกว่าเป็นผู้ดำเนินการเองพร้อมที่จะสนับสนุนในการตัดสินใจและการกระทำของพวกเขา

<sup>๑</sup> ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๕๕.

<sup>๒</sup> พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๔๐.



๕. หัวหน้างานจะมอบหมายให้ลูกน้องเรียนรู้งานในหน้าที่สูงขึ้น จะเป็นการทำให้ลูกน้องมีจิตสำนึกที่ติดต่อกับการทำงานได้มากขึ้น ขณะเดียวกันก็จะทำให้ส่วนราชการมีความสามารถหลากหลาย และมีองค์ความรู้จากการเรียนรู้จากความผิดพลาดที่เกิดขึ้น

๖. ที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนได้ลองปฏิบัติดูแล้ว สิ่งที่ได้ ทำให้ลูกน้องเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยมีผู้เขียนเป็นที่เลี้ยงคอยชี้แนะ แนะนำ เพื่อที่ลูกน้องจะได้เกิดความคิดที่สร้างสรรค์ สามารถปฏิบัติงานได้ด้วยตนเอง เสมือนเป็นการสร้างบุคลากรให้ทำงานในฐานะที่สามารถเป็นหัวหน้างานได้โดยอัตโนมัติ สิ่งใดที่ไม่ถูกต้องผู้เขียนจะคอยเป็นผู้แนะนำและที่ปรึกษาให้กับลูกน้อง เพื่อในอนาคตพวกเขาจะได้เติบโตเป็นผู้บริหารและผู้นำที่ดีต่อส่วนราชการได้ต่อไป

### ๕.๓ ข้อเสนอแนะ

#### ๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะแนวคิด

ภายหลังจากการดำเนินการวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชนแล้ว มีแนวคิดที่จะสรุปเป็นคำย่อ เรียกกันง่าย ๆ สะดวกแก่การนำไปใช้และปฏิบัติตาม ดังนี้

- ๑) การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณี ส่วนบุคคล
- ๒) การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณี ส่วนครอบครัว
- ๓) การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณี ส่วนการศึกษา
- ๔) การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณี ส่วนศาสนา

การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณี ส่วนบุคคล จุดเริ่มต้นแห่งวัฒนธรรมสังคม มองมุมประเพณีส่วนตัวแยกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือประเพณีภายนอกกับภายใน ภายนอก คือบุคลิกภาพ ธรรมชาติและบุคลิกภาพโดยตบแต่ง บุคลิกธรรมชาติคือรูปร่างหน้าตา รูปทรงอ้วน ผอม สูง ต่ำ ดำ ขาว บุคลิกธรรมชาตินี้แก้ไขไม่ได้มาก แต่เราสามารถจัดทำให้เข้ากับโอกาส สถานการณ์ได้ สมมติ ถ้าเป็นคนเตี้ย อาจจะแต่งตัวใส่สีสันของกางเกง เสื้อผ้า ลายม้าลายแนวตั้ง ก็จะดูสูงขึ้น ถ้ารูปร่างสูง สลุด ก็จะใส่กางเกงตัวใหญ่ ๆ หลวม ๆ เสื้อลายขวาง ถ้ารูปร่างผอม ๆ ก็ใส่เสื้อผ้าตัวหลวม ๆ ถ้าผิวดำ ก็แต่งตัวลบรอยโดยใส่เสื้อผ้าสีเนียนเทา หรือออกขาว ๆ หรือสีน้ำตาล สรุปแล้ว คือให้ตบแต่งให้กลับกัน แต่ก็เชื่อว่า แก้มากเกินไปจนหักล้าง

ส่วนบุคลิกภายใน คือ ความคิด ความอ่าน ว่าแนวไหน คือว่า มีแนวตลาด ๆ แนวคิดวิชาการ แนวคิดที่แมน ๆ แนวคิดที่กึ่งชายกึ่งหญิง หรือแนวคิดสุภาพสตรี ถ้าเป็นแนวคิดแบบตลาด ๆ ก็คิดหรือพูดคุยในเรื่องชาวบ้าน เรื่องกินเรื่องอยู่รายวัน เรื่องการทะเลาะกันของชาวบ้าน เรื่องบนโต๊ะบนเตียงของผัว ๆ เมีย ๆ หรือความคิดแนวโทสจริต ก็จะมีเรื่องที่เป็นลบ ๆ คนนั้นคนนี้นินทากันอย่าง

นั้นอย่างนี้ เรื่องสัปดน ๆ เพื่อให้เกิดการจงเกลียดจงชัง คอยจับจ้องเอาส่วนที่เสีย ๆ เรื่องเต๋อตำของใคร ๆ มาประจาน อีกแนวคิดหนึ่ง คือแนวคิดแบบจำอวด คือบางคนมักจำอวด รอให้คนอื่นมานิยามชมชอบ ใครขัดใจเป็นไม่ได้ ส่วนแนวคิดวิชาการ เป็นแนวคิดอ่านที่เป็นสภาวะ เหตุการณ์ วิเคราะห์ วิเคราะห์กรณีพิพาทแล้วจะแก้ปัญหาได้อย่างไร เป็นความคิดแบบไร้อคติ ไม่ยึดติดกับตัวบุคคลมากนัก คิดอยู่เสมอว่า “จงเตือนตนอยู่เสมอ”

สรุปเรื่องนี้ เป็นทักษะบวก กับ ทักษะลบ ทักษะบวก เป็นทักษะที่พึงปรารถนา ทักษะที่สร้างสรรค์ ทักษะที่พัฒนาที่จะนำพาสิ่งที่ดีมาเพิ่มให้ชีวิตเรื่อย ๆ ส่วนทักษะที่เป็นลบ เป็นทักษะที่ใคร ๆ ไม่พึงปรารถนา เป็นทักษะที่ลดทอน ถดถอย บั่นทอน กินต้นทุน ทำให้ต้นทุนหาย กำไรไม่เพิ่ม ถ้าถามว่า แบบไหนดี ต้องตอบตามแนวธรรมาธิปไตย ว่า ทักษะบวก ดี

การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณี ส่วนครอบครัว จุดเริ่มต้นวัฒนธรรมสังคม โดยปฏิบัติต่อครอบครัวของตนเอง กล่าวคือ หลิงหรือชายที่มีครอบครัวนั้นควรปฏิบัติตัวอย่างไร นั่นคือว่า คนที่มีครอบครัวแล้วต้องมีวุฒิภาวะทางชีวิต จิตใจที่แตกต่างจากที่ตนเป็นโสด ประการแรก คนที่มีครอบครัวแล้วจะมีจิตใจที่ยอมรับความแตกต่าง ความหยาบหยาบของกันและกัน โดยเฉพาะฝ่ายสามี ต้องยอมรับสภาพของสตรีมีภาวะประจำเดือน เครื่องสำอางที่ตนไม่ชอบ สภาพที่รุ่งรังบนร่างกาย เช่นผมที่ยาว เล็บสีที่ยาว เสื้อผ้าหลายชิ้น ฝ่ายภรรยาต้องยอมรับความเป็นสุขภาพบุรุษของสามีที่มีการหิวการถือสิ่งของไม่เหมือนภรรยา การพูดการคุยตามบุคลิกของตนเอง การไม่ชอบให้ภรรยามองข้าม หรือนำไปเทียบอะไรกับชายอื่น

ประการต่อมา เป็นการสร้างประเพณีของสามีภรรยาต่อบุตร คือ เมื่อมีบุตรแล้ว ต้องปฏิบัติต่อบุตรของตนด้วยการเลี้ยงดูให้ถูกต้อง เป็นธรรม เลี้ยงตามธรรมเนียมคลองธรรมของประเพณี อันดีงามทั้งทางพฤตินัยและนิตินัย โดยพ่อแม่ต้องอบรมสั่งสอนบุตรให้รู้ดีรู้ชั่ว สอนให้พูดให้คุยที่ถูกต้อง สอนให้มีสังคม สอนให้รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ซึ่งโดยหน้าที่พ่อแม่ นั้นจะควบคุมดูแลบุตรของตนจนเติบโตอาจจนถึงตาย ต้องเลี้ยงดูทั้งร่างกายและจิตใจ เมื่อถึงวัยที่ต้องทำอะไรก็ต้องจัดการให้ได้ตามนั้น เช่น ให้ได้รับการศึกษาตามวัย เมื่ออายุ ๓ ปีให้เข้าเรียนอนุบาล อายุ ๗ ปี ให้เข้าเรียน ป.๑ อายุ ๑๓ ปีให้เข้าเรียน ม.๑ เมื่อจบ ม.๖ แล้วให้เข้าเรียน มหาวิทยาลัย นี่คือน้ำที่หลักของพ่อแม่ที่ต้องรับผิดชอบการศึกษาของบุตร ถ้าพ่อแม่ท่านใดไม่ปฏิบัติตามให้เข้าเรียนในเกณฑ์บังคับ คือ ม. ๓ ถือว่าผิดกับหลักนิตินัย

อีกประการต่อมา คือ สามีภรรยาต้องบริหารจัดการครอบครัวให้เป็นระบบ ป้องกันความขัดแย้งขัดใจจนกลายเป็นหย่าร้างกัน หากจะหย่าร้าง ก็จะไม่หย่าร้างโดยเหตุไม่จำเป็น ทั้งลูก ๆ ไว้กับญาติพี่น้อง หรือพ่อแม่ที่แก่เฒ่าโดยที่ท่านไม่ยินยอมพร้อมใจกายที่จะเลี้ยง เพราะเหตุทางสุขภาพ การเงิน การงาน กำลังทรัพย์ไม่เพียงพอจะเลี้ยงดูลูก ๆ ให้ปกติได้

ปัญหาการหย่าร้างของสามีภรรยา ส่วนใหญ่มาจากศิลปะ ๕ ข้อที่ ๓ โดยละเมิดหรือนอกใจ ซึ่งกันและกัน อีกฝ่ายหนึ่งยอมไม่ได้ ทำลายเกียรติศักดิ์ศรีอย่างร้ายแรง จนมาสิ้นสุดที่การหย่าร้าง ปัญหาที่ตามมาคือมาตักอยู่ที่คำว่า ไปด้วยกันไม่ได้ ซึ่งสามารถหย่าร้างได้ทุกกระยะหรือทุภักดิ์ แม้อายุ ๖๐-๗๐ ปีแล้วก็หย่าร้างได้ บางครอบครัวมีบุตรด้วยถึง ๕ คนก็หย่าร้าง เหตุผลคือสามีแอบนอกใจมีเมียคนอื่น ครอบครัวดารา หรือบุคคลไฮโซหลายครอบครัวก็มีข่าวให้ได้ยินบ่อย ๆ แม้แต่นักกีฬาจัดพิธีแต่งงานระดับประเทศ ผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมืองเป็นแขกมาร่วมพิธีแต่งงานไม่นานก็หย่าร้างกัน เพราะสาเหตุละเมิดศิลปะ ๕ ข้อที่ ๓

สรุปเรื่องนี้ สามีภรรยาต้องสร้างประเพณีด้วยการปฏิบัติในศิลปะ ๕ ข้อที่ ๓ จึงถือได้ว่า ศิลปะข้อนี้เป็นหลักประกันครอบครัวในฐานะสังคมพื้นฐานที่สุด

การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณี ส่วนการศึกษา แหล่งสร้างวัฒนธรรมของนักเรียน โดยพ่อแม่ ผู้ปกครอง ญาติพี่น้องที่รับผิดชอบต่อชีวิตนักเรียนคนนั้น ๆ ต้องให้การศึกษาแก่กันทั้งโดยพฤตินัยและโดยนิตินัย การให้การศึกษาโดยพฤตินัย ผู้วิจัยมีกรณีศึกษาคือ พี่สาวกับน้องชายคู่หนึ่ง ในจังหวัดศรีสะเกษ พี่สาวอายุ ๒๐ ปี น้องชาย ๑๕ ปี โดยพี่สาวเรียนจบ ม.๖ เข้าทำงานเป็นลูกจ้าง ส่วนคนน้องยังเรียนอยู่ ม.ต้น ทั้งสองอยู่กับลุงและป้า ซึ่งพ่อแม่ของเขาออกทำงานรับจ้าง ในกรุงเทพฯ หลายปีตั้งแต่พี่สาวอายุได้เพียง ๑๕ ปี น้องชายเพียงอายุ ๑๐ ปี ที่น่าทึ่งคือ สองพี่น้องนี้ปกครองกันดี โดยพี่สาวก็ดูแลน้องดี อบรมสั่งสอนให้กิน ให้นอน ให้มีความรับผิดชอบดี ผู้น้องก็ว่านอนสอนง่าย ทั้ง ๆ ที่พี่น้องนี้อยู่ในวัยรุ่น แทนที่จะเห็นว่ายู่ห่างหูห่างตาพ่อแม่จะทำตัวเกเร น้องชายเป็นเด็กแว้น ก็เปล่าเลย กลางคืนออกไม่เที่ยว ว่างก็ไม่เที่ยวเตร่จนลืมบ้าน แต่หันมาเตรียมตัวทำงานในวันรุ่ง ทำอย่างนี้เรื่อยมา พ่อแม่อยู่ไกลแทนที่จะกังวลก็กลับอุ่นใจทำงานได้สบายใจ ทำงานมีเงินเก็บ ส่วนการศึกษาเชิงนิตินัยนั้น ก็คือการได้เรียนตามวัยและตามขั้นตอนการศึกษาดังที่กล่าวมา

ประเพณีองค์กรทางการศึกษา หมายถึงองค์กรนั้น ๆ ถูกกำหนดบทบาทให้จัดการศึกษา แล้วจัดการศึกษาได้ตามข้อบังคับ เช่น หน่วยงานทางศาสนาพระสงฆ์จะจัดการศึกษาแก่ผู้เข้าบวชตามระบบ โดย จัดการศึกษาระบบธรรม หรือบาลี คือผู้เข้าบวชใหม่ จะเรียนนวกะหรือนักธรรมชั้นตรี ถ้าไม่ลาสิกขาที่เรียนต่อนักธรรมชั้นโทหรือชั้นเอกก็จบระบบธรรม ถ้าผู้บวชนั้นมีจิตศรัทธาศึกษาต่อบาลีก็ยอมได้ จัดการให้เรียนถึงระดับเปรียญธรรม ๙ ประโยค หรือจะเรียนแผนกปริยัติธรรม แผนกสามัญระดับ ม.ต้น ถึง ม.ปลาย ก็ได้ จัดการให้เรียน ยิ่งกว่านั้น ยังการศึกษาระดับปริญญาตรี ถึง ปริญญาเอกโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อผู้บวชแล้วมีจิตศรัทธาและได้ศึกษาตามนี้ถึงระดับใดระดับหนึ่ง เรียก บวชเรียน ซึ่งต่างจากบวชตามประเพณีที่บวชเพียง ๗ วัน ๓ เดือน หรือ ๑ พรรษา หรือบวชแค้น หรือบวชให้พ่อแม่ให้ญาติพี่น้องที่เคารพนับถือตามประเพณีที่ถือกันมา แม้จะถือว่าบวชเพียงระยะสั้นก็จริง ก็ยังถือว่าได้ศึกษาแต่ไม่มีวุฒิปับตรเท่านั้น เพราะขึ้นว่าบวชเป็น

พระสงฆ์นั้นเป็นระบบที่เข้าหาศาสนาเป็นการน้อมรับพระรัตนตรัยเข้ามาหาตัวเอง และถือว่าเป็นชาวพุทธที่ศึกษา ตามหลักไตรสิกขาในฐานะองค์รวมแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว

ถามว่าพระพุทธศาสนาคืออะไร ก็ตอบได้ว่า คือคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะชาวพุทธที่นับถือพระพุทธเจ้าต้องนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ ไม่ใช่ปฏิบัติตามคำสอนของศาสดาอื่น แล้วบอกว่าเป็นชาวพุทธ อย่างนี้ไม่ถูกต้องแน่นอน ดังนั้น เรานับถือศาสดาองค์ใดต้องยึดถือปฏิบัติตามคำสอนของศาสดาองค์นั้น

ทำไมจึงบอกว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา ยึดเอาจุดไหนของคำสอนว่าเป็นศาสนาแห่งการศึกษา ตอบได้ว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเมื่อแยกเป็นหลักปฏิบัติแล้ว จะได้สามส่วน เรียกว่า ไตรสิกขา แปลว่าการศึกษาสองส่วน กล่าวคือ ส่วนศีล ส่วนสมาธิ และส่วนปัญญา แต่ละส่วนทำหน้าที่อย่างมีระบบ ส่วนศีลครอบคลุมพฤติกรรมทางกายกรรมและวจีกรรม ส่วนสมาธิครอบคลุมพฤติกรรมทางมโนกรรม ส่วนปัญญาเป็นผลผลิตที่ได้จากการปฏิบัติในศีลและสมาธินั้น

พระพุทธเจ้าภายหลังตรัสรู้แล้วก็ออกเผยแผ่คำสอนนานถึง ๔๕ พรรษา ในจำนวนนี้ได้วางกฎระเบียบข้อบังคับทั้งแก่ภิกษุสงฆ์เป็นศีลปาฏิโมกข์ จำนวน ๒๒๗ ข้อ บัญญัติเป็นปัญจศีลสำหรับชาวบ้าน ๕ ข้อ นอกจากนี้ ยังแสดงเป็นหลักธรรมปฏิบัติเป็นสูตร เช่นมงคลสูตร ว่าด้วยเรื่องการไม่คบคนพาล ให้คบแต่บัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นต้น แยกย่อยลงไปเป็นชั้นๆ เป็นกอง รวมได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น

หลักสิกขานี้เอง เมื่อจัดเข้าในมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งถือเป็นทางปฏิบัติไปสู่นิพพานแล้วก็จะได้ว่า ส่วนศีล จัดเข้าในสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ส่วนสมาธิ จัดเข้าในสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และส่วนปัญญา จัดเข้าในสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ดังนั้น ใครก็ตามที่ขึ้นชื่อว่าชาวพุทธ นั้นก็หมายถึงผู้ศึกษาตลอดชีวิตที่เป็นชาวพุทธด้วย เหตุดังนี้ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่บัญญัติให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้น ก็สามารถเข้าได้กับหลักไตรสิกขานี้

สรุปเรื่องนี้ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา คำสอนของพระพุทธเจ้ารวมลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยศีล พัฒนากายให้มีารฝึกฝน ความสามารถ การสร้างทักษะ เป็นกรรมที่ควรแก่การงาน สมาธิ พัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง มีอุทฺทิมภาวะ มีความหนักแน่น ไม่อ่อนไหว ไม่ถือมลคลตื่นข่าว มีเหตุผล ปัญญา พัฒนาความคิดความอ่านให้รู้เหตุผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้สังคมบุคคล เห็นที่ถูกต้องตามหลักอริยสัจ รู้แจ้งในกรรม ในชั้น ๕ นี้เอง

การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณี ส่วนศาสนา จุดเริ่มต้นแห่งศรัทธาและความเชื่อ วัฒนธรรมที่ตนจะปฏิบัติต่อศาสนาโดยการเป็นชาวพุทธที่ดีที่ถูกต้องตามหลักธรรมวินัย โดยอุบาสก

อุบาสิกา ก็เป็นอุบาสกรัตนะ มีคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ ๑. เป็นผู้มีศรัทธา ๒. เป็นผู้มีศีล ๓. เป็นผู้ไม่ถ่อมมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล ๔. ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนา<sup>๓</sup> ๕. ทำอุปกะระในศาสนานี้ก่อน (ชวนชวายนในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา)<sup>๓</sup> ดำรงตนอยู่ในฆราวาสธรรม ๔ คือ ๑. สัจจะ ๒. ทมะ ๓. ขันติ ๔. จาคะ<sup>๔</sup> มีการบริหารจัดการการใช้ทรัพย์สินสมบัติของตนให้เป็นระบบ เป็นโศภิตวิภาค ๔ คือ ๑. ส่วนที่ ๑ สำหรับใช้เลี้ยงตนเอง ครอบครัว ทำประโยชน์สาธารณะสงเคราะห์ ส่วนที่ ๒ และ ๓ สำหรับใช้สำหรับลงทุน ๒. ส่วนที่ ๔ สำหรับใช้คราวจำเป็น (เงินเก็บ)<sup>๕</sup> ที่สำคัญคือ บริหารจัดการทรัพย์สินของตนให้ลงตัว ไม่ให้มีหนี้สินมากมาย (อนนสุข) หรือมีแล้วก็ชำระหนี้สินนั้นตามนัดหมาย และมีความสุขโดยไม่มีโทษ (อนวัชชสุข) โดยไม่ได้ทรัพย์สินมาที่ต้องคดี ไม่มีโทษ ไม่ทำมิจฉวานาฆ ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม เป็นการปฏิบัติศีล ๕ ข้อที่ ๒ ที่ถือเป็นหลักประกันทรัพย์สิน

ประเพณีทางศาสนา นอกจากปฏิบัติตามธรรมแล้ว ยังปฏิบัติได้ตามสถาปัตยกรรม ประติมากรรม เทศกาล/ประเพณีที่เป็นศิลปวัฒนธรรมที่สื่อถึงธรรมอีกด้วย เห็นได้ชัด คือ เพลวเพลิงบนพระเศียรพระพุทธรูปที่สื่อถึงศีล สมาริ ปัญญา โดยเปลวเพลิงนั้น สื่อถึงปัญญา เปรียบด้วยแสงสว่าง สอดคล้องกับคำว่า Enlightenment - การตรัสรู้ / การรู้แจ้งด้วยปัญญาญาณ / การกำจัดความมืดคืออวิชชา เราได้ยินคำว่า ตรัสรู้นี้เสมอที่ใช้กับพระพุทธเจ้า หรือจะกล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า เป็นพุทธโธ คือผู้รู้ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นสัมมาสัมพุทธโธ ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ คำนี้ถูกกล่าวถึงวันละมากกว่าแสนครั้งจากการสวดมนต์ของชาวพุทธทั่วประเทศ แต่ถ้าถามว่า คำว่าตรัสรู้คืออะไร จะให้นิยามเป็นภาษาพูดภาษาเขียนอย่างไรดี ถ้าเราบอกว่าตรัสรู้ คือรู้ความจริง ซึ่งโดยทั่วไปก็รู้เหมือนกัน ทำไมไม่ใช้คำว่าตรัสรู้ละ ก็จะได้คำตอบที่นี้ว่า คำว่าตรัสรู้นั้นใช้กับพระพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่ใช่กับพระอรหันต์อื่น ๆ ซึ่งพระอรหันต์จะใช้คำว่าบรรลุมรรค หรือบรรลุมะอรหันต์ ภาษาอังกฤษใช้คำว่า attainment พระพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์เหมือนกัน แต่เป็นพระอรหันต์ชนิดสัมมาสัมพุทธะใช้คำว่าตรัสรู้ (Enlightenment) เป็นคำที่ควรหยิบยกมาทำความเข้าใจว่า Enlightenment ที่แปลว่าตรัสรู้คำนี้ มาอย่างไร กล่าวคือ

En = เป็นปริทัศน์ คือคำนำหน้า มีความหมายว่าทำให้....

Light = เป็นธาตุ แปลว่าสว่าง

En = เป็นปัจจัย แปลว่าทำให้

<sup>๓</sup> อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๖/๒๙๓.

<sup>๔</sup> ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

<sup>๕</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๕/๒๑๒.

Ment = เป็นปัจจัย แปลว่าการทำให้

เมื่อรวมคำแล้ว แปลว่าการทำให้เกิดแสงสว่าง ดังนั้น คำว่าตรัสรู้จึงแปลได้ว่า การทำให้เกิดปัญญาที่เปรียบด้วยแสงสว่าง (ปัญญา โลกสมิ ปชฺโชโต) พระพุทธเจ้าเปรียบปัญญาด้วยแสงสว่าง ซึ่งคำว่าสว่างคำนี้ไม่ใช่ธรรมดาต้น ๆ หากแต่หมายถึงสว่างส่องที่มืดที่เปรียบด้วยความไม่รู้ (อวิชชา) หรือกำจัดอวิชชาคือความมืดให้สิ้นไปแล้วจึงจะเห็นความจริงที่แท้จริงตามเป็น (as it really is) มาถึงตรงนี้ให้เราถอยกลับไปถึงปัจจุสมุปบาทซึ่งมีสิบสององค์ประกอบเริ่มต้นด้วยคำว่าอวิชชา ตามด้วยสังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรณะ หลักธรรมนี้เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ถ้าเป็นชีวิตของเราก็ตอบได้ว่าเริ่มต้นจากอวิชชา ถ้าอวิชชามี องค์ประกอบอื่น ๆ ก็มีตาม ถ้าอวิชชาไม่มี อื่น ๆ ก็ไม่มี ดังนั้น การที่เราจะตัดกรรมแห่งวงจรกำเนิดนี้ได้ จะตัดที่ไหน ก็ต้องตอบว่า ตัดที่อวิชชา ซึ่งถือเป็นกิเลสที่ต้องเอาชนะด้วยเหตุนี้ เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือนิพพาน แต่การที่จะบรรลุถึงนิพพานได้นั้นต้องปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปดให้ครบถ้วน เมื่อปฏิบัติครบแล้วก็จะเข้าสู่ภาวะนิพพานไม่กลับมาสู่สังสารวัฏ (Rebirth) มีวงจรชีวิตอีก トラบใดที่กลับมาถือกำเนิดอีก トラบก็นั่นต้องมีทุกข์ ดังคำว่า ชาติปิ ทุกขา (การเกิดเป็นทุกข์) ความดังกล่าวนี้นี้ เราจะได้ยินนักปราชญ์กล่าวเสมอว่า พุทธศาสนาสอนอยู่สองเรื่องคือทุกข์กับความดับทุกข์ จะเห็นว่าพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี พระอรหันต์จะไม่กลับมาอีก (Non-Returner) คำว่าดับทุกข์คือดับวงจรชีวิตอย่างถาวร เข้าสู่ภาวะสุขที่นิรันดร์ (นิพพาน ปรมมสุข)

อนึ่ง เกี่ยวกับประเด็นการตรัสรู้ ดังกล่าวข้างต้นนั้น ทำให้เราต้องค้นคว้าขึ้นอีกอย่างคือ คบเพลิง และรูปก้นหอยบนพระเศียรของพระพุทธรูป ถ้ามองว่ามีไว้ทำไม เพื่ออะไร เรื่องนี้ไม่ใช่เพียงศิลป์เท่านั้นหากแต่เป็นศาสตร์ด้วย เรื่องของศิลป์นั้น แนนอนคือให้เกิดความสวยงาม ดูสบายตา แต่ที่จะขาดไม่ได้คือศาสตร์ที่ถ่ายทอดผ่านสัญลักษณ์หรือตัวแทนอะไรสักอย่างหนึ่งบนพื้นฐานของความจริงที่เป็นหรือที่ได้ คบเพลิงที่ว่านี้หมายถึงเอาแสงสว่าง ซึ่งหมายถึงปัญญา เหมือนหนึ่งจุดเทียนตั้งไว้ที่มืดแล้วอยู่ไกล ๆ มองไป บริเวณนั้นจะเห็นรัศมีแห่งแสงสว่างพวยพุ่งเป็นวงรอบ โดยเน้นถึงแสงสว่างแห่งปัญญาที่ทำลายความมืดคืออวิชชา นั่นเอง ส่วนรูปก้นหอยรอบ ๆ พระเศียรนั้นหมายถึงศีลสมาธิที่มีมากมาย ส่วนอื่น ๆ จะเห็นว่า พระพุทธปฏิมาจะมีเนตรทอดลง หมายถึงการสำรวมอินทรีย์ (ปาฏิโมกข์ จ ส่วโร) นิ้วพระหัตถ์และพระบาทเสมอกัน หมายถึงความเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ที่เท่าเทียมกัน เป็นอภัยมัญญารัก ไร้ขอบเขตจำกัด (universal love) พระหัตถ์ข้างซ้ายวางราบบนตัก ข้างขวาวางบนเข่า มาจากการที่พระองค์ตกใจสะดุ้งมารแล้วยกพระหัตถ์ขึ้นทำนองโบกหม่อมารบาย ๆ แล้ววางลงบนเข่าไม่กลับประสานสมาธิดังเดิม เรียกปางนี้ว่า มารวิชัยหรือปางสะดุ้งมาร มีพระพุทธชินราชเป็นตัวอย่างของปางมารวิชัย

สรุปเรื่องนี้ หลักคำสอนทางพุทธศาสนานั้นแยกเป็นหลักธรรมที่พึงปฏิบัติ ส่วนหลักศีล หรือวินัยที่ต้องปฏิบัติตาม โดยใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสร้างจุดศูนย์รวม

### ๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะการนำไปใช้

เนื่องจากจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทุกคน ไม่ว่าจะพูด จะทำอะไรก็ไม่พ้นจากประเพณีทางพระพุทธศาสนา จริ่งอยู่ในระดับ การบริหารประเทศจะมีกระทรวงวัฒนธรรม มีผลให้มีระบบวัฒนธรรมแผ่ไปถึงการปกครองระดับย่อย ๆ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล ขึ้นไป แม้องค์กรต่าง ๆ ที่จัดการขึ้นมา จะมี วัฒนธรรมของตนเองและปฏิบัติตามวัฒนธรรมร่วมหรือวัฒนธรรมส่วนกลาง จึงเสนอแนวคิดและวิธี นำไปใช้ว่า

๑) นำพุทธภาษิตเรื่องประเพณี เขียนแผ่นป้ายติดตามฝาผนัง กำแพงวัด ประตูวัด ทางเข้า วัด เช่นว่า วัดกับวังเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรม หรือคำสอนของพระพุทธเจ้าซึมซับอยู่ในศิลปวัฒนธรรม หรือศิลปวัฒนธรรมคือสื่อสำแดงธรรม

๒) แต่งกันท์เทศน์ เรื่อง ประเพณีไทย บรรจุเป็นหนังสืออานิสงส์ ๑๐๘ เพื่อเทศน์ตาม โอกาสทำบุญหรืองานอวมงคลต่าง ๆ

๓) กำหนดคำโอวาท เรื่องประเพณี ในงานแต่งงาน เพื่อยกพุทธภาษิตมาอบรมคู่บ่าวสาว ในพิธีแต่งงาน

๔) กำหนดคำโอวาท เรื่องประเพณีไทย ในโครงการอบรมนักเรียน ค่ายพุทธธรรม

๕) กำหนดเป็นแผนงานบริหารองค์กร เช่นงานเผยแผ่พุทธศาสนา ระดับประเทศ เช่น กำหนดให้เทศน์วันอุโบสถศีล เรื่องประเพณีไทย

๖) กำหนดวิธีการรักษาและปฏิบัติตามประเพณี จากกระบวนการรักษาทั้ง ๔ คือ จากตนเอง จากครอบครัว จากโรงเรียน จากวัดหรือศาสนา จากรัฐหรือชาติ และจากสถาบัน พระมหากษัตริย์ องค์ความรู้ศิลปวัฒนธรรม คือการสร้างองค์ความรู้ ให้อาหารแก่ชีวิต เรียกว่า วิญญานาหาร เป็นอาหารชนิดหนึ่งในสี่ชนิด คือถ้าคนเรามีอาหารดี ก็จะเป็นปัจจัยอบรมชีวิตของตน ให้ปกติ ปลอดภัยไร้โรคได้ เช่น ดื่มน้ำสะอาด จัดเสนาสนะให้ถูกสุขลักษณะ อยู่ในที่อากาศถ่ายเทได้ สะดวก

บริบทสร้างจิตสำนึกต่อเยาวชน

๑. จิตสำนึกวัฒนธรรมสังคม : วันคุ้มครองโลก (Earth Day)

๒. จิตสำนึกวัฒนธรรมชาติ : มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน

๓. จิตสำนึกวัฒนธรรมศาสนา : ธรรมคุ้มครองโลก

๔. จิตสำนึกวัฒนธรรมองค์กร : จิตสำนึกในองค์กร
๕. จิตสำนึกวัฒนธรรมสถาบันพระมหากษัตริย์ : ขอเป็นรองพระบาททุกชาติไป
๖. จิตสำนึกจากการกำราบปราบนิสัย ไร้อิสรภาพ : ปรับทัศนคติ (Adjusted Idea)

### ๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยเสนอประเด็นที่น่าศึกษาไว้ โดยคัดเลือกประเพณีไทยตามหลักพุทธศาสนาที่มีบทบาทต่อการแก้ปัญหาของเยาวชนไทยที่ต้องการทางออกปัจจุบันนี้ ประเด็นที่ไม่ควรมองข้ามคือการประยุกต์ให้เข้าหลักจริยธรรมเชิงพุทธต่อศิลปวัฒนธรรม ตามหัวข้อ ดังนี้

- ๑) ศึกษาการรักษาประเพณีไทยตามแนวพระวินัยสงฆ์
- ๒) ศึกษาการประเพณีไทยทางศาสนาตามหลักศีล ๕ ในฐานะเครื่องมือปราบโกง
- ๓) การสร้างองค์ความรู้ประเพณีตามแนวพุทธศาสนาสัมัยพุทธกาล
- ๔) ศึกษาการพัฒนาประเพณีทางศาสนาตามแนวหมอชีวกโกมารภัฏ
- ๕) ศึกษาอิทธิพลของประเพณีกับการสร้างชาติไทยตามอุดมคติ
- ๖) ศึกษาวิธีป้องกันโรคทางกายจากศีล และสมาธิ
- ๗) ศึกษาการสร้างวัฒนธรรมองค์กรสู่การพัฒนาสังคมไทยผ่านประเพณีเชิงพุทธ



## บรรณานุกรม

### ๑. ภาษาไทย:

#### ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

#### ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

##### (๑)หนังสือ:

กรรยา พรรณา. จิตสาธารณะ...สร้างได้ง่ายนิดเดียว. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

คุณ โทซันท์. พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๔๓.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, พระนครศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. สอนเด็กให้มีจิตสาธารณะ, กรุงเทพมหานคร: วี พรีนซ์ (1991). ๒๕๕๒.

ธนิต อยู่โพธิ์. อานิสงส์อุโบสถศีล. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๗.

พระครูสิริรัตนาวุฒ. กระบวนการสร้างจิตสำนึกด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธในสังคมไทย. พิษณุโลก : โฟกัสมาสเตอร์ปริ้น, ๒๕๕๕.

\_\_\_\_\_ มโนธรรมสำนึก (สื่อภาพนิ่ง). พิษณุโลก : โฟกัสมาสเตอร์ปริ้น, ๒๕๕๕.

พระชุมพล ปลูกบุญ. พุทธมงคลอานิสงส์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมชาติการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). กตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

\_\_\_\_\_ การเผยแผ่เชิงรุก. กรุงเทพมหานคร: สามลดา. ๒๕๔๘.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต) และคณะ. คลังธรรม เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง. ๒๕๔๖.

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมฺปนฺโน). สากลทาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก. ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). **คนไทยกับป่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พันเอกปิ่น มุกขนันต์. **หนังสือพุทธศาสตร์ ภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจกร. **สำนึกไทยที่พึงปรารถนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุล, ๒๕๓๑.

บรรเทา กิตติศักดิ์. **จริยธรรมทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๘.

บุญมี แทนแก้ว. **ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๗.

บุญมี แทนแก้วและคณะ. **พระธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรีนติ้งเฮ้าส์. ๒๕๔๖.

สุเมธ เมธาวิทยากุล. **สังกัปปพิธีกรรม**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์. ๒๕๓๒.

สิริวรรณ ศรีพหล. **การจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมธิราช, ๒๕๕๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

รัฐจวน อินทรกำแหง. **วรรณกรรมวิจารณ์**. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ้อแกรมมี, ๒๕๓๙.

สำนักงานวัฒนธรรม. **วันสำคัญโครงการปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย และแนวทางในการจัดกิจกรรม**, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๐.

วศิน อินทสระ. **เพื่อความสบายใจ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมตตาทราย. ๒๕๔๔.

## (๒) วิทยานิพนธ์:

ปนัดดา นพพนาวัน. “การศึกษากระบวนการสื่อสารเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระครูเกษมศีลาภรณ์. “การศึกษาวัฒนธรรมสวณะในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูปลัดศิริวัฒน์สณญจิตโต (วิชาผา). “ความพึงพอใจต่อการเผยแพร่ธรรมในวันธรรมสวณะของพุทธศาสนิกชน : กรณีศึกษาเขตบางกอกใหญ่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาคหลวงธรรม ธมมาโก (โอชาผล). “ศึกษาวรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม อิทธิพลของ พระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม และอิทธิพลของวรรณกรรมของไม้ เมืองเดิม ที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระวิบูล ญาณธมโม (พันธุมิตร). “ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาของ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวุ้ง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

วรรณิกา สันป่าแก้ว. “แนวทางการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์พลังงานของเยาวชน”. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

วีระพงษ์ แสงทอง. “ศึกษาการบริจาทานของพุทธศาสนิกชน กรณีศึกษา : ตำบลไร่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

#### (๔) รายงานวิจัย:

พระครูสิริรัตนาวุฒิ และคณะ. “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมในประเพณีสงกรานต์”. รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

\_\_\_\_\_. “สัมพันธภาพแห่งพุทธศาสนา : การศึกษา ภาษา และประเพณีวัฒนธรรมที่มีผลต่อการ พัฒนาคุณภาพชีวิต”, รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

#### (๕) วารสาร

อินทสะ. ปัญญา คุณธรรมสูงสุด. วารสารศิษย์เก่า ม.ม.ร.. (มิถุนายน ๒๕๒๘).

#### (๖) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ

พระโอวาท “สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก” ในเทศกัมมหาชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ๔-๖ ตุลาคม ๒๕๓๕ (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพุทธมณฑล กรมการศาสนา, ๒๕๓๕).

#### (๗) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

เครือข่ายประชาคมงดเหล้าจังหวัดสระแก้ว โดย วิสุทธิศักดิ์ จันทร์. กิจกรรมงดเหล้าเข้าพรรษา, สสส. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.thaihealth.or.th>.

งานประเพณีออกพรรษา ลอยกระทิ่ปบูชา พุทธศัศัณฐ์ ปี ๒๕๖๐. ไทยนิวส์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://thainews.prd.go.th>.

งานบุญประเพณีออกพรรษา ตักบาตรเทโวโรหณะ วิถีไทย วิถีพุทธ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.onbnews.com/post/1516>.

ประไพ ประดิษฐ์สุภาวาร์. สอนลูกให้เจริญศีล สมาธิ ปัญญา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://taamkru.com/th/สอนลูกให้เจริญศีลสมาธิปัญญา/>.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. มงคลชีวิต ๓๘ ประการ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา [http://kalyanamitra.org /th/mngkhlchiwit38\\_detail.php?page=111](http://kalyanamitra.org /th/mngkhlchiwit38_detail.php?page=111).

ส.สิริ เตะวะ เฟสบุ้ค ป.โท วิทยาลัยสงฆ์ พิศโลก. ปัจจัยแห่งจิตสำนึก. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://www.facebook.com/profile.php?id=100009587025533>.

สุชาดา วราหพันธ์. วิถีธรรมวิถีไทย (พระพุทธศาสนา). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://dhammajak.net/ dhammabox-2/2.html>.

สสส.ขง สงกรานต์ปลอดเหล้า วาระชาติ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.thaihealth.or.th>.

อรพินทร์ ชูชม. วิเคราะห์ปัจจัยทางจิตสำนึกสังคมที่สัมพันธ์กับจิตสำนึกทางปัญญาและคุณภาพชีวิตของเยาวชนไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://news.munuu.com/social/cat2/ news2133/>.

อโณทัย โภคาธิกรณ. ลอยกระทงด้วยสติและจิตสำนึกที่ติงาม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://www.gotoknow.org/posts/222325>.

WuttichaiMeemak, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://facebook.com/ggame.zerozero>.

### (ง) สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ เด็กหญิงกัลยกร แซ่วี, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ เด็กชายจิรเมธ คงชานา, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ เด็กชายณัฐพล ศุภพล, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ เด็กชายณัฐวัช บุญช่วยสุข, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังดินสอด ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.



สัมภาษณ์ เด็กหญิงอารยา ชื่นใจชม, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนบ้านวังดินสอ  
ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ก

## แบบสัมภาษณ์การวิจัย

เรื่อง “การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน”

### คำชี้แจง

เนื้อหาแบบสัมภาษณ์นี้มี ๓ ตอนคือ ตอนที่ ๑ ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ ๒ เนื้อหาที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับประเพณีการทำบุญในวันธรรมสวนะในพระพุทธศาสนา และตอนที่ ๓ เนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีการทำบุญในวันธรรมสวนะทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน

ผู้วิจัยขอยืนยันกับผู้ให้สัมภาษณ์ว่า จะนำข้อมูลไปใช้ในการวิจัยนี้เท่านั้น ไม่นำข้อมูลที่ให้ไปใช้ในเรื่องอื่น ๆ อันจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

พระศนัย เตชปญโญ

ผู้วิจัย

## แบบสัมภาษณ์

การวิจัยเรื่อง “การสร้างจิตสำนึกในการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน”

### ตอนที่ ๑ ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

กลุ่มประชากรนักเรียน โรงเรียนบ้านวังดินสอ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ๖ หมู่ที่ ๑ ตำบลวังนกแอ่น อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก

ชื่อ.....นามสกุล.....

อายุ.....ปี ระดับชั้น.....

ที่อยู่.....

ตอนที่ ๒ เนื้อหาที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับกิจกรรมประเพณีการทำบุญในวันธรรมสวนะทางพระพุทธศาสนา

สัมภาษณ์ นักเรียนได้มีโอกาสการทำบุญตักบาตร อย่างไรบ้าง



ได้แสดงความคิดเห็นว่า .....

.....

สัมภาษณ์ นักเรียนได้เข้าร่วมประเพณีการทำบุญในวันธรรมสวนะ อย่างไรบ้าง

ได้แสดงความคิดเห็นว่า .....

.....

สัมภาษณ์ นักเรียนทราบจุดมุ่งหมายของประเพณีการทำบุญ ฯ อย่างไรบ้าง

ได้แสดงความคิดเห็นว่า .....

.....

**ตอนที่ ๓ เนื้อหาที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับจิตสำนึกในการรักษาประเพณีการทำบุญในวันธรรมสวนะทางพระพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน**

สัมภาษณ์ การปฏิบัติตนในการทำบุญในวันธรรมสวนะ (วันพระ) อย่างไรบ้าง

ได้แสดงความคิดเห็นว่า .....

.....

สัมภาษณ์การปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา (ทาน ศีล ภาวนา) อย่างไรบ้าง

ได้แสดงความคิดเห็นว่า .....

.....

สัมภาษณ์การฟังธรรมในวันธรรมสวนะ (วันพระ) อย่างไรบ้าง

ได้แสดงความคิดเห็นว่า .....

.....

สัมภาษณ์การปฏิบัติตนในพิธีการเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา อย่างไรบ้าง

ได้แสดงความคิดเห็นว่า .....

.....

.....

ได้แสดงความคิดเห็นว่า .....

.....  
.....  
.....

สัมภาษณ์การทำบุญในเทศกาลประเพณีต่าง ๆ เป็นอย่างไรบ้าง

ได้แสดงความคิดเห็นว่า .....

.....  
.....  
.....

ขอขอบคุณ

พระดุษฎี เตชปญโญ

ผู้วิจัย

## ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	พระดณัฎ เตชปณฺโณ นามสกุล ดอกจันทร์ ๕๖๒๔๔๐๕๐18
วัน/เดือน/ปีเกิด	วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๒๖
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๑๕ หมู่ ๘ ตำบลลาโละอำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส
อุปสมบท	วันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๒
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดอรุณวาสีศิริบรรพต เลขที่ ๗๔ หมู่ที่ ๙ ตำบลแก่งไสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๑๓๐ โทร.๐๘๘๘-๑๕๖๒๓๑๐

## ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๘	สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านปือแรง ตำบลลาโละ อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส
พ.ศ. ๒๕๔๑	สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนรือเสาะชนูปถัมภ์ อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส
พ.ศ. ๒๕๔๔	สำเร็จการศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) คณะบริหารธุรกิจ สาขาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ วิทยาลัยเทคนิคนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส
พ.ศ. ๒๕๔๘	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิทยาการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. ๒๕๕๖	สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก วัดบัวทอง ตำบลหนองพระ อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก